

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПРАВО

і БЕЗПЕКА

Науковий журнал

№ 3 (70) 2018

Засновник та видавець –
Харківський національний університет внутрішніх справ

Виходить 4 рази на рік

Заснований у травні 2002 р.

Журнал посів II місце в конкурсі на краще наукове
періодичне видання в системі МВС України у 2017,
2012 та 2010 роках, III місце – у 2014 році

Харків 2019

Журнал належить до категорії «В» Переліку наукових фахових видань України (п. 3 наказу МОН України від 15.01.2018 № 32) і є фаховим з юридичних наук (наказ МОН України від 12.05.2015 № 528) та із психологічних наук (спеціальність 19.00.06 «Юридична психологія») (наказ МОН України від 06.03.2015 № 261)

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ, протокол № 10 від 27.11.2018

Головний редактор: *М. Ю. Бурдін*, д-р юрид. наук, проф.
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

Відповідальний секретар редколегії: *П. О. Білоус* (ХНУВС)

Редакційна колегія журналу за галузями науки:

Юридичні: *О. М. Музичук*, д-р юрид. наук, проф., засл. юрист України (ХНУВС) – заст. голов. ред.

Йосеф Грудка, д-р юрид. наук, д-р філософії (Поліцейська академія Чеської Республіки в Празі)

В. П. Ємельянов, д-р юрид. наук, проф. (ХНУВС)

Маріанна Клочко, д-р філософії, доц. (Університет Огайо (Маріон Кампус), США)

А. Т. Комзюк, д-р юрид. наук, проф., засл. діяч науки і техніки України (ХНУВС)

О. В. Марцеляк, д-р юрид. наук, проф., засл. юрист України

(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

К. Ю. Мельник, д-р юрид. наук, проф. (ХНУВС)

Є. О. Мічурін, д-р юрид. наук, проф. (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна)

О. Ю. Синявська, д-р юрид. наук, проф. (ХНУВС)

В. М. Трубников, д-р юрид. наук, проф. (ХНУ імені В. Н. Каразіна)

О. О. Юхно, д-р юрид. наук, проф. (ХНУВС)

Психологічні: *Л. М. Балабанова*, д-р психол. наук, проф. (Національний університет цивільного захисту України, м. Харків) – заст. голов. ред.

В. І. Барко, д-р психол. наук, проф. (Державний науково-дослідний інститут МВС України, м. Київ)

О. О. Євдокімова, д-р психол. наук, проф. (ХНУВС)

О. В. Землянська, д-р психол. наук, проф. (ХНУВС)

М. А. Кузнецов, д-р психол. наук, проф. (Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди)

О. В. Тімченко, д-р психол. наук, проф. (НУЦЗ України)

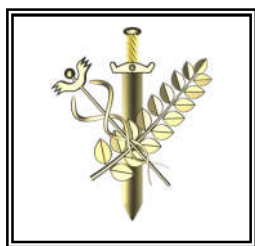
О. І. Федоренко, д-р пед. наук, проф. (ХНУВС)

- ✓ Статті журналу рецензуються членами редколегії за відповідними галузями науки. За достовірність наукового матеріалу, професійного формулювання, фактичних даних, цитат, власних імен, географічних назв, а також за розголошення фактів, що не підлягають відкритому друку, відповідають автори публікацій. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.
- ✓ Журнал включено до міжнародної наукометричної бази «Index Copernicus International», доступ до паспорту видання: http://journals.indexcopernicus.com/++_p24783657_3.html.
- ✓ Електронна копія журналу безоплатно розміщується у відкритому доступі на веб-сайті видання (<http://pb.univd.edu.ua>), на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України (<http://nbuv.gov.ua/j-tit/PiB>), у репозитарії Харківського національного університету внутрішніх справ KhNUAIR (<http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/441>).
- ✓ Журнал зареєстровано в «Polska Bibliografia Naukowa» (PBN, Польська наукова бібліографія) – на порталі Польського міністерства науки і вищої освіти; доступ до паспорту видання: <https://pbn.nauka.gov.pl/sedno-webapp/journals/48136>.
- ✓ Журнал зареєстровано в «Research Bible» («ResearchBib») – міжнародній мультидисциплінарній відкритого доступу базі даних наукових журналів, публікацій та конференцій; доступ до поточної інформації про видання: <http://journalseeker.researchbib.com/view/issn/1727-1584>.
- ✓ Журнал включено до повнотекстової бази даних наукових журналів відкритого доступу «Open Academic Journals Index» (OAJI); доступ до паспорту видання: <http://oaji.net/journal-detail.html?number=2258>.
- ✓ Доступ до профілю журналу в Google Scholar: <https://scholar.google.com/citations?user=Vi9GuilAAAAJ>.
- ✓ При передруку посилання на журнал «Право і безпека» обов'язкове.

Увага! Із 2018 року журнал видається під зміненою назвою, а саме до його основної назви українською мовою «Право і безпека» додано паралельні назви російською та англійською (відповідно «Право и безопасность», «Law and Safety»).

ХАРЬКОВСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

ПРАВО

и БЕЗОПАСНОСТЬ

Научный журнал

№ 3 (70) 2018

Основатель и издатель –
Харьковский национальный университет внутренних дел

Выходит 4 раза в год

Основан в мае 2002 г.

Журнал занял II место в конкурсе на лучшее научное периодическое издание в системе МВД Украины в 2017, 2012 и 2010 годах, III место – в 2014 году

Харьков 2019

Журнал относится к категории «В» Перечня научных профессиональных изданий Украины (п. 3 приказа МОН Украины от 15.01.2018 № 32) и является профессиональным по юридическим наукам (приказ МОН Украины от 12.05.2015 № 528) и по психологическим наукам (спец. 19.00.06 «Юридическая психология») (приказ МОН Украины от 06.03.2015 № 261)

Рекомендован к печати и к распространению через сеть Интернет Учёным советом Харьковского национального университета внутренних дел, протокол № 10 от 27.11.2018

Главный редактор: *М. Ю. Бурдин*, д-р юрид. наук, проф.
(Харьковский национальный университет внутренних дел)

Ответственный секретарь редколлегии: *П. А. Белоус* (ХНУВД)

Редакционная коллегия журнала по отраслям науки:

Юридические: *А. Н. Музычук*, д-р юрид. наук, проф., засл. юрист Украины (ХНУВД) – зам. глав. ред.

Йосеф Грудка, д-р юрид. наук, д-р философии (Полицейская академия Чешской Республики в Праге)

В. П. Емельянов, д-р юрид. наук, проф. (ХНУВД)

Марианна Клочко, д-р философии, доц. (Университет Огайо (Марион Кампус), США)

А. Т. Козюк, д-р юрид. наук, проф., засл. деятель науки и техники Украины (ХНУВД)

О. В. Марцеляк, д-р юрид. наук, проф., засл. юрист Украины
(Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко)

К. Ю. Мельник, д-р юрид. наук, проф. (ХНУВД)

Е. А. Мичурин, д-р юрид. наук, проф. (Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина)

Е. Е. Синяевская, д-р юрид. наук, проф. (ХНУВД)

В. М. Трубников, д-р юрид. наук, проф. (ХНУ имени В. Н. Каразина)

А. А. Юхно, д-р юрид. наук, проф. (ХНУВД)

Психологические: *Л. М. Балабанова*, д-р психол. наук, проф. (Национальный университет гражданской защиты Украины) – зам. глав. ред.

В. И. Барко, д-р психол. наук, проф. (Государственный научно-исследовательский институт МВД Украины, г. Киев)

Е. А. Евдокимова, д-р психол. наук, проф. (ХНУВД)

Е. В. Землянская, д-р психол. наук, проф. (ХНУВД)

М. А. Кузнецов, д-р психол. наук, проф. (Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды)

А. В. Тимченко, д-р психол. наук, проф. (НУГЗ Украины)

Е. И. Федоренко, д-р пед. наук, проф. (ХНУВД)

- ✓ Статьи журнала рецензируются членами редколлегии по соответствующим отраслям науки. За достоверность научного материала, профессиональной формулировки, фактических данных, цитат, собственных имён, географических названий, а также за разглашение фактов, не подлежащих открытой печати, отвечают авторы публикаций. Мнения авторов могут не совпадать с позицией редколлегии.
- ✓ Журнал включён в международную наукометрическую базу «Index Copernicus International», доступ к паспорту издания: http://journals.indexcopernicus.com/++_p24783657,3.html.
- ✓ Электронная копия журнала бесплатно размещается в открытом доступе на сайте издания (<http://pb.univd.edu.ua>), на сайте Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского НАН Украины (<http://nbuv.gov.ua/j-tit/PiB>), в репозитории Харьковского национального университета внутренних дел KhNUAIR (<http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/441>).
- ✓ Журнал зарегистрирован в «Polska Bibliografia Naukowa» (PBN, Польская научная библиография) – на портале Польского министерства науки и высшего образования; доступ к паспорту издания: <https://pbn.nauka.gov.pl/sedno-webapp/journals/48136>.
- ✓ Журнал зарегистрирован в «Research Bible» («ResearchBib») – международной мультидисциплинарной открытого доступа базе данных научных журналов, публикаций и конференций; доступ к текущей информации об издании: <http://journalseeker.researchbib.com/view/issn/1727-1584>.
- ✓ Журнал включён в полнотекстовую базу данных научных журналов открытого доступа «Open Academic Journals Index» (OAJI) доступ к паспорту издания: <http://oaji.net/journal-detail.html?number=2258>.
- ✓ Доступ к профилю журнала в Google Scholar: <https://scholar.google.com/citations?user=Vi9GuilAAAAJ>.
- ✓ При перепечатке ссылка на журнал «Право и безопасность» обязательна.

KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS

LAW

and SAFETY

Scientific journal

No. 3 (Vol. 70) 2018

Founder and publisher –
Kharkiv National University of Internal Affairs

The frequency: 4 issues per year

Founded in May, 2002

In 2017, 2012 and 2010 the journal was ranked the 2nd,
and in 2014 took the 3rd place in the contests for the best scientific,
educational and periodical edition within the system of the Ministry
of Internal Affairs of Ukraine in the category “scientific periodicals”

Kharkiv 2019

The journal belongs to the category “B” of the List of scientific professional editions of Ukraine (p. 3 of the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated from January 15, 2018, No. 32) and is a professional edition in the field of juridical science and in psychology (legal psychology)

Recommended for publishing and distribution through Internet by the Academic Council of Kharkiv National University of Internal Affairs, protocol No. 10 dated from November 27, 2018

Chief Editor: M. Yu. Burdin, Doctor of Juridical Sciences, Prof.
(Kharkiv National University of Internal Affairs)

Executive Secretary of Editorial Board: P. O. Bilous (KhNUIA)

Editorial Board according to scientific specialities:

Judicial: O. M. Muzychuk, Doctor of Juridical Sciences, Prof., Honored Lawyer of Ukraine
(KhNUIA) – Deputy Editor

J. Hrudka, Doctor of Juridical Sciences, Ph. D. (*Police Academy of the Czech Republic in Prague*)

M. Klochko, Ph. D., Associate Professor (Ohio State University (Marion Campus), USA)

A. T. Komziuk, Doctor of Juridical Sciences, Prof., Honored Worker of SciTech of Ukraine
(KhNUIA)

O. V. Martseliak, Doctor of Juridical Sciences, Prof., Honored Lawyer of Ukraine
(Taras Shevchenko National University of Kyiv)

K. Yu. Melnyk, Doctor of Juridical Sciences, Prof. (KhNUIA)

Ye. O. Michurin, Doctor of Juridical Sciences, Prof. (V. N. Karazin Kharkiv National University)

O. Yu. Syniavska, Doctor of Juridical Sciences, Prof. (KhNUIA)

V. M. Trubnykov, Doctor of Juridical Sciences, Prof. (V. N. Karazin KhNU)

V. P. Yemelianov, Doctor of Juridical Sciences, Prof. (KhNUIA)

O. O. Yukhno, Doctor of Juridical Sciences, Prof. (KhNUIA)

Psychological: L. M. Balabanova, Doctor of Psychological Sciences, Prof. (National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv) – Deputy Editor

V. I. Barko, Doctor of Psychological Sciences, Prof. (KhNUIA)

O. I. Fedorenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. (KhNUIA)

M. A. Kuznetsov, Doctor of Psychological Sciences, Prof. (H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University)

O. V. Timchenko, Doctor of Psychological Sciences, Prof. (NUCP of Ukraine)

O. O. Yevdokimova, Doctor of Psychological Sciences, Prof. (KhNUIA)

O. V. Zemlianska, Doctor of Psychological Sciences, Prof. (KhNUIA)

- ✓ Articles of the journal are reviewed by the members of the Editorial Board in accordance with the relevant branches of science. The authors of publications are responsible for the authenticity of scientific material, professional formulation, factual data, citation, proper nouns, geographical names, as well as for the dissemination of facts that are not subject to open publication. The views of the authors may not coincide with the position of the Editorial Board.
- ✓ **The journal is included into the international scientometrical database “Index Copernicus International”,** access to the edition’s passport: <http://journals.indexcopernicus.com/++p24783657,3.html>.
- ✓ E-copy of the journal is available free of charge on **the website of the edition (<http://pb.univd.edu.ua>)**, on the website of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi of the National Academy of Sciences of Ukraine (<http://nbuv.gov.ua/j-tit/PiB>), at the repository of Kharkiv National University of Internal Affairs KhNUIAIR (<http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/441>).
- ✓ The journal is registered in the “Polska Bibliografia Naukowa” (PBN, Polish Scientific Bibliography) on the portal of the Polish Ministry of Science and Higher Education; access to the edition’s passport: <https://pbn.nauka.gov.pl/sedno-webapp/journals/48136>.
- ✓ The journal is registered in the “Research Bible” (“ResearchBib”) – the international multidisciplinary open access database of scientific journals, publications and conferences; access to the current information on the edition: <http://journalseeker.researchbib.com/view/issn/1727-1584>.
- ✓ The journal is included into the full-text database of open type academic journals “Open Academic Journals Index” (OAJI); access to the edition’s passport: <http://oaji.net/journal-detail.html?number=2258>.
- ✓ Access to the Google Scholar journal’s profile: <https://scholar.google.com/citations?user=Vi9GuilAAAAJ>.
- ✓ The reference to the journal “Law and Safety” is obligatory in case of reprinting.

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

ВАСИЛЬЄВ В. М.

Структура та зміст адміністративно-правового статусу суб'єктів протидії правопорушенням у сфері підприємницької діяльності..... 10

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

КАРМАННИЙ Є. В., ЛИСЬ М. В.

Протидія диверсійним заходам щодо складів боєприпасів у контексті сучасної гібридної війни..... 16

ЛИЗОГУБ Я. Г.

«Карати не можна милувати», або чи потрібні заохочувальні норми у статтях КК України про злочини проти волі, честі та гідності особи 22

КАДРОВА РОБОТА В ОРГАНАХ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ, ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

МІЛОРАДОВА Н. Е.

Проблемні питання профорієнтації та професійного відбору кандидатів на службу в органи Національної поліції України 27

ЕКОНОМІКА, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ЦИВІЛЬНЕ, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

ЄВДОКІМЕНКО С. В.

Управління юридичними ризиками в економічній сфері..... 35

ОНИЩЕНКО О. Ю.

Ретроспектива законодавства у сфері добування (придбання) диких тварин з метою їх утримання та розведення у напіввільних умовах чи в неволі 40

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

ВОЛУЙКО О. М.

Психологічна готовність до інноваційної діяльності та індивідуально-стильова саморегуляція поліцейських.....51

КОЛЕСНІЧЕНКО О. С., ГОРЕЛИШЕВ С. А.

Використання інформаційних технологій для прогнозування та діагностики психологічної травматизації військовослужбовців – учасників бойових дій 57

МІТРОШКІНА О. В.

Специфіка психологічної готовності до змін та особистісної зрілості у працівників кримінально-виконавчої служби 64

ТВЕРДОХЛЄБОВА Н. Є.

Особистісні трансформації складових поведінкового компонента професійної діяльності правоохоронців 71

ДО УВАГИ АВТОРІВ НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРАВО І БЕЗПЕКА»

Сторінка редакції76

Рубрики журналу79

СОДЕРЖАНИЕ

АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО И ПРОЦЕСС, ФИНАНСОВОЕ ПРАВО, ИНФОРМАЦИОННОЕ ПРАВО

ВАСИЛЬЕВ В. Н.

Структура и содержание административно-правового статуса субъектов
противодействия правонарушениям в сфере предпринимательской
деятельности (укр.)..... 10

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

КАРМАННЫЙ Е. В., ЛЫСЬ М. В.

Противодействие диверсионным мероприятиям относительно
складов боеприпасов в контексте современной гибридной войны (укр.) 16

ЛИЗОГУБ Я. Г.

«Казнить нельзя помиловать», или нужны ли поощрительные нормы в статьях УК
Украины о преступлениях против воли, чести и достоинства личности (укр.)..... 22

КАДРОВАЯ РАБОТА В ОРГАНАХ МИНИСТЕРСТВА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УКРАИНЫ, ТРУДОВОЕ ПРАВО

МИЛОРАДОВА Н. Э.

Проблемные вопросы профориентации и профессионального отбора
кандидатов на службу в органы Национальной полиции Украины (укр.)..... 27

ЭКОНОМИКА, ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО, ГРАЖДАНСКОЕ, ХОЗЯЙСТВЕННОЕ ПРАВО

ЕВДОКИМЕНКО С. В.

Управление юридическими рисками в экономической сфере (укр.) 35

ОНИЩЕНКО А. Ю.

Ретроспектива законодательства в сфере добычи (приобретения) диких животных
с целью их содержания и разведения в полувольных условиях или в неволе (укр.)..... 40

ЮРИДИЧЕСКАЯ ПСИХОЛОГИЯ

ВОЛУЙКО О. Н.

Психологическая готовность к инновационной деятельности
и индивидуально-стилевая саморегуляция полицейских (укр.).....51

КОЛЕСНИЧЕНКО А. С., ГОРЕЛЫШЕВ С. А.

Применение информационных технологий для прогнозирования
и диагностики психологической травматизации военнослужащих –
участников боевых действий (укр.) 57

МИТРОШКИНА О. В.

Специфика психологической готовности к изменениям и личностной зрелости
у сотрудников уголовно-исполнительной службы (укр.) 64

ТВЕРДОХЛЕБОВА Н. Е.

Личностные трансформации составляющих поведенческого компонента
профессиональной деятельности правоохранителей (укр.)..... 71

ВНИМАНИЮ АВТОРОВ НАУЧНОГО ЖУРНАЛА «ПРАВО И БЕЗОПАСНОСТЬ»

Страничка редакции (укр.)76

Рубрики журнала79

CONTENT

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS, FINANCIAL LAW, INFORMATION LAW

VASYLIEV V. M.

- Structure and content of administrative and legal status of the subjects counteracting offenses in the field of entrepreneurial activity (*Ukr*) 10

THEORY AND PRACTICE OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITY

KARMANNYI YE. V., LYS M. V.

- Counteraction to sabotage measures on ammunition depots in the context of hybrid warfare (*Ukr*) 16

LYZOHUB YA. H.

- “It is to be a punishment or a pardon is granted” or Whether the Criminal Code of Ukraine needs to have incentive norms about the crimes against human freedom, honor and dignity (*Ukr*) 22

PERSONNEL WORK WITHIN THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE, LABOR LAW

MILORADOVA N. E.

- Problematic issues of vocational guidance and professional selection of candidates for service in the agencies of the National Police of Ukraine (*Ukr*) 27

ECONOMY, ENTREPRENEURSHIP, CIVIL AND COMMERCIAL LAW

YEVDOKIMENKO S. V.

- Legal risks management in the economic sphere (*Ukr*) 35

ONISHCHENKO O. YU.

- Retrospective of legislation on the acquisition (purchase) of wild animals for the purpose of their maintenance and breeding in semi-free conditions or in captivity (*Ukr*) 40

LEGAL PSYCHOLOGY

VOLUIKO O. M.

- Psychological readiness for innovation and individual-style self-regulation of police officers (*Ukr*) 51

KOLESNICHENKO O. S., GORELYSHEV S. A.

- The use of information technologies to predict and diagnose the psychological trauma of servicemen – combatants (*Ukr*) 57

MITROSHKINA O. V.

- Specificity of psychological readiness for changes and personality’s maturity of the employees of the state criminal and executive service (*Ukr*) 64

TVERDOKHLIEBOVA N. YE.

- Personal transformations of the elements of behavioral component of law enforcement officers’ professional activity (*Ukr*) 71

TO AUTHORS’ OF SCIENTIFIC JOURNAL “LAW AND SAFETY” ATTENTION

- Editorial board’s notes (*Ukr*) 76
Sections of the journal 79

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК [342.922:347.7](477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2018.3.01>

ВОЛОДИМИР МИКОЛАЙОВИЧ ВАСИЛЬЄВ,

кандидат юридичних наук, Приватний навчальний заклад
«Міжнародний університет бізнесу і права» (м. Херсон),
кафедра адміністративного, кримінального права і процесу;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5683-6566>,
e-mail: vassiliev.adm@gmail.com

СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУБ'ЄКТІВ ПРОТИДІЇ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Установлено теоретичні підходи до визначення поняття «правовий статус», «адміністративно-правовий статус». Визначено та охарактеризовано елементи адміністративно-правового статусу суб'єкта протидії правопорушенням у сфері підприємницької діяльності. Охарактеризовано основні повноваження державних органів, які здійснюють контролюючу діяльність щодо суб'єктів підприємництва.

Ключові слова: правовий статус, адміністративно-правовий статус, суб'єкт протидії, підприємницька діяльність.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Забезпечення правопорядку – ключова умова, без якої неможливий розвиток держави. На сьогоднішній день в Україні криміногенна ситуація в галузі економіки, в тому числі й у підприємстві, залишається такою, що потребує значного поліпшення. Сучасний темп життя породжує все нові види правопорушень у цій сфері, а тому ефективна протидія цьому явищу є важливим завданням для національної правоохоронної системи. Механізм протидії правопорушенням у сфері підприємницької діяльності реалізується значним масивом суб'єктів, переважна більшість з яких – державні органи з відповідними повноваженнями та спеціальним правовим статусом.

Стан дослідження проблеми

Сутність категорії «правовий та адміністративно-правовий статус суб'єктів адміністративного права» у різні часи встановлювали такі вчені, як В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, Д. М. Бахрах, Ю. П. Битяк, А. Т. Комзюк, В. В. Зуй, Л. В. Крупнова, О. О. Пабат, Ю. М. Стариков та інші. Проте в умовах проведення масштабної реформи всіх державних органів, у тому числі і правоохоронних, що безпосередньо здійснюють протидію правопорушенням у сфері підприємства, вважаємо необхідним, спираю-

чись на думки вчених, проаналізувати у рамках цього дослідження поняття правового статусу взагалі та адміністративно-правового статусу суб'єктів протидії правопорушенням у підприємстві зокрема, а також установити його структурні елементи.

Мета і завдання дослідження

Метою цього дослідження є визначення структури та змісту адміністративно-правового статусу суб'єктів протидії правопорушенням у сфері підприємницької діяльності. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання:

- з'ясувати теоретичне та практичне значення належного визначення і нормативного закріплення адміністративно-правового статусу суб'єктів протидії;
- встановити загальне поняття правового та адміністративно-правового статусу;
- визначити й систематизувати елементи адміністративно-правового статусу;
- охарактеризувати поняття адміністративно-правового статусу суб'єктів протидії правопорушенням у сфері підприємницької діяльності;
- узагальнити компетенцію та повноваження цих суб'єктів щодо протидії правопорушенням саме у сфері підприємницької діяльності.

Наукова новизна дослідження

Уперше визначено поняття «адміністративно-правовий статус суб'єктів протидії правопорушенням у сфері підприємницької діяльності», а також охарактеризовано систему їх компетенції та повноважень щодо протидії правопорушенням у сфері підприємництва.

Виклад основного матеріалу

В Юридичній енциклопедії поняття «правовий статус» (лат. *status* – становище) визначено як «сукупність прав і обов'язків фізичних та юридичних осіб». В Україні він визначається Конституцією, законами та іншими нормативно-правовими актами, міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України. Правовий статус фізичної особи реалізується насамперед через конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Правовий статус юридичних осіб реалізується через їх компетенцію, тобто через права й обов'язки цих осіб, зафіксовані в чинному законодавстві. Від повноти юридичної фіксації повноважень цих юридичних осіб залежить ефективність їхньої діяльності (за [1, с. 108]).

О. В. Зайчук та Н. М. Оніщенко зазначають, що правовий статус – це система законодавчо встановлених та гарантованих державою прав, свобод, законних інтересів та обов'язків суб'єкта суспільних відносин. Згідно з їхніми дослідженнями до характерних ознак правового статусу можна віднести: 1) універсальність (він поширюється на всіх суб'єктів); 2) індивідуальність (він відображає індивідуальні особливості людини та її реальне становище у суспільних відносинах); 3) взаємозв'язок з іншими компонентами; 4) системність [2, с. 366]. Схожу думку має О. Ф. Скакун: «Це система закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, відповідно до яких індивід як суб'єкт права ... координує свою поведінку в суспільстві» [3, с. 59]. Натомість А. В. Панчишин зазначає, що правовий статус «як юридична категорія не лише визначає стандарти можливої та необхідної поведінки, що встановлює ступінь взаємодії держави, суспільства і особи, а й забезпечує нормальну життєдіяльність соціального середовища» [4, с. 95]. До того ж О. Ф. Скакун підкреслює, що правовий статус колективного суб'єкта у будь-якому разі орієнтований та залежить від правового статусу індивідуального суб'єкта [3, с. 570–571]. У свою чергу, П. І. Павленко під правовим статусом посадової особи розуміє сукупність юридичних прав та обов'язків, реалізація яких сприяє вирішенню питань, захисту прав та законних інтересів громадян [5, с. 66–67]. Л. В. Крупнова підкреслила, що «майже всі вчені виділяють у складі правового статусу права й обов'язки, відносно решти елементів їх позиції істотно відрізняються», та віднесла до складу адміністративно-правового статусу суб'єктів протидії правопорушенням права, обов'язки та відповідальність, встановлені адміністративним правом [6, с. 117]. Ю. М. Стариков елементами правового статусу державного службовця також визнає його права, обов'язки та відповідальність [7, с. 321]. А ось Ю. В. Ладика дійшов висновку, що характеризуючими факторами адміністративно-правового статусу державного службовця є правосуб'єктність, посадові завдання, основні функції, права та обов'язки, гарантії та форми діяльності, відповідальність і порядок посадових взаємовідносин (підпорядкованість) [8, с. 610].

Повертаючись до предмета дослідження, варто зазначити, що сферу інтересів для нас становить установлення суті та змісту адміністративно-правового статусу саме юридичної особи (державних суб'єктів протидії правопорушенням у сфері підприємництва).

Зауважимо, що С. Г. Стеценко, аналізуючи статус юридичної особи, визначає його як сукупність прав, обов'язків та гарантій їх реалізації, що визначені в нормативних актах [9, с. 90]. Натомість Т. О. Коломоєць та О. М. Федевич надають майже ідентичні визначення адміністративно-правового статусу державного органу, характеризуючи його як сукупність суб'єктивних прав і об'єктивних обов'язків, закріплених нормами адміністративного права за певним органом [10, с. 64; 11, с. 70–71].

З метою всебічного аналізу дефініції «адміністративно-правовий статус державного органу» та його елементів слід констатувати, що існують й інші наукові погляди на зміст вищевказаного терміна. Наприклад, С. В. Ківалов визначає адміністративно-правовий статус центрального органу виконавчої влади як сукупність його функцій, завдань і компетенції [12, с. 96]. З іншого боку, Д. В. Мандичев, аналізуючи адміністративно-правовий статус органу публічної адміністрації, ставить акцент на його складній юридично-теоретичній конструкції, яка включає в себе такі його складові частини: 1) мету утворення та визначення сфери діяльності; 2) принципи і територіальні масштаби діяльності; 3) внутрішню структуру органу; 4) порядок та спосіб його утворення, реорганізацію і ліквідацію; 5) завдання і функції; 6) обсяг та характер державно-владних

повноважень; 7) форми і методи діяльності; 8) порядок вирішення в органі підвідомчих питань; 9) джерела фінансування органу, 10) наявність або відсутність прав юридичної особи; 11) право на обов'язок користуватися державними символами; 12) відповідальність [13, с. 118]. О. В. Мещерякова за результатами вивчення позицій О. П. Коренева (вважає, що адміністративно-правовий статус складається з прав, свобод, обов'язків та відповідальності), О. М. Бандурки (елементами адміністративно-правового статусу є адміністративна правосуб'єктність, права, обов'язки, заборони та відповідальність), В. Б. Авер'янова (під адміністративно-правовим статусом слід вважати комплекс прав і обов'язків, реалізація яких забезпечується відповідними, встановленими законодавством, гарантіями) та інших висловлює думку, з якою варто погодитись, що при всій різноманітності бачень щодо структурних елементів адміністративно-правового статусу «права і обов'язки становлять серцевину правового статусу, а тому є його обов'язковими елементами» [14, с. 610] (за [1, с. 108–109]).

На нашу думку, найбільш конкретно та детально елементи адміністративно-правового статусу органу виконавчої влади визначив Ю. А. Дмитрієв, що повною мірою стосується і суб'єктів протидії правопорушенням у сфері підприємницької діяльності, адже, як вище вже зазначалося, майже всі ці суб'єкти є органами держави. Отже, вказаний науковець виокремив такі елементи цієї правової категорії: 1) наявність власної компетенції – ключова ознака. Компетенція органу виконавчої влади являє собою сукупність повноважень органу з предметів його відання. Повноваження – це права й обов'язки органу щодо прийняття правових актів, а також здійснення інших державно-владних дій; 2) він виступає від імені держави, тобто жодна дія (бездіяльність), вчинена органом виконавчої влади, його посадовою особою, не може здійснюватися «поза протоколом», що обумовлює недопустимість використання «адміністративного ресурсу» в особистих цілях керівництва; 3) права органу виконавчої влади щодо застосування заходів впливу на керованих суб'єктів, включаючи примусові заходи, одночасно є його обов'язками стосовно держави, що наділила його відповідними правами; 4) орган виконавчої влади є насамперед правозастосовним, оскільки його правотворчі повноваження являють собою деталізацію законодавчих актів, а вся його діяльність підпорядкована принципу законності; 5) він є структурно ор-

ганізованою одиницею державного апарату, системи органів виконавчої влади; 6) діяльність органу виконавчої влади фінансується переважно за рахунок державного бюджету, що дозволяє саме державі визначати політику, яку має здійснювати орган державної влади; 7) видає перелік особливих актів управління [15, с. 117–119].

Автор підтримує думку про триблокову конструкцію адміністративно-правового статусу органу влади, запропоновану В. Б. Авер'яновим та Д. М. Бахрахом, які зазначали, що цей статус складається з трьох компонентів: 1) цільового блоку; 2) структурно-організаційного блоку; 3) компетенційного блоку [16, с. 247]. Учені підкреслюють, що цільовий блок включає в себе цілі, завдання та функції, закріплені юридично. Організаційно-структурний блок правового статусу охоплює нормативне регулювання порядку створення, легалізації, реорганізації, ліквідації суб'єктів, їх підзвітності, встановлення та змін їх організаційних структур, права на організаційне самовизначення, процедур діяльності та права на офіційні символи. Компетенційний блок правового статусу колективних суб'єктів складається із сукупності владних повноважень щодо певних предметів відання [17, с. 13].

Отже, підсумовуючи викладене, *адміністративно-правовий статус суб'єктів протидії правопорушенням у сфері підприємницької діяльності* можна визначити як їх правове становище у суспільно-правових відносинах щодо протидії правопорушенням у сфері підприємництва, що реалізується через закріплення в адміністративному законодавстві його завдань, функцій, компетенції, гарантій діяльності та відповідальності.

Система суб'єктів протидії правопорушенням у сфері підприємницької діяльності дуже розгалужена, а отже, і відповідні повноваження цих органів є дуже різноманітними і охоплюють великий обсяг завдань, що ставляться перед ними державою і суспільством для ефективного здійснення вказаної протидії. В узагальненому розумінні повноваження суб'єктів протидії правопорушенням у сфері підприємницької діяльності мало відрізняються від повноважень суб'єктів протидії правопорушенням в інших сферах державної діяльності:

- визначають основні напрями, завдання, форми і методи протидії правопорушенням у державі;

- здійснюють інформаційно-аналітичне забезпечення протидії правопорушенням;

– виявляють криміногенні фактори і сигналізують про них;

– безпосередньо реалізують заходи з реагування на окремі правопорушення, а також заходи з усунення, послаблення або нейтралізації деліктогенних факторів, у тому числі з корекції особистісних деформацій і усунення обставин, що їх сформували.

Нагадаємо, що для більшості суб'єктів протидії правопорушенням у сфері підприємництва реалізація цього процесу є похідною функцією, яка виконується разом з основними завданнями, такими як формування законодавчої бази та виявлення ініціативи у цій сфері, функціями управління, контролю і нагляду за діяльністю учасників правовідносин у сфері господарської діяльності взагалі та суб'єктів підприємницької діяльності зокрема, а також виконання ними відповідного законодавства. Безпосередньо повноваженнями саме з протидії правопорушенням у підприємницькій діяльності в Україні наділено відповідні спеціально створені для цього органи, а саме:

- Державна фіскальна служба;
- Державна аудиторська служба;
- Департамент захисту економіки Національної поліції;
- Антимонопольний комітет;
- Державна інспекція із захисту прав споживачів;
- Фонд державного майна;
- Державна казначейська служба тощо.

Отже, доцільно розглянути компетенцію і повноваження щодо протидії правопорушенням у сфері підприємництва саме зазначених органів, оскільки мета їх створення і становить поле нашого наукового пошуку.

Зазначимо, що в Україні у сфері фінансово-господарської і підприємницької діяльності основною формою профілактики правопорушень є контроль (нагляд) за веденням цієї діяльності з боку зазначених спеціально уповноважених на це органів, який реалізується через проведення відповідних перевірок суб'єктів підприємницької діяльності. Повноваження контролюючих органів регламентуються законами, підзаконними нормативними актами, а також у кожного контролюючого органу існують окремі підстави для проведення перевірок. Основним контролюючим органом фінансово-господарської діяльності в Україні є Державна фіскальна служба. Так, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про Державну фіскальну службу України» до її основних завдань щодо протидії правопорушенням у сфері, що вивчається, належать:

– реалізація державної податкової політики та політики у сфері державної митної справи, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства;

– здійснення у межах повноважень, передбачених законом, контролю за надходженням до бюджетів та державних цільових фондів податків і зборів, митних та інших платежів;

– реалізація державної політики у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів;

– реалізація державної політики з адміністрування єдиного внеску;

– боротьба з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань сплати єдиного внеску;

– реалізація державної політики у сфері контролю за своєчасністю здійснення розрахунків в іноземній валюті в установленій законом строк, дотриманням порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги), а також за наявністю ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону, торгових патентів тощо¹.

Крім Державної фіскальної служби України, великий обсяг повноважень щодо проведення перевірок суб'єктів господарювання та підприємницької діяльності покладений на органи державного казначейства, Державної аудиторської служби України та органи Антимонопольного комітету України. Зазначені органи в межах своєї компетенції проводять перевірки щодо бюджетних позик, позик і гарантованих коштами бюджетів та кредитів, цільового використання дотацій, субсидій та інших бюджетних асигнувань, коштів позабюджетних фондів, належного виконання державних контрактів, проавансованих за рахунок бюджетних коштів, тощо.

Необхідно наголосити на тому, що всі вищевказані державні контролюючі органи уповноважені на проведення перевірок фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності суворо в межах тієї компетенції, що надана їм законодавством, а іншим державним органам здійснювати планові чи позапланові перевірки із зазначених вище питань забороняється.

Зважаючи на великий обсяг законодавства, що регулює порядок проведення перевірок

¹ Про Державну фіскальну службу України : постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2014 № 236 : редакція від 27.08.2016.

та повноваження контролюючих органів, треба зазначити, що перелік різноманітних перевіряючих державних установ, які цікавляться діяльністю підприємств та підприємців, має тенденцію до збільшення. Цей процес уже став проблемою для держави, оскільки контролюючі органи, враховуючи відсутність єдиного підходу до визначення підстав проведення перевірки в умовах дерегуляції, користуються зазначеними прогалинами, що, у свою чергу, відображається на діяльності суб'єктів господарювання.

Підкреслимо, що поряд із контролюючими фінансовими органами, діяльність деяких правоохоронних органів також зосереджена на протидії правопорушенням у сфері підприємництва, а отже, вони теж уповноважені проводити перевірки в розрізі своїх завдань і функцій. Серед них можна виділити Службу безпеки України, органи прокуратури, податкову міліцію та підрозділи Національної поліції України, а саме Департамент захисту економіки. Але тут є важлива особливість, яка

виражається в тому, що всі вищевказані органи є представниками силових структур держави, а отже, жоден із них не є органом державного нагляду (контролю). Цей факт означає, що працівники зазначених органів та підрозділів мають право проводити перевірки діяльності суб'єктів підприємницької діяльності тільки в рамках відповідного кримінального або адміністративного провадження.

Висновки

Можна констатувати, що при визначенні адміністративно-правового статусу суб'єктів протидії правопорушенням у сфері підприємництва слід спиратися на триблокову конструкцію адміністративно-правового статусу органу влади. Основними такими органами є органи фінансового контролю та деякі з правоохоронних органів. Всі перевірки, які мають проводити ці установи стосовно діяльності суб'єктів підприємництва, реалізуються виключно в межах тих повноважень, які надані їм відповідним законодавством.

Список бібліографічних посилань

1. Чумак О. Адміністративно-правовий статус державного виконавця. *Публічне право = Public Law = Публичное право*. 2013. № 1 (9). С. 107–112. URL: <http://www.yourfuture.org.ua/ua/pb/2013/pr19/Chumak.pdf> (дата звернення: 13.11.2018).
2. Зайчук О. В., Онщенко Н. М. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
3. Скаун О. Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс) : підручник. Харків : Еспада, 2006. 776 с.
4. Панчишин А. В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 95–98.
5. Павленко П. І., Лисов О. О., Гончаров А. В. Теорія держави та права (конспект відмінника) : навч.-метод. посіб. / під заг. ред. П. І. Павленка. Донецьк : Цифрова тип., 2010. 84 с.
6. Крупнова Л. В. Адміністративно-правовий статус працівника державної виконавчої служби України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2008. 177 с.
7. Стариков Ю. Н. Служебное право : учеб. М. : БЕК, 1996. 693 с.
8. Ладика Ю. В. До питання про визначення адміністративно-правового статусу працівників органів внутрішніх справ України. *Митна справа*. 2011. № 6 (78), ч. 2, кн. 2. С. 609–616.
9. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навч. посіб. Київ : Атіка, 2007. 624 с.
10. Коломоєць Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
11. Федевич О. М. Адміністративно-правовий статус Державного агентства України з управління зоною відчуження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2012. 226 с.
12. Административное право Украины : учеб. / под общ. ред. С. В. Кивалова. Харьков : Одиссей, 2004. 880 с.
13. Мандичев Д. В. Поняття адміністративно-правового статусу органу виконавчої влади. *Право і суспільство*. 2010. № 5. С. 117–121.
14. Мещерякова О. В. Щодо визначення елементів адміністративно-правового статусу учасників операцій ООН з підтримання миру. *Форум права*. 2011. № 2. С. 609–612. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2011_2_98.pdf (дата звернення: 13.11.2018).
15. Дмитриев Ю. А. Административное право Российской Федерации : учеб. М. : Система ГАРАНТ, 2008. 425 с.
16. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. / редкол.: В. Б. Аверьянов (голова) та ін. Київ : Юрид. думка, 2004. Т. 1: Загальна частина. 584 с.
17. Бахрах Д. Н. Административное право : учеб. М. : БЕК, 1996. 368 с.

Надійшла до редколегії 16.11.2018

ВАСИЛЬЕВ В. Н. СТРУКТУРА И СОДЕРЖАНИЕ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСА СУБЪЕКТОВ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРАВОНАРУШЕНИЯМ В СФЕРЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Установлены теоретические подходы к определению понятия «правовой статус», «административно-правовой статус». Определены и проанализированы элементы административно-правового статуса субъекта противодействия правонарушениям в сфере предпринимательской деятельности. Охарактеризованы основные полномочия государственных органов, осуществляющих контролируемую деятельность в отношении субъектов предпринимательства.

Ключевые слова: правовой статус, административно-правовой статус, субъект противодействия, предпринимательская деятельность.

VASYLIEV V. M. STRUCTURE AND CONTENT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF THE SUBJECTS COUNTERACTING OFFENSES IN THE FIELD OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY

Theoretical approaches to the definitions of “legal status”, “administrative and legal status” have been established. The elements of administrative and legal status of the subject counteracting offense in the sphere of entrepreneurial activity have been determined and analyzed. The main powers of the state agencies that accomplish control activity over the subjects of entrepreneurial activity have been characterized. The notion of a subject of an offense in the sphere of entrepreneurship has been defined: a system of state and non-state agencies, public organizations, social groups and citizens whose activities are focused on eliminating the causes and conditions that give rise to and provoke offenses in the sphere of economic commercial activity (entrepreneurship), preventing these offenses at different stages of incorrect behavior of the participants of relations in the field of entrepreneurship, as well as bringing them to legal liability. Besides, the above subjects have been systematized in this study and their range has been determined. The main ones have been highlighted: the President of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine; local governments; Ministry of Finance of Ukraine; Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine; State Fiscal Service and its structural units (except customs control at the border); State Inspectorate of Ukraine; National Bank of Ukraine; revenue and fees authorities of Ukraine. The author has defined a special group of subjects, those who have administrative and jurisdictional powers.

Keywords: legal status, administrative and legal status, object of counteraction, entrepreneurial activity.

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК (349+351):351.86

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2018.3.02>

ЄВГЕНІЙ ВАДИМОВИЧ КАРМАННИЙ,

кандидат технічних наук, доцент,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого (м. Харків),
кафедра трудового права;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3711-9940>,
e-mail: bjd-nua@meta.ua;

МАРИНА ВОЛОДИМИРІВНА ЛИСЬ,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого (м. Харків),
фінансово-правовий факультет, студентка 5 курсу;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7241-5449>,
e-mail: marina_lys@ukr.net

ПРОТИДІЯ ДИВЕРСІЙНИМ ЗАХОДАМ ЩОДО СКЛАДІВ БОЄПРИПАСІВ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Досліджено питання, що стосуються природи сучасної гібридної війни в Україні. Розглянуто диверсію як один зі способів ведення такої війни, проаналізовано диверсійні дії, об'єктом яких є склади боєприпасів, що розміщені на території України. Надано пропозиції щодо вдосконалення та доопрацювання системи протидії таким диверсійним заходам.

Ключові слова: диверсія, військові об'єкти, гібридна війна, склади боєприпасів, національна безпека.

Оглядова стаття

Постановка проблеми

Кінець ХХ століття ознаменувався для України становленням державності, що вимагало від влади та Українського народу визначення пріоритетних напрямів розвитку держави в економічній сфері, в політичному просторі на міжнародній арені, соціальній та культурній сферах суспільної життєдіяльності. Покладаючись на юридичну силу та дію норм міжнародного права, гуманні правові позиції провідних країн світу, таких як Велика Британія, Німеччина, Франція, Сполучені Штати Америки, Російська Федерація, які є гарантами забезпечення міжнародного миру та безпеки, Україна відмовилася від зброї масового знищення та обрала шлях мирного розвитку та співробітництва з іншими державами. Проте, враховуючи події, що відбуваються на Сході України з 2014 року і до сьогодні, ми повинні задатися питаннями: як трактувати невиконання Росією своїх зобов'язань щодо забезпечення територіальної цілісності нашої держави; яких заходів вживати, щоб зберегти та захистити власну державність від країни-агресора. У статті порушуються проблеми щодо природи війни гібридного типу; здійснюються розгляд

та аналіз більш вузького способу ведення такої війни у формі диверсійних дій; зазначаються об'єкти на території України, стосовно яких є підвищений ризик злочинного посягання, а також які потребують особливої охорони з боку держави; розробляються рекомендації щодо охорони таких об'єктів.

Стан дослідження проблеми

Тема дослідження є актуальною і привертає увагу не лише вчених, а й науковців військової галузі, які, спільно досліджуючи питання гібридної війни, проблемний стан безпеки об'єктів військового значення, а також аналізуючи та враховуючи досвід іноземних країн, надають рекомендації для закріплення на законодавчому рівні норм, що створюватимуть модерний порядок охорони суспільного ладу нашої держави. М. М. Середенко та Г. В. Єфімов стверджують, що здійснення провокацій, диверсій та терористичних актів стало характерною особливістю застосування воєнних загроз у світі кінця ХХ та початку ХХІ століття. Цей спосіб застосування сили притаманний агресивним діям Російської Федерації щодо анексії Криму та у південно-східних областях

України з метою розпалювання сепаратизму, розколу держави та порушення її територіальної цілісності [1, с. 163].

Українські дослідники А. В. Катещенок та І. М. Неклонський зазначають, що в сучасних умовах особливого значення набувають питання захисту об'єктів критичної інфраструктури від здійснення диверсій та терористичних актів. Серед таких об'єктів найбільшу небезпеку, з точки зору здійснення диверсій шляхом ініціювання пожеж на важливих елементах об'єкта без проникнення на його територію, представляють об'єкти, на яких виробляються та/або зберігаються озброєння, ракети, боєприпаси, вибухові речовини, вогнепальна зброя, спеціальні засоби, запаси пально-мастильних матеріалів, речового та продовольчого майна; вибухопожежонебезпечні об'єкти, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави, і ті, що належать до об'єктів підвищеної небезпеки [2, с. 164].

Якщо розглядати позицію законодавця, то в Стратегічному оборонному бюлетені України під військовою безпекою розуміється стан військової захищеності національних інтересів, стратегічних державних та військових об'єктів, ліній зв'язку, комунікацій в умовах потенційної та реальної військової загрози¹.

Над зазначеною проблемою також працювали такі науковці, як М. М. Адамчук, Ю. П. Бабков, В. М. Бацамут, Д. С. Бірюков, Г. В. Єфімов, В. І. Жуков, О. В. Заславська, В. П. Коцюба, В. Ю. Панченко, В. В. Свиначенко, Є. Б. Смирнов, М. І. Стеблюк, О. С. Тітов, В. І. Ткаченко та багато інших. Водночас наявність достатньої кількості науково-теоретичного матеріалу щодо розуміння проблеми військового конфлікту на території України, щодо наявності реальної загрози об'єктам обороноздатного значення не означає належної розробленості безпекових стратегій та їх втілення на практиці на території України.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає в розкритті основних засобів боротьби з диверсійними діями, які вчиняються на стратегічно важливих оборонних об'єктах, що розміщені на території України, а також наданні пропозицій щодо реформування та посилення системи охорони останніх.

Завдання, які ми ставимо перед собою, полягають у висвітленні особливих характерних

ознак природи сучасної гібридної війни на прикладі України; аналізі норм національного законодавства щодо питання диверсійних дій, а також розгляді прикладів їх фіксування на її території. Крім цього, на основі рекомендацій міжнародних організацій та практики зарубіжних країн запропонуємо нові напрями покращення стратегії боротьби, протидії та попередження диверсії.

Наукова новизна дослідження

Уперше під час дослідження ми надамо характеристику гібридної війни в Україні, а також на конкретних об'єктах, таких, як сховища боєприпасів, окреслимо особливості спрямування зазначених воєнних дій; виходячи з вищезазначеного запропонуємо шляхи посилення безпеки на особливо стратегічно важливих об'єктах.

Виклад основного матеріалу

Кожний пересічний громадянин має загальне уявлення щодо сутності понять «війна» та «бойові дії», що розглядаються як комплексний набір взаємопов'язаних загроз і силових засобів, які застосовуються для просування політичних інтересів [3]. Це і є той очевидний факт подій, що відбуваються навколо нас, проте мало кому відомий прихований бік ведення кожної війни. Починаючи з 1939 року, тобто з початку Другої світової війни, країни не обходилися лише традиційними бойовими діями, нова ідеологія почала формуватися лідерами Третього рейху Німеччини, проте лише у XXI столітті науковці наважилися заговорити про новий тип – «гібридну війну» (англ. *hybrid warfare*).

У міжнародному праві чіткої дефініції наведеного вище поняття не існує, тому спробуємо знайти пояснення, спираючись на комплексні логічні висновки та погляди вчених. Наприклад, у Політологічному енциклопедичному словнику гібридна війна розглядається як війна, основним інструментом якої є створення державою-агресором у державі, обраній для агресії, внутрішніх протиріч та конфліктів з подальшим їх використанням для досягнення політичних цілей агресії, які звичайно досягаються звичайною війною [4]. К. В. Попович надає більш об'ємне за своєю формою, але майже аналогічне за своєю суттю визначення терміна «гібридна війна» як військової стратегії, яка об'єднує звичайну війну, малу війну та кібервійну [5, с. 75]. Отже, ми сміливо можемо говорити про нетрадиційний тип ведення війни, який, за словами фахівців у військовій справі, все більше буде застосовуватись у XXI столітті.

¹ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015. *Урядовий кур'єр*. 2015. № 95.

У свою чергу, кожна політична мета досягається спеціально обраними засобами, що мають конкретну стратегічну спланованість. Історично, свої витoki такі засоби беруть із часів СРСР, коли застосовувалися останнім у період холодної війни проти США у 70-х – 80-х роках ХХ століття. В аналітичній доповіді Інституту стратегічних досліджень зазначається: «Підпорядкованість єдиному задуму сукупності застосовуваних методів тиску на інші держави є ознакою розгортання «активних заходів» (англ. *active measures*) – практики, що постала з діяльності радянських спецслужб. Дезінформація, агенти впливу, квазігромадські організації, інформаційний тиск стали системними реаліями того часу» [6, с. 5]. Активні заходи стали основою та фундаментом ведення гібридної війни, тому багато військових та вчених намагалися найточніше визначити ці заходи та надати їм найдетальнішу характеристику.

Розглянемо позицію екс-співробітника ЦРУ Л. Сулка (*Lawrence B. Sulc*), який у дослідженні «Активні заходи, «тиха війна» та дві соціалістичні революції», опублікованому у 1985 році, надає розширений перелік дій, які можна охопити поняттям «активні заходи». До них автор відносить: 1) використання/створення партій, незаконних військових формувань (бойовиків) та структур (організацій) прикриття; 2) використання міжнародних груп і неурядових структур; 3) використання агентів впливу; 4) здійснення терористичних актів; 5) вбивства («мокрі справи»); 6) введення в оману; 7) підроблення документів; 8) нав'язування ідеї існування «двох наддержав»; 8) «маскування» (включає військову та політичну оману); 9) дезінформацію; 10) культурне протиборство; 11) використання можливостей іномовлення; 12) використання спортивних подій [7]. Зважаючи на прогресивний розвиток технологій та науки в цілому, винайдення нових спецзасобів, доцільно розширити наведений перелік та доповнити його.

В Україні гібридна війна почалася ще у 2014 році, в ході якої, крім відкритих бойових дій з боку противника, можемо спостерігати і застосування інших активних заходів, таких як дезінформація, використання міжнародних груп і неурядових структур, культурне протиборство, введення в оману тощо. Російська Федерація відкрито висловлює свою позицію щодо подій на сході України. Начальник Генерального штабу Збройних сил Росії на конференції Академії військових наук наголосив: «... Акцент змістився на використання політичних, економічних, інформаційних, гуманітарних та інших невоєнних заходів, поряд із застосуванням протестного потенціалу місцевого

населення. Все це повинно супроводжуватися прихованими воєнними операціями – наприклад, із застосуванням методів інформаційної війни, задіянням сил спецназу ... Відкрите використання сили, часто під прикриттям миротворчої діяльності та посередництва у вирішенні кризи, може бути задіяне на фінальній стадії, як правило, з метою досягти повної перемоги у війні ...» (цит. за: [5, с. 76]). Виходячи з вищезазначеного, ми повинні розуміти, що сучасна гібридна війна не просто побічно торкнулась нас, вона є ключовою проблемою, яка стоїть перед українською владою, і виникає питання про те, чи достатньо в нас досвіду, знань, сил та ресурсів, щоб вийти з неї переможцями.

Початок ХХІ століття ознаменувався найбільшим у світі терактом, що відбувся 11 вересня 2001 року, і, у свою чергу, змусив усю світову спільноту приступити до розроблення та вдосконалення стратегії оборони та безпеки кожної країни. Поряд із терористичними актами можна сміливо розглядати диверсійні дії, які є не менш небезпечними через свою зовнішню форму вираження та наслідки, до яких вони призводять. Відповідно до ст. 113 Кримінального кодексу України диверсія є вчиненням з метою ослаблення держави вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, а також вчинення з тією самою метою дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій¹. Законодавець підвищив ступінь криміналізації зазначеного діяння, включивши його до розділу злочинів проти основ національної безпеки України.

Протягом останніх чотирьох років Україна, використовуючи іноземну допомогу та фінансування, акумулюючи власні сили та ресурси, спрямовує їх на захист східних областей країни, а також на те, щоб дати остаточну відсіч країні-агресору. Проте гостроактуальною залишається проблема захисту об'єктів народногосподарського та обороноздатного значення, які знаходяться в тилу і не забезпечені належною охороною. Такий перелік об'єктів закріплений на законодавчому рівні, але більш за все привертає увагу ситуація, яка складається, зі складами боєприпасів, що розташовані на території України.

¹ Кримінальний кодекс України : закон України від 05.04.2001 № 2341-III.

За даними Міністерства оборони України з 2014 року і до сьогодні зафіксовано шість вибухів на найбільших та стратегічно найважливіших збройних арсеналах. У 2014 році стався перший вибух у місті Кривий Ріг Дніпропетровської області, де були розташовані військові склади з танками; 2015 рік ознаменувався пожежею у місті Сватове, що на Луганщині, у сховищі, де зберігалось близько 3,5 тисяч тон боєприпасів; наступне займання сталося у 2017 році на території найбільшого складу в Україні – 65-го артилерійсько-ракетного арсеналу у місті Балаклія Харківської області, де розміщувалося 125 тисяч тон боєприпасів; цього ж року сталося ще два вибухи на складі в селі Новоянисоль поблизу Маріуполя, а також на 48-му арсеналі ЗСУ, що розташований у місті Калинівка Вінницької області, де зберігалось до 180 тисяч тон боєприпасів, зазначене сховище є одним з найбільших в Україні та має важливе стратегічне значення; у жовтні 2018 року загорівся третій за розміром арсенал Міноборони біля міста Ічня на Чернігівщині [8]. У більшості випадків Генпрокуратура відкривала провадження за диверсійні дії, Генеральний штаб ЗС України та СБУ також відпрацьовували цю версію. Після останнього вибуху на прес-конференції міністр оборони України С. Т. Полторак зазначив, що «будь-яка підготовлена диверсійно-розвідувальна група знайде можливість знищити таке сховище» [9].

Виходячи з вищевказаного, можна зробити висновок, що військова інфраструктура України знаходиться під загрозою руйнування та знищення. Варто зазначити, що до причин, які сприяють такому стану речей, можна віднести такі: застарілі приміщення з боєприпасами, які неналежним чином укомплектовані; недостатнє фінансування для обслуговування даних військових об'єктів; професійну некомпетентність кадрового складу, на який покладється підвищена відповідальність; зазначені арсенали повинні знаходитися в режимі суворої секретності, проте керівництво оборонних структур не здійснює жодного впливу на активність засобів масової інформації у процесі оприлюднення даних щодо місця розташування складів та наявної кількості боєприпасів і спецтехніки на них; недостатню кількість працівників охорони арсеналів тощо. Україна потребує проведення військової реформи у цій галузі, яка включатиме запозичений досвід та рекомендації провідних країн світу.

Враховуючи воєнно-політичну обстановку та її тенденції розвитку, з кожним днем зростає вірогідність переростання війни гібридного типу у повномасштабну агресію

збройного типу, що може призвести до порушення територіальної цілісності України, повалення конституційного ладу, втрати суверенітету. З огляду на це у 2002 році Україна розробила План дій «Україна – НАТО», який відображає відносини між нашою державою та Організацією Північноатлантичного договору. Проте тривалий час ніяких розробок не було здійснено, і лише з 2013 року робота Комісії Україна – НАТО знову активізувалась.

Боєприпаси, що зберігаються у сховищах, становлять єдині запаси, що використовуються Україною у бойових діях з країною-агресором. Тому зважаючи на найбільш важливе стратегічне значення цих об'єктів, а також той факт, що саме вони підлягають найвищому ризику диверсії, перш за все, була створена робоча група НАТО з питань безпеки боєприпасів, яка визначила пріоритетні напрями своєї діяльності: аналітичні дослідження щодо вивчення досвіду НАТО з питань створення модерного військово-оборонного комплексу; створення бази даних основних документів НАТО та їх рекомендацій; діагностування стану критичних об'єктів, проведення оборонної реформи на основі одержаних результатів. Після інтенсивної діяльності в газеті «Урядовий кур'єр» було опубліковано інформацію про те, що для запобігання та протидії диверсійним ризикам у 2017 році у складі Збройних сил було сформовано новий підрозділ – Центральне управління безпеки військової служби ЗСУ. На новостворену структуру покладено відповідальність за такими трьома основними напрямками: організація виконання заходів підвищення живучості та вибухопожежобезпеки арсеналів, баз і складів зберігання боєзапасу ЗСУ; організація і контроль виконання заходів гарнізонної, вартової та внутрішньої служб, а також реалізація політики держави в галузі пожежної безпеки, організація й контроль виконання заходів пожежної безпеки у ЗСУ; планування, організація і здійснення контрольно-профілактичних заходів щодо збереження життя і здоров'я особового складу ЗСУ.

Також до 2025 року планується побудова нових сховищ, у які не зможуть проникнути розвідувально-диверсійні групи, а також які будуть захищені від пошкоджень безпілотних літальних апаратів [10]. Отже, ми бачимо реальний стан промислово-бойового комплексу, який знаходиться на етапі повного реформування та реструктуризації.

Враховуючи те, що безпекове середовище України складне та динамічне як всередині країни, так і зовні, провідні держави інтенсивно активізують розроблення нових зразків

озброєння, кібератака поступово стає новим засобом досягнення воєнних цілей, підвищується загроза захоплення та знищення економічно важливих та оборонних об'єктів, ми пропонуємо основні шляхи боротьби з такими діями:

1) чітко визначити та розподілити відповідальність керівників, які очолюють сили оборони на території стратегічно важливих об'єктів;

2) зміцнити цивільний демократичний контроль над Збройними силами та сектором безпеки в цілому;

3) зменшити обсяг надмірної нормативно-правової бази та виключити норми, які не відповідають вимогам сьогодення; адаптувати національне законодавство до міжнародних документів ЄС та НАТО;

4) удосконалити процедури оборонного планування та механізми програмного управління оборонними ресурсами;

5) покращити підготовку та підвищити кваліфікацію особового складу, їхнього професійного рівня;

6) побудувати новітні сховища боєприпасів, оновити матеріально-технічну базу оборонних об'єктів;

7) створити цілком нову структуру висококваліфікованих фахівців у сфері військової справи для посиленої охорони об'єктів народногосподарського та оборонного значення, які будуть компетентними у питаннях виявлення, протидії і боротьби з диверсією та терактами;

8) ускладнити режим доступу до таких об'єктів та сусідніх територій навколо них, військової інфраструктури;

9) розробити тактику боротьби в інформаційній війні, вести проукраїнську ідеологічну політику в усіх сферах життєдіяльності на всій території України;

10) проводити додаткове навчання з цивільним населенням щодо безпеки у випадку диверсії чи інших надзвичайних ситуацій

природного, техногенного чи військового характеру [11, с. 72].

Отже, зазначені пропозиції потребують подальшого розгляду та розроблення фахівцями у конкретно визначених галузях із подальшим поданням законодавчих ініціатив до Верховної Ради України, їх прийняття, а згодом реалізації на практиці.

Висновки

Таким чином, виходячи з поставлених у статті завдань, ми комплексно дослідили декілька основних взаємопов'язаних елементів, зокрема:

1) наукові праці вчених, у яких детально розкрито сутність та основні характерні ознаки війни гібридного типу. На підставі цього ми змогли визначити сфери, на які противник здійснює свій вплив, і яким чином це робить;

2) диверсія є одним зі способів ведення такої війни, тому ми розглянули норми національного законодавства України, які містять зазначений склад злочину, що дозволяє конкретно окреслити суспільні відносини, на які він посягає;

3) предметом диверсії є об'єкти, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення. У свою чергу, ми зупинилися на безпеці складів боєприпасів: саме вони мають важливе стратегічне значення і першочергово підпадають під ризик диверсійних дій. Нами наведено статистичні дані вибухів на таких сховищах за останні чотири роки, інтенсивність яких дозволяє зробити висновок, що останні потребують посиленої, оновленої системи охорони.

Отже, виходячи з поставленої мети та результатів виконання вищезазначених завдань, ми запропонували власні шляхи реформування оборонної та безпекової сфер щодо складів боєприпасів як об'єктів військового значення, а також надали пропозиції щодо особливих аспектів охорони територій, які знаходяться поблизу таких сховищ.

Список бібліографічних посилань

1. Середенко М. М., Єфімов Г. В. Погляди на форми і способи застосування складових структур сектору безпеки і оборони держави під час спільних дій в різних умовах воєнно-політичної обстановки. *Збірник наукових праць Військової академії (м. Одеса)*. 2014. Вип. 2 (2). С. 161–171. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zbnrva_2014_2_25 (дата звернення: 15.10.2018).
2. Катещенок А. В., Неклонський І. М. Модель процесу виникнення й розповсюдження пожежі у разі диверсій, що здійснюються шляхом ініціювання пожеж на важливих елементах об'єкта без проникнення на його територію. *Системи обробки інформації*. 2017. Вип. 3 (149). С. 164–168. DOI: <https://doi.org/10.30748/soi.2017.149.32>.
3. Пуйвелде Д. ван. Гібридна війна – чи вона взагалі існує? *НАТО Ревю : журн.* 28.09.2015. URL: <https://www.nato.int/docu/review/2015/Also-in-2015/hybrid-modern-future-warfare-russia-ukraine/UK/index.htm> (дата звернення: 16.10.2018).
4. Війна «гібридна» // Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. ; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2015. С. 816.

5. Попович К. В. Гібридна війна як сучасний спосіб ведення війни: історичний та сучасний виміри. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Історія»*. 2016. Вип. 2 (35). С. 75–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuist_2016_2_13 (дата звернення: 16.10.2018).

6. «Активні заходи» СРСР проти США: пролог до гібридної війни : аналіт. доп. / Д. В. Дубов, А. В. Баровська, Т. О. Ісакова, І. О. Коваль, В. П. Горбулін ; за заг. ред. Д. В. Дубова. 2-ге вид. Київ : НІСД, 2017. 52 с. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Aktivny_Zahody-Print_Bleed=5mm-4f2c3.pdf (дата звернення: 17.10.2018).

7. Sulc L. B. Active measures, quiet war and two socialist revolutions / The Nathan Hale Institute. Approved for release 2010/06/15. Washington, D.C. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP9000806R000200720008-2.pdf> (дата звернення: 16.10.2018).

8. Кот К., Матюхіна Н. Склади зброї в Україні: історія вибухів, пожеж і жертв // ВВС Україна : сайт. 27.09.2017. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-41414138> (дата звернення: 16.10.2018).

9. Тороп О., Шрамович В. Полторак в армії досі є люди, які вважають Росію братом // ВВС Україна : сайт. 24.04.2018. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-43851256> (дата звернення: 16.10.2018).

10. Прокопенко О. Арсенали зброї охоронятиме новий підрозділ // Урядовий кур'єр : сайт газ. 23.02.2018. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/arsenali-zbroyi-ohoronyatime-novij-pidrozdil/> (дата звернення: 16.10.2018).

11. Карманний Є. В., Лись М. В. Організаційно-правові питання удосконалення системи тилового забезпечення боєприпасами військових формувань у контексті протидії сучасним диверсійним заходам // Актуальні питання забезпечення службово-бойової діяльності військових формувань та правоохоронних органів : зб. тез доп. наук.-практ. конф., 31 жовт. 2018 р., м. Харків / Нац. акад. Нац. гвардії України. Харків : НАНГУ, 2018. С. 70–72.

Надійшла до редколегії 11.11.2018

КАРМАННЫЙ Е. В., ЛЫСЬ М. В. ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ ДИВЕРСИОННЫМ МЕРОПРИЯТИЯМ ОТНОСИТЕЛЬНО СКЛАДОВ БОЕПРИПАСОВ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОЙ ГИБРИДНОЙ ВОЙНЫ

Исследованы вопросы, касающиеся природы современной гибридной войны в Украине. Рассмотрена диверсия как один из способов ведения такой войны, проанализированы диверсионные деяния, объектом которых являются склады боеприпасов, расположенные на территории Украины. Даны предложения по совершенствованию и доработке системы противодействия таким диверсионным мероприятиям.

Ключевые слова: диверсия, военные объекты, гибридная война, склады боеприпасов, национальная безопасность.

KARMANNYI YE. V., LYS M. V. COUNTERACTION TO SABOTAGE MEASURES ON AMMUNITION DEPOTS IN THE CONTEXT OF HYBRID WARFARE

The state of the military sector is one of the most important indicators of the state's development, it also determines the level of influence of the country on the economic and political situation that is taking place on the international scene. Ensuring the proper state of Ukraine's national security is accompanied not only by the mentioned factors, but also by the fact that our state is in a military conflict with the Russian Federation. The article is focused on studying the issues related to the nature of the modern hybrid warfare in Ukraine, an act of sabotage was considered as one of the ways of such a war, it analyzed the acts of sabotage, the object of which is ammunition depots placed on the territory of Ukraine. The suggestions for improving and refining the system of counteraction to acts of sabotage are provided.

The topic of the study is relevant, therefore, it requires detailed consideration and study of the hybrid warfare's nature, which combines not only conventional combat operations, but also political, economic, information, cybernetic means of combating the enemy. In the context of the military conflict, where Ukraine is located, the issue of counteracting and combating actions of sabotage, which is understood as an act aimed at weakening the state of explosions, arson, or other actions aimed at mass destruction of people, causing bodily harm or other harm to their health, destruction or damage of objects that have an important national or defense significance, etc. In our study, particular attention is paid to such objects as stockpiles of ammunition, where weapons, missiles, ammunition, explosives, firearms, special means are stored.

The authors of the article offer the main ways of improving and reforming the security system of these objects. The highlighted problems and suggested ways for their solution can become the fundamental basis for the development of a new security strategy.

Keywords: act of sabotage, military objects, hybrid warfare, ammunition depots, national security.

ЯРОСЛАВ ГРИГОРОВИЧ ЛИЗОГУБ,

*кандидат юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра тактичної та тактико-спеціальної підготовки;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9824-0798>,
e-mail: y_h_lyzohub@yahoo.com*

**«КАРАТИ НЕ МОЖНА МИЛУВАТИ», АБО ЧИ ПОТРІБНІ ЗАОХОЧУВАЛЬНІ
НОРМИ У СТАТТЯХ КК УКРАЇНИ ПРО ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВОЛІ, ЧЕСТІ
ТА ГІДНОСТІ ОСОБИ**

Зроблено спробу показати важливість правового стимулювання злочинця відмовитись від продовження злочину, проаналізовано доцільність заохочувальних норм у кримінальному законодавстві України. Під кутом зору фрагментарного порівняльного аналізу законодавства деяких країн світу наведено наукові аргументи і викладено факти широкого застосування заохочення за умови припинення злочинних дій.

Ключові слова: *заохочувальні норми, стимулювання припинення злочину, злочини проти волі, честі та гідності, торгівля людьми, незаконне позбавлення волі, захоплення заручників.*

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Поступова реалізація Україною державної концепції вступу до Європейського Союзу та політичний курс на отримання членства в цій організації останнім часом суттєво наблизили вітчизняне кримінальне законодавство до європейських цінностей. Звісно, чинний Кримінальний кодекс поки що не став абсолютним утіленням найкращих світових традицій розуміння злочину та покарання, проте його навряд чи можна звинуватити у відсутності серйозної оптимізації. З моменту введення у дію КК України (вересень 2001 рік) його Особлива частина (у вигляді окремих статей і приписів) десятки разів піддавалась модифікації, що загалом обумовило позитивні результати. Водночас, на нашу думку, зарано говорити про її достатність, адже подекуди (йдеться про злочини проти волі, честі та гідності особи) її явно не вистачає. Зокрема, такі норми позбавлені заохочувальних механізмів регулювання питань відповідальності. Вітчизняний законодавець загалом активно використовує подібні інструменти в низці статей Кримінального кодексу, як от: 111, 114, 175, 212-1, 255, 258-3, 258-5, 260, 263, 289, 307, 309, 311, 321, 321-1, 368-3, 368-4, 369, 401. Утім, на превеликий жаль, вектор запровадження подібної логіки поки що не спрямований у бік розділу III Особливої частини. І це попри те, що доктрина активно виступає за розширення практики використання заохочувальних норм у статтях Особливої частини. Зокрема,

В. В. Сташис писав, що розвиток інституту заохочення в Особливій частині, крім відповідності ідеї гуманізації, має й перспективу щодо поширення [1, с. 10].

Практична реалізація заохочувальних інструментів у кримінальному праві позитивно віддзеркалюється на криміногенній ситуації в суспільстві. Оскільки, вчинивши злочин, винний (за певних обставин) отримує можливість на таку собі реабілітацію, свого роду – державне вибачення, він розуміє, що навіть попри його суспільно небезпечну поведінку він ще має шанс уникнути наслідків кримінальної відповідальності. Утім, для цього від нього вимагатиметься вчинення певних дій на користь суспільства, зокрема шляхом нейтралізації небезпеки, що виникла, забезпечення непорушності конституційного ладу, повернення на шлях дотримання прав і свобод людини, компенсації шкоди тощо.

Стан дослідження проблеми

Деякі дослідники, зокрема П. П. Сердюк, наполягають на тому, що в такому випадку слід говорити не про заохочення, а про стимулювання [2, с. 151]. Відповідно, і норми коректно називати саме стимулювальними. Утім, вочевидь, тут не треба використовувати тотальне буквоїдство. Адже й заохочення, і стимулювання для кримінального права є категоріями умовними. Звісно, під час розуміння заохочення в розглядуваному сенсі слід абстрагуватись від традиційного його контексту,

адже воно дійсно не нагадує дарунок і тим більше не є таким. Натомість тут ідеться про державне вибачення. Злочинцеві у зрозумілому сенсі вибачаються одні дії в обмін на відмову від чогось значно небезпечнішого (настання тяжких наслідків, попередження вчинення інших злочинів тощо). Проте й вибачення тут лише умовне. Адже відповідальність не виключається. Традиційно винний лише позбавляється покарання. І нехай з позицій лексики та формальної логіки заохочення і стимулювання становлять різні категорії – їх кримінально-правові вектори завжди співпадають. А за таких підстав немає особливого сенсу в диференціації, адже місія у них однакова.

У теорії кримінального права питанням заохочувальних норм неодноразово приділялась увага з боку різних дослідників. Через призму загальних правових дискусій їх намагались вирішувати С. С. Алексєєв, Ю. В. Баулін, О. М. Костенко, В. М. Кудрявцев, Р. А. Сабітов, О. Ф. Скакун, В. В. Сташис та деякі інші. Що ж до безпосереднього аналізу таких норм, то йому присвятили увагу Х. Д. Алікперов, В. М. Баранов, В. М. Галкін, В. С. Єгоров, І. Е. Звечаровський, В. В. Нирков, О. Ю. Прокопчук, О. З. Рибак, П. П. Сердюк, Є. В. Тіпкіна, П. В. Хряпінський, Р. Р. Шакуров та інші.

Мета і завдання дослідження

Метою цієї статті є вирішення питання про доцільність використання заохочувальних приписів саме в статтях про злочини проти волі, честі та гідності особи. *Завданням* дослідження будемо вважати доведення необхідності таких норм у розділі III КК України, що буде здійснено під кутом зору правил, вироблених для функціонування інших заохочувальних норм Особливої частини.

Наукова новизна дослідження

Розглядуване питання раніше не підлягало науковому висвітленню в юридичній літературі і саме з цих підстав є самостійним та оригінальним.

Виклад основного матеріалу

На сьогодні стимулюючі правові інструменти у вигляді заохочувальних норм передбачені обома частинами Кримінального кодексу: Загальною (ст. 45–49, 97, 106) і Особливою (ст. 111, 114, 175, 212-1, 255, 258-3, 258-5, 260, 263, 289, 307, 309, 311, 321, 321-1, 368-3, 368-4, 369, 401). Статті Загальної частини мають, вибачте за тавтологію, загальне спрямування і не створені для конкретної норми, якою пе-

редбачено відповідальність за злочин певного виду. Водночас заохочувальні приписи Особливої частини притаманні лише тим статтям, які їх закріплюють. При цьому вектор дії останніх обмежений рамками відповідальності за конкретний злочин.

Отже, з огляду на заохочувальні норми Особливої частини, можна зробити висновок, що майже всі вони мають імперативний характер і підлягають застосуванню незалежно від думки або рішення суду чи іншого органу. Виняток становить лише заохочувальний припис ст. 401 КК України, викладений у частині четвертій. Відповідно до його редакції, механізм заохочення може бути приведений у дію лише якщо суд вважатиме це за необхідне.

Однак не тільки за характером дії різняться зазначені заохочувальні норми. Далеко не останню роль тут відіграє мета їх закріплення. Так, ч. 4 ст. 401 є, скоріше, відтворенням чи продовженням існуючого інституту заохочення Загальної частини КК, на який вона, власне, і спирається. До того ж у такий спосіб реалізовано однакову із «загальними» заохочувальними нормами мету – гуманізацію відповідальності шляхом економії кримінально-правової репресії. Натомість інші заохочувальні норми Особливої частини створені, як видається, загалом через законодавче прагнення попередити факти скоєння інших, більш тяжких, злочинів. Наприклад, звільнення від кримінальної відповідальності за незаконне зберігання вогнепальної зброї реалізує превенцію щодо подальшого незаконного обігу зброї, а також її використання під час нападів, убивств, бандитизму тощо. А так зване «спеціальне звільнення» за фінансування тероризму попереджатиме вчинення терористичного акту. Перелік можна продовжувати, але висновок єдиний: усі спеціальні види звільнення – спроба протидії іншим злочинам – тяжким і особливо тяжким. Хоча, звісно, не можна ігнорувати й реалізацію в такий спосіб державою принципів доцільності кримінальної відповідальності, гуманізму та економії кримінально-правової репресії, а також, як правильно говорить П. В. Хряпінський, стимулювання до правомірної поведінки та відновлення порушених прав [3, с. 170].

З огляду на юридичну сутність діянь проти волі, честі та гідності особи, можна побачити не тільки можливість, але й нагальну необхідність застосування спеціальних заохочувальних норм у статтях, якими такі діяння описуються. Адже можливість превенції більш тяжких злочинів у такий спосіб не позбавлена

сенсу. Невже ж не буде користі від відмови викрадача людини продовжити реалізацію злочинного умислу? Невже не доцільно надати злочинцеві шанс уникнути наслідків відповідальності за незаконне позбавлення волі в елементарній формі, тобто без обтяжувальних обставин, «в обмін» на превенцію настання смерті чи тяжкої шкоди здоров'ю потерпілого через тривале утримання останнього? Вочевидь така користь є, та й доцільність чітко вбачається, проте вирішення такого питання заохочувальними нормами загального спрямування більшою мірою обмежене процедурною неможливістю їх використання (тяжкість злочинів проти волі, честі та гідності особи не відповідає умовам або видам звільнення). Звісно, нами не переслідується мета надання кожній зі статей розділу III заохочувальної норми, втім подекуди таких норм явно не вистачає.

На нашу думку, норми про звільнення від кримінальної відповідальності були б корисними саме в тих статтях, де заохочення виконувало б попереджальну функцію. Тобто або було б здатне перервати розвиток тяжких наслідків, або – запобігти створенню умов для подальших злочинів. І такі статті є, наприклад, про «незаконне позбавлення волі або викрадення людини», «захоплення заручників», «підміну дитини», «торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини», «незаконне інтернування до психіатричного закладу». Злочини, передбачені зазначеними статтями, з огляду на їх юридичну природу та механізм учинення, мають особливу відмінність заподіяння шкоди, яка залежно від термінів реалізації злочинного умислу може набувати різного ступеня. У статті 146, зокрема, тривалість утримання здатна обумовлювати збільшення тяжкості шкоди потерпілому, особливо коли йдеться про нелюдські умови тримання, або провокувати інші злочини, наприклад, доведення до самогубства чи, власне, самогубство. У статті 147 своєчасна відмова злочинця від поставлених ним вимог здатна попередити тяжчі наслідки (знищення людей, масштабне пошкодження майна тощо) і перервати злочин у цілому. У статті 148 швидке повідомлення про вчинені дії стане на заваді протиправній зміні родини й можливому розвитку психічної травми дитини й батьків, самогубству тощо. У статті 149 швидка реабілітація винного буде превенцією неможливості подальшої експлуатації жертви злочину будь-яким чином. У статті 150 своєчасне звільнення потерпілого ліквідуватиме тяжкі моральні й душевні травми останнього, розлад

психіки, а часом і самогубство. Отже, профілювати є що. Залишається питання: чим?

Звісно, враховуючи юридичну природу вищезазначених злочинів, ступінь їх суспільної небезпечності й особливості механізму виконання об'єктивної сторони, лише диференційований підхід до застосування заохочувальних інструментів матиме коректний вигляд. Адже законодавча фіксація важелів впливу на винного в частині надання йому реабілітуючих гарантій має виходити з того, на якій стадії того чи іншого злочину заохочувальний інструмент виконуватиме профілактичну функцію, чи вистачатиме превентивної складової для звільнення від кримінальної відповідальності (чи доцільною видаватиметься профілактика), а також чи не створить вона порушень прав потерпілого.

З огляду на викладене, напрошується низка пропозицій. Отже, статтю 146 КК України пропонуємо доповнити приміткою, де закріпити припис, відповідно до якого факт звільнення позбавленої волі або викраденої особи протягом першої доби за умови відсутності фізичного насильства, що є злочином, і компенсації винним заподіяної потерпілому шкоди буде підставою для звільнення першого від кримінальної відповідальності. Що ж до його тривалості, то нами запропоновано саме добу через те, що її, як видається, достатньо не тільки для усвідомлення винним факту вчиненого й переосмислення своїх дій, а й з огляду на строк перебування потерпілого в умовах ізоляції. Більший термін такого собі ув'язнення свідчитиме про виникнення моменту злісності, який буде перешкодою для застосування механізму державного вибачення. Проведений нами аналіз [4, с. 89–90] показує, що майже подібну логіку реалізовано в КК Мексики та КК Гондурасу. У КК штату Колорадо (США) запроваджено жорсткіші умови – там звільненню відведено лише 12 годин. Кримінальні кодекси Литовської Республіки та Республіки Болгарія передбачають для цього 48 годин і 2 доби відповідно, а кодекси Іспанії, Еритреї і Республіки Південний Судан як привілейовані дії розглядають звільнення протягом 3 діб.

Зважаючи на однакову в цілому юридичну природу злочинів, передбачених ст. 146, а також ст. 148 і 151 КК України (потерпілого або утримують, або незаконно вилучають), аналогічним шляхом пропонуємо вирішити питання й у цих нормах.

Водночас зазначені підходи не можна, як видається, використовувати під час вчинення злочину, передбаченого ст. 147, через

особливість механізму вчинення цього діяння. Зрозуміло, що утримання потерпілого як заручника не є можливим без застосування небезпечного фізичного насильства або його погрози, а часом і зброї чи інших небезпечних предметів. Тому звільнення від відповідальності в такому випадку навіть за умов попередження подальших дій навряд чи буде виправданим заходом. Утім, це не виключає можливості застосування щодо винного іншого варіанту пом'якшення державної репресії. Наприклад, зниження покарання на одну третину чи половину, можливість призначення покарання у вигляді позбавлення волі нижче від мінімальної межі, встановленої відповідною частиною статті КК України, яка передбачає відповідальність, тощо. З одного боку, це буде новела, але з іншого, – новела, яка не тільки не суперечитиме чинному КК України, але й розвиватиме його. А одним із напрямків розвитку, як правильно зазначає П. В. Хряпінський, і є впровадження нових ефективних заохочувальних норм [5, с. 110].

Стосовно ж ст. 149 наші пропозиції щодо введення привілейованої складової показуватимуть трохи інакше. І все через двобічність механізму вчинення злочину й, відповідно, – утримання потерпілого. Як відомо, під час учинення торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо людини «жертва» може бути піддана ізоляції внаслідок виконання різних, хоч іноді і взаємопов'язаних дій, а саме «купівлі», «іншого незаконного одержання», «ут-

римання», «переміщення», «приховування» або «викрадення». Можливим це може бути й у результаті «продажу» чи «незаконної передачі», але з огляду на специфіку цих дій, тривалість утримання потерпілого в подальшому ними не може бути контрольованою. Тому продаж, так само, як і незаконна передача людини, навіть технічно не можуть бути тими діяннями, на які поширюватиметься дія привілейованого припису. Що ж до інших форм вчинення злочину, що розглядається, такий механізм буде, на нашу думку, доцільним. Частково таке питання порушувалось нами в попередніх працях (див., наприклад, [6]). Певного висвітлення воно набуло й у зарубіжному кримінальному законодавстві, наприклад, у КК Республіки Корея. То ж чому б його не запровадити у вітчизняному кодексі? Адже користь від цього є очевидною.

Висновки

Сподіваємось, що викладені в цій роботі пропозиції стануть у пригоді українському законодавцеві й будуть орієнтиром під час оптимізації розділу про злочини проти волі, честі та гідності особи Особливої частини КК України. Наведена ж аргументація, упевнені, сприятиме вирішенню питання про доцільність такої роботи, її актуальність і корисність як у контексті зміцнення кримінально-правової політики нашої держави, так і в рамках ідеї реалізації концепції гуманізації відповідальності за злочини, що набирає обертів.

Список бібліографічних посилань

1. Сташис В. В. Загальна характеристика нового Кримінального кодексу України // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 жовт. 2001 р.) / Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого. Київ ; Харків, 2002. С. 3–12.
2. Сердюк П. П. Концепція заохочення у кримінальному праві: прагнення заохочення. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 12. С. 149–155.
3. Хряпінський П. Ефективність заохочувальних кримінально-правових норм: деякі пропозиції щодо вдосконалення законодавства. *Право України*. 2009. № 9. С. 170–174.
4. Лизогуб Я. Г., Яценко С. С. Протидія торгівлі людьми, рабству та работоргівлі, примусовій праці : навч. посіб. Київ : Атіка, 2005. 246 с.
5. Хряпінський П. Перспективи розвитку заохочувальних норм Особливої частини кримінального законодавства. *Право України*. 2007. № 12. С. 110–115.
6. Лизогуб Я. Г. «Тривалий час» як оціночне поняття у статті 146 КК України: порівняльно-правовий аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 6. С. 88–91.

Надійшла до редколегії 12.11.2018

ЛИЗОГУБ Я. Г. «КАЗНИТЬ НЕЛЬЗЯ ПОМИЛОВАТЬ», ИЛИ НУЖНЫ ЛИ ПООЩРИТЕЛЬНЫЕ НОРМЫ В СТАТЬЯХ УК УКРАИНЫ О ПРЕСТУПЛЕНИЯХ ПРОТИВ ВОЛИ, ЧЕСТИ И ДОСТОИНСТВА ЛИЧНОСТИ

Сделана попытка показать важность правового стимулирования преступника отказаться от продолжения преступления, проанализирована целесообразность поощрительных норм в уголовном законодательстве Украины. Под углом зрения фрагментарного сравнительного анализа законодательства некоторых стран мира приведены научные

аргументы и изложены факты широкого применения поощрения при условии прекращения преступных действий.

Ключевые слова: поощрительные нормы, стимулирование прекращения преступной деятельности, преступления против свободы, чести и достоинства, торговля людьми, незаконное лишение свободы, захват заложников.

LYZHONUB YA. H. "IT IS TO BE A PUNISHMENT OR A PARDON IS GRANTED" OR WHETHER THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE NEEDS TO HAVE INCENTIVE NORMS ABOUT THE CRIMES AGAINST HUMAN FREEDOM, HONOR AND DIGNITY

The paper is focused on the analysis of the stimulatory norms expediency in the criminal law of Ukraine. The objective of the paper is to reveal the significance of legal encouraging of an offender to stop his further criminal activity. Especially, it is necessary in conditions of Ukraine's movement from a previous Soviet heritage to modern punishment standards, where criminal liability is not only punishment, but it is also a strategy to prevent a crime.

According to the author's opinion, a pardon occasionally is much more effective than a sanction, since for some cases it allows giving up a criminal act and can prevent negative consequences for an object of encroachment in such a way. Thus, there is sometimes no need to punish an offender, who is able to get a correction out of a prison. However, there should be a concrete norm to do that, inasmuch as the Criminal Code does not have sufficient extent of such norms.

As it is known, a punishment is able to be effective only when an offender both got a penalty, and was pursuing his better path. By conducting a comparative analysis, the author provides scientific arguments and facts of wide range application of encouragement in the conditions of stopping a crime.

There author of the paper has analyzed different viewpoints of scholars, related to the issues provided. Herewith, the author has revealed different strategies regarding the improvement of Ukrainian criminal law and practice with the incentive norms.

Keywords: stimulatory norms, promotion of crimes stopping, crimes against freedom, dignity and honor, trafficking in human beings, illegal deprivation, seizure of hostages.

КАДРОВА РОБОТА В ОРГАНАХ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ, ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 159.92

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2018.3.04>

НАТАЛЯ ЕДУАРДІВНА МІЛОРАДОВА,

кандидат психологічних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра педагогіки та психології;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0716-9736>,
e-mail: natasham69@ukr.net

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ ТА ПРОФЕСІЙНОГО ВІДБОРУ КАНДИДАТІВ НА СЛУЖБУ В ОРГАНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Представлено результати аналізу загальнодержавних підходів до здійснення профорієнтаційної роботи серед молоді для вибору поліцейських спеціальностей, на цій основі виокремлено проблемні питання на кожному із профорієнтаційних напрямків (профінформація, профконсультація, профвідбір та профадаптація). Наголошено на наявності загальних і спеціальних недоліків в організації та проведенні профорієнтаційних заходів щодо професійного вибору взагалі та професій, пов'язаних зі службою в різних підрозділах Національної поліції України, зокрема.

Ключові слова: професійна орієнтація, професійне самовизначення, професійний відбір, проблемні питання профорієнтації.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Одними з основних завдань Національної доктрини розвитку освіти України є формування самостійної, самодостатньої та конкурентоспроможної особистості, здатної до активного включення у професійну діяльність, адаптування до умов сучасного ринку праці та професійного саморозвитку. Вирішення цих завдань базується на засадах гуманізації, що актуалізує проблеми особистісного та професійного самовизначення. У цьому ж напрямку відбуваються трансформації правоохоронних інституцій, ознакою яких є шлях до формування правоохоронця нового типу. Визначальною характеристикою поліцейських сучасності стає гармонійне поєднання компетентності, відповідальності, високого професіоналізму й особистої зрілості. Важливою складовою формування правоохоронця нового типу є орієнтація молоді на службу в поліції.

Професію поліцейського слід розглядати як одну з найбільш соціально значущих в умовах сучасного правового розвитку України. На Національну поліцію України та її працівників покладаються важливі соціальні функції із забезпечення державно-організованого життя. Саме тому поповнення лав поліцейських

свідомими, соціально відповідальними кадрами слід розглядати як один із пріоритетних напрямків розвитку Національної поліції України. При цьому питання ефективної професійної орієнтації молоді ще зі шкільних часів набувають важливого значення та розглядаються як підґрунтя розвитку фахівця у професійному середовищі. Такий підхід повною мірою стосується і майбутніх поліцейських.

Стан дослідження проблеми

Проблематика професійного самовизначення є предметом досліджень багатьох науковців. Так, наукові засади професійної діяльності в нашій країні розробляли Г. Костюк, А. Макаренко, С. Максименко, В. Моляко, В. Роменець, С. Рубінштейн, В. Сухомлинський, С. Шацький та інші. Психолого-педагогічні основи підготовки школярів до вибору професії досліджували К. Абульханова-Славська, О. Грішнова, О. Давидова, А. Ковальова, Е. Рутенбург, Л. Рябова, В. Хільковець та ін. Науковці С. Батишева, Г. Левченко, Д. Сметанін, Т. Тхоржевський, Б. Федоришина вирішували у своїх працях проблеми підготовки учнів до вибору професії у процесі трудового навчання. Крім того, теоретичні аспекти проблеми самовизначення

досліджуються видатними психологами та педагогами сучасності Б. Ананьєвим, Л. Божович, О. Голомштоком, Є. Клімовим, М. Пряжниковим, С. Чистяковою, П. Шавірою та ін.

Питання організації професійної орієнтації учнів загальноосвітніх шкіл і особливостей їхнього соціально-професійного самовизначення аналізувались у працях П. Атутова, Г. Балла, Є. Головахи, О. Капустіної, М. Пряжникова, Б. Федоришина та ін. Питанням соціально-психологічної готовності учнів до свідомого вибору професії присвячено дослідження О. Вітківської, М. Гінзбурга, В. Матвієвського, Л. Мітіної, Г. Резапкіної та ін. Підходи до профорієнтації та моделі її здійснення представлені у працях О. Голомштока, В. Колінько, В. Моргуна, Є. Павлютенкова, К. Платонова, В. Сахарова. У сучасних дослідженнях М. Ковтуна, О. Кульчицької, О. Савченка й інших аналізуються адаптація учнів до умов ринку та професійна орієнтація шкільної молоді на різні види діяльності.

Особливостям формування кадрового потенціалу органів правопорядку та професійно-психологічної підготовки працівників поліції приділяли увагу науковці в межах як юридичних, так і психологічних наук. Традиційно це питання є предметом досліджень юридичної психології. Різним аспектам підбору та підготовки поліцейських кадрів у різні роки присвятили свою наукову діяльність такі відомі вчені, як Д. Александров, В. Андросюк, О. Бандурка, В. Барко, В. Бесчастний, С. Гусаров, О. Джафарова, М. Іншин, Л. Казміренко, А. Клочко, П. Коптев, О. Кудерміна, В. Медведева, О. Музичук, І. Охрименко, О. Цільмак, С. Яковенко, О. Ярмиш та ін. Однак сьогодні все ж таки існують певні проблемні питання щодо проведення профорієнтаційних заходів і підбору кадрів саме для проходження служби в підрозділах Національної поліції України.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є виокремити на основі аналізу загальнодержавних підходів до здійснення профорієнтаційної роботи серед випускників загальноосвітніх шкіл існуючі проблемні питання щодо вибору професій поліцейського профілю.

Для досягнення мети було поставлено такі *завдання*: 1) розглянути сучасні підходи до здійснення профорієнтаційних заходів серед населення; 2) визначити загальні та спеціальні недоліки у професійному орієнтуванні молоді на вибір професій, пов'язаних зі службою в підрозділах Національної поліції України.

Наукова новизна дослідження

Розглянуто проблемні питання: профорієнтації та професійного відбору кандидатів на службу в органи Національної поліції на посаду слідчого та виокремлено загальні та спеціальні недоліки за всіма напрямками: профінформація, профконсультація, профвідбір та профадаптація.

Виклад основного матеріалу

У Концепції першочергових заходів реформування системи Міністерства внутрішніх справ¹ наголошується на необхідності сформувати стабільний і високопрофесійний кадровий склад органів Національної поліції, який буде здатний належно реагувати на виклики та загрози у сфері внутрішніх справ. Це питання є складовою частиною державної політики, що підтверджується основними положеннями Стратегії державної кадрової політики на 2012–2020 роки².

Увага державних інституцій все частіше зосереджується на розгляді питань, пов'язаних з організацію належного рівня профорієнтаційної роботи серед молоді для вибору поліцейських спеціальностей. Цей напрямок розглядається як один із перспективних шляхів особистого професійного розвитку. Вирішенню зазначеної проблеми сприяє низка законодавчих і нормативно-правових актів³.

Нагальні проблеми формування особистості працівників Національної поліції України як носіїв нової ідеології сервісної функції

¹ Концепція першочергових заходів реформування системи Міністерства внутрішніх справ : схвал. розпорядженням Кабінету Міністрів (КМ) України від 22.10.2014 № 1118-р.

² Стратегія державної кадрової політики на 2012–2020 роки : схвал. указом Президента України від 01.02.2012 № 45/2012.

³ Конвенція про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів № 142 : ухвал. Ген. конф. Міжнар. організації праці 23.06.1975 ; Концепція державної системи професійної орієнтації населення : затв. постановою КМ України від 17.09.2008 № 842 : редакція від 17.08.2017 ; Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції державної системи професійної орієнтації : розпорядження КМ України від 04.07.2018 № 469-р ; Положення про організацію професійної орієнтації населення : затв. наказом М-ва праці України, М-ва освіти України, М-ва соціал. захисту населення України від 31.05.1995 № 27/169/79 : редакція від 05.11.2006 ; Про утворення Ради з питань професійної орієнтації населення : постанова КМ України від 21.01.2009 № 28 : редакція від 16.05.2017.

потребують більш ґрунтового аналізу особливостей профорієнтаційної роботи та відбору кандидатів на службу в органи поліції. На існування проблем на стадії професійного визначення вказують реалії сьогодення, а саме:

– плинність кадрів і звільнення поліцейських з різних підрозділів після одного року служби. Варто погодитися з К. Рудой, що персонал органів внутрішніх справ не є сталою величиною, оскільки йдеться про постійну плинність кадрів – процес прийняття на роботу та звільнення з неї відбувається безперервно [1]. Однак статистика останніх років свідчить про занадто високі показники такої плинності, особливо після першого року служби. За даними офіційної статистики, з часу створення патрульної поліції та прийняття на службу понад 13 тисяч поліцейських протягом 2016–2017 років з різних причин звільнилися 1944 особи, або кожен сьомий, з них 643 особи на першому році служби [2];

– наявність значної кількості вакантних посад у різних підрозділах поліції, особливо в сільській місцевості. На неукомплектованості органів внутрішніх справ наголошується і у стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року¹. Станом на січень 2018 року серед 126 тис. штатних посад в органах поліції неукомплектованість становила 17 тис. [3];

– недостатній рівень престижності професії в суспільстві і, як наслідок, зменшення конкурсу під час вступу до ЗВО із специфічними умовами навчання. Невтішна статистика насильства з боку поліцейських також не додає престижу професії. Так, дослідження, яке Харківський інститут соціальних досліджень регулярно проводить з 2004 року (за підтримки Харківської правозахисної групи), свідчить, що оцінка кількості людей, які протягом останніх 12 місяців ставали жертвами навмисного завдання працівниками поліції побиття, страждань чи катувань, зросла до 641 тис. 326 осіб у 2017 році [4];

– зниження в молоді загального рівня мотивації на навчання у ЗВО із специфічними умовами навчання.

Зазначені маркери вимагають звернення уваги суспільства на наявність недоліків у професійному орієнтуванні сучасної молоді. Це стосується як питань, пов'язаних із недостат-

нім загальним орієнтуванням молоді в сучасному професійному середовищі, так і питань орієнтування серед різних напрямків підготовки поліцейських. Крім того, деякі психологічні особливості молоді людини на стадії професійного вибору не завжди сприяють грамотному його здійсненню. Так, вплив великої кількості різноманітних суб'єктивних та об'єктивних факторів, часто конкуруючих і конфліктуючих між собою, призводить до того, що у процесі професійного самовизначення молода людина стикається з великою кількістю ризиків, самостійно подолати які вона не здатна. Тому актуальними є питання цілеспрямованого впливу на процес професійного самовизначення старшокласників і застосування для цього адекватних соціально-педагогічних технологій.

Сьогодні існує велика кількість професій, кожного року з'являються нові, відбувається старіння та відмирання деяких з них. Так, у ході реформ правоохоронних органів у 2015 р. Кабінет Міністрів України відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» ухвалив рішення про створення центрального органу виконавчої влади – Національної поліції, що підпорядковується Міністерству внутрішніх справ України. Це призвело до появи у Класифікаторі професій нової професії – поліцейський. У грудні 2017 року на міжнародній конференції «Освіта та професійне навчання поліцейських» було презентовано модель підготовки сучасних поліцейських [5]. Саме ця модель є системоутворюючим фактором ефективного професіогенезу особистості, результатом якого повинен стати висококваліфікований фахівець своєї справи. Першим кроком у цьому процесі є належним чином організована професійна орієнтація молоді, що допомагає людині бути обізнаною в системі сучасних професій і спеціальностей та визначити свої професійні пріоритети під час здійснення вибору шляху реалізації особистих здібностей, можливостей і бажань.

Професійна орієнтація розглядається науковцями як комплексна науково обґрунтована система форм, методів і засобів впливу на особистість з метою оптимізації її професійного самовизначення на основі врахування особистісних характеристик людини та суспільних потреб [6]. Вона спрямована на досягнення балансу між особистими можливостями, здібностями й інтересами людини та запитом суспільства щодо конкретних видів діяльності. Як зазначають більшість фахівців [7], професійна орієнтація розглядається у двох вимірах, тобто як система та як процес.

¹ Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року : схвал. розпорядженням КМ України від 15.11.2017 № 1023-р.

У педагогічній літературі професійну орієнтацію розглядають як систему, яка має такі основні напрямки або підсистеми: профінформація, профконсультація, профвідбір, профадаптація.

На думку науковців [8], система профорієнтації – це організована, керована діяльність різних державних і громадських організацій, підприємств, установ і школи, а також сім'ї. Вона спрямована на вдосконалення процесу професійного та соціального самовизначення школярів в інтересах особистості й суспільства в цілому.

Процес профорієнтації – це формування та реалізація професійних схильностей молоді під впливом комплексу суспільних умов у період її соціального становлення у школі, професійних навчальних закладах, трудових колективах. За взаємообумовленості, взаємозв'язку та взаємодоповнюваності системи і процесу профорієнтації якісної визначеності їм надає цільова спрямованість чинників: система орієнтована переважно на вирішення проблеми вибору, процес профорієнтації – на професійне становлення особистості [7, с. 165–168].

Профорієнтація є важливою складовою довузівської стадії професіогенезу фахівців. Вона регламентується Конвенцією про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів № 142, ухваленою Генеральною конференцією Міжнародної організації праці в 1975 р., постановами Кабінету Міністрів України «Про утворення Ради з питань професійної орієнтації населення» від 21 січня 2009 р. № 28 і «Про затвердження Концепції державної системи професійної орієнтації населення» від 17 вересня 2008 р. № 842, Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції державної системи професійної орієнтації» від 4 липня 2018 р. № 469-р, наказом Міністерства праці України, Міністерства освіти України, Міністерства соціального захисту населення України «Про затвердження Положення про організацію професійної орієнтації населення» від 31 травня 1995 р. № 27/169/79.

Проаналізувавши сучасний стан процесу здійснення профорієнтаційної роботи та професійного відбору кандидатів на навчання у заклади вищої освіти, ми виокремили певні недоліки в її організації на всіх рівнях. На профінформаційному та профконсультаційному рівнях існують такі недоліки:

– молодь не завжди має розгорнуте уявлення про перелік існуючих професій та не

може адекватно розглянути й оцінити потенціал кожної з них. Це стосується також інформації щодо існуючих та неіснуючих професій на вітчизняному ринку праці;

– популяризація деяких професій (програміст, юрист, менеджер, лікар, актор, музикант) і знецінювання інших (бібліотекар, робочі професії, вчитель). Наявність так званих престижних або модних професій знижує рівень індивідуального підходу під час професійного вибору;

– низький рівень можливостей ознайомлення з певними професійними функціями через брак або недостатність інформації про практичну складову професії (відповідь на питання «Що я буду робити, коли оберу цю професію?») знижує вірогідність остаточного прийняття рішення стосовно ЗВО, в якому особа хотіла б навчатися;

– недостатньо ефективний підхід до висвітлення особливостей різних професій у ЗМІ;

– недостатній рівень використання потенціалу професійної освіти, яка об'єднує професійну інформацію, професійну пропаганду і професійну агітацію, наприклад, відсутність у закладах середньої освіти дисциплін, спрямованих на ознайомлення з існуючими як на вітчизняному, так і на міжнародному рівнях професіями;

– недостатня кількість фахівців для проведення результативного професійного консультування для встановлення відповідності індивідуальних особливостей до специфічних вимог тієї або іншої професії; особливо це стосується сільської місцевості.

Останнім етапом профорієнтації є професійна адаптація – активний процес пристосування людини до виробництва, нової соціальної ситуації, умов праці й особливостей конкретної спеціальності. Успіх професійної адаптації є одним з основних критеріїв правильного вибору професії, оцінкою ефективності всієї профорієнтаційної роботи. Для успішної професійної адаптації характерними є збереження та розвиток здібностей до конкретної професії, збіг суспільної та особистої мотивації праці [9, с. 171]. Під час ретельного вивчення цього напрямку профорієнтаційної роботи ми звернули увагу на:

– недостатній рівень урахування схильностей і здібностей кандидатів на навчання в навчально-виховній діяльності;

– малу ефективність заходів, спрямованих на встановлення позитивних міжособистісних зв'язків і формування учнівського колективу;

– недостатній рівень організації життєдіяльності студентів у позааудиторний час;

– низький рівень педагогічно спрямованого впливу мікросередовища ЗВО, що відображає національно-культурні особливості регіону, соціально-професійний склад населення, наявність культурно-дозвільних і спортивно-оздоровчих закладів, громадських і державних організацій, з якими взаємодіють ЗВО;

– брак можливості залучення старшокласників до проведення адаптаційних занять для початківців.

Таким чином, ми вважаємо, що існує ціла низка загальних проблем, що виникають під час проведення профорієнтаційних заходів серед молоді. Вони не оминули і заклади вищої освіти із специфічними умовами навчання. Так, проаналізувавши загальнодержавні підходи до здійснення профорієнтаційної роботи серед випускників загальноосвітніх шкіл щодо професійного вибору взагалі та професій, пов'язаних зі службою в підрозділах Національної поліції України, зокрема, нами було виокремлено деякі загальні та спеціальні її недоліки.

До загальних недоліків нами віднесено:

– відсутність єдиної системи профорієнтаційної роботи в школі (починаючи з молодших класів) щодо ознайомлення учнів з різними видами професій та умовами правильного її вибору;

– низький рівень обізнаності дітей, батьків, учителів щодо наявного суспільного професійного запиту;

– недостатній рівень теоретичних знань учителів з основ профорієнтаційної роботи та відсутність кабінетів профорієнтації в школах;

– недостатній рівень взаємодії між учасниками процесу профорієнтації (вчителями, батьками, дітьми, закладами охорони здоров'я, органами працевлаштування, центрами зайнятості та ін.);

– зниження рівня привабливості для сучасної молоді вітчизняних вишів унаслідок підвищення рівня популяризації отримання вищої освіти за кордоном;

– відсутність індивідуального, диференційованого та поетапного підходу до кожної особистості під час професійного вибору;

– неналежне приділення уваги мотиваційній складовій професійного вибору;

– недостатня психологічна підтримка старшокласника у період остаточної відповіді на питання «Ким бути?» та прийняття рішення про вибір професії;

– відсутність дієвої програми супроводження професійного становлення фахівця;

– відсутність у школах фахівців-профорієнталогів та ЗВО, які б їх готували.

Крім того, необхідно звернути увагу фахівців на: вивчення особистих якостей та мотивації молоді; ефективне використання відповідного психодіагностичного інструментарію для виявлення рівня відповідності особистісних якостей професійним вимогам.

Серед спеціальних недоліків наявні такі:

– недостатня інформованість молоді про особливості різних спеціальностей у межах обраного професійного шляху, наприклад, слідчий, працівник оперативних підрозділів, дільничний офіцер поліції та ін. Молода людина не завжди розуміє різницю між зазначеними професіями;

– відсутність можливості в учнів спробувати себе в різних видах правоохоронної діяльності в межах взаємодії, наприклад, між райвідділом, навчальним закладом, школою та батьками;

– недостатній рівень використання можливостей ЗМІ для адекватного висвітлення різних аспектів поліцейської діяльності.

У цілому можна сказати, що сучасний вітчизняний та міжнародний потенціал профорієнтаційної роботи на сьогодні використовується не в повному обсязі. Тому теперішня система профорієнтаційної роботи з молоддю має ознаки стихійності, односторонності та формальності. Вирішення цієї проблеми потребує розробки та впровадження системи організації та супроводження профорієнтаційної діяльності з населенням щодо поліцейських професій. Як зазначає у своїх дослідженнях О.Цільмак, набуває актуальності розробка Положення про профорієнтаційну діяльність з населенням стосовно поліцейських професій [10, с. 145–151].

Особливо необхідно звернути увагу на процес відбору кандидатів на навчання до закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, який є першим етапом підготовки поліцейських. Саме від того, яким чином цей етап буде впорядковано на рівні відповідних нормативно-правових актів (зокрема прописано специфічні умови відбору кандидатів і вступу), безпосередньо залежить рівень професійної підготовки майбутніх поліцейських і формування їх фахових компетентностей [11].

На сьогодні процес відбору, направлення та зарахування кандидатів на навчання до закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку кадрів

для Міністерства внутрішніх справ України, поліцейських і військовослужбовців Національної гвардії України, здійснюється відповідно до вимог чинного законодавства, нормативних актів Міністерства освіти і науки України та Міністерства внутрішніх справ України. Однак, не зважаючи на наявність відповідної законодавчої бази, як зазначають фахівці [10; 11], існують певні правові, психологічні й організаційні прогалини у процесі відбору кандидатів на навчання до ЗВО із специфічними умовами навчання.

Аналізуючи загальні підходи до здійснення професійного відбору, що передбачає процедуру диференціації кандидатів за ступенем їх відповідності певному виду діяльності й прийняття рішення про їх придатність або непридатність, науковці наголошують на наявності певних проблем [12, с. 33]. Так, серед основних завдань професійного відбору спеціалістів більшість дослідників [13; 14] виокремлюють такі: а) визначити здібність кандидатів до виду праці за станом здоров'я; б) виявити ступінь здатності кандидатів до навчання з конкретної спеціальності; в) скласти довгостроковий прогноз ефективності діяльності спеціаліста [14].

Виходячи з цих завдань, ми виокремили низку наявних суттєвих недоліків: наявність певних прогалин у нормативно-правовому регулюванні професійного відбору; нечіткість та невизначеність критеріїв вивчення кандидатів на навчання; неналежний рівень організації процесу відбору; недосконалість професіографічного опису професій; недостатність часу на всебічне вивчення кандидата; відсутність комплексного гендерного підходу до політики розвитку кадрового потенціалу; відсутність мотиваційного відбору.

Сьогодні відбір кандидатів на навчання здійснюється установами (закладами) Міністерства внутрішніх справ України, територіальними органами (підрозділами) Національної поліції України та приймальними комісіями ЗВО спільно з Центрами рекрутингу Національної поліції України з подальшим направленням особових (навчальних) справ до конкретного ЗВО. Новим суб'єктом кадрових правовідносин у Національній поліції України є Центр рекрутингу Національної поліції України – самостійна структура, що не входить до складу Національної поліції, а також незалежна від політичних та інших впливів. Основною метою новоствореного центру є відбір кандидатів на службу до Національної поліції і технічна допомога у проведенні їх атестації. Він уповноважений займатися пошуком, атес-

тацією, відбором, оцінкою та розвитком кадрів для Національної поліції. Саме територіальні органи (Центри рекрутингу Національної поліції України) готують обґрунтовані висновки щодо доцільності направлення кандидатів на навчання до ЗВО. Тобто саме центр здійснює направлення кандидата на медичну та спеціальну перевірку. У 2018 році фізичний відбір здійснювався на базі обраного закладу вищої освіти.

Аналізуючи нормативні акти, можна побачити, що до особової справи кандидата на навчання крім стандартного набору (заяви, автобіографії, анкети кандидата на навчання, копії документа державного зразка про здобутий освітній (освітньо-кваліфікаційний рівень), фотокарток) додаються також результати проходження в установленому порядку медичних обстежень, обстеження на предмет виявлення алкогольної, наркотичної та токсичної залежності, психофізіологічного обстеження, перевірки рівня фізичної підготовленості, результати спеціальних перевірок.

Проаналізувавши складові вивчення кандидатів на навчання у ЗВО із специфічними умовами навчання, ми виявили цілу низку проблемних питань: недосконалість нормативно-правових актів; застарілість системи психодіагностики (відсутність спеціальних методик, які б давали можливість вивчити характерологічні особливості, що перешкоджають несенню служби в конкретних підрозділах органів поліції, небажані мотиваційні установки, методик для виявлення тих, хто помилився у виборі професії або роду служби, тощо); низький рівень ефективності попереднього професійного консультування кандидата, результатом чого є нерозуміння особливостей обраної спеціальності; недостатність часу на ретельне соціально-психологічне вивчення кандидата.

Наявністю недоліків характеризується також процедура проведення спеціальної перевірки кандидата на навчання. Серед таких недоліків потрібно виокремити такі: а) існування формального підходу до їх проведення; б) недостатня компетентність і незацікавленість працівників, які здійснюють спеціальну перевірку; в) тривалість і складність процедури спеціальної перевірки кандидатів.

Медична перевірка здійснюється з метою визначення придатності кандидата за станом здоров'я для навчання у ЗВО із специфічними умовами навчання та подальшої служби в поліції. Медичний огляд здійснюється згідно з наказом МВС України від 3 квітня 2017 р.

№ 285 «Про затвердження Положення про діяльність медичної (військово-лікарської) комісії МВС».

Метою психофізіологічного обстеження кандидатів є визначення індивідуальних психофізіологічних особливостей, які визначають схильність осіб до окремих видів службової діяльності поліцейських, навчання у закладах вищої освіти. На наявність прогалин у цій складовій професійного відбору вказує велика кількість проблем медичного характеру, що виникають як на етапі фізичних випробувань у межах вищу, так і на першому курсі навчання. Серед них слід підкреслити: а) труднощі під час проходження фізичних випробувань (запаморочення, різкий скачок кров'яного тиску, задишка, біль у суглобах тощо); б) велика кількість на першому курсі захворювань, що мають не тільки сезонний характер; в) різке загострення хронічних захворювань.

Здійснення конкурсного відбору кандидатів на навчання у ЗВО із специфічними умовами навчання передбачає вивчення рівня загальнотеоретичної підготовки (результати зовнішнього незалежного тестування, підтвердженого сертифікатами Українського центру

оцінювання якості освіти), рівня фізичної підготовки (складання відповідних нормативів) абітурієнтів і співбесіду щодо готовності до навчання та проходження служби в поліції. Серед проблемних питань необхідно звернути увагу на: а) те, що процедура проведення такого відбору не завжди є зрозумілою кандидатам; б) низький загальний рівень фізичної підготовки кандидатів на навчання.

Висновок

Отже, існуюча система відбору не надає достовірних відомостей про кандидатів на навчання у ЗВО із специфічними умовами, що знижує можливість прогнозування їх успішності та поведінки в різних ситуаціях у процесі навчання. Тому ефективність вирішення вказаних проблемних питань вимагає негайного вироблення дієвої стратегії профорієнтаційної діяльності та якісної процедури відбору, направлення та зарахування молоді на навчання до закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку працівників для різних поліцейських підрозділів.

Список бібліографічних посилань

1. Рудой К. М. Теоретичні аспекти управління персоналом у роботі підрозділів поліції. *Південно-український правничий часопис*. 2015. № 2. С. 134–137.
2. Вуець П. Відтік кадрів, побиті авто та махінації з закупівлями. Що показав аудит Нацполіції // Главком : сайт / Українські медійні системи. 26.06.2018. URL: <https://glavcom.ua/publications/vidtik-kadriv-pobiti-avto-ta-mahinacii-z-zakupivlyami-shcho-pokazav-audit-nacpolicii-508345.html> (дата звернення: 15.11.2018).
3. Іщенко А. Нова поліція і старі проблеми: що не так з правоохоронною реформою // Сьогодні : сайт / Сегодня Мультимедиа. 10.08.2018. URL: <https://www.segodnya.ua/ukraine/novaya-policiya-i-starye-problemy-cto-ne-tak-s-pravoohranitelnoy-reformoy-1161735.html> (дата звернення: 15.11.2018).
4. Кобзін Д., Черноусов А., Коренева К., Колоколова М. Моніторинг незаконного насильства в поліції України (2004–2017 рр.). Харків : Харків. ін-т соціал. дослідж., 2017. С. 101.
5. Пугач В. О. Кваліфікація та компетентності в системі підготовки кадрів для Національної поліції // Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України : зб. наук. пр. [за матеріалами III Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 24 трав. 2018 р.] / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Каф. спец. фіз. підготовки ф-ту № 2. Харків : ХНУВС, 2018. С. 29–32. URL: http://www.univd.edu.ua/general/publishing/konf/24_05_2018/pdf/5.pdf (дата звернення: 15.11.2018).
6. Сутність, структура та основні поняття професійної орієнтації : лекція / Хмельниц. нац. ун-т. С. 3. URL: https://msn.khnu.km.ua/pluginfile.php/201156/mod_resource/content/0/%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F%20%E2%84%961.pdf (дата звернення: 15.11.2018).
7. Васильченко В. С., Гриненко А. М., Грیشнова О. А., Керб Л. П. Управління трудовим потенціалом : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2005. 403 с.
8. Сахаров В. Ф., Сазонов В. Ф. Профессиональная ориентация школьников. М. : Просвещение, 1982. С. 15.
9. Вітковська О. І. Професійне самовизначення як життєва проблема особистості. *Педагогіка та психологія*. 1998. № 3. С. 171–179.
10. Цільмак О. М. Професіогенез компетентності фахівців кримінальної міліції: теорія та практика : монографія. Одеса : РВВ ОДУВС, 2011. 432 с.
11. Сокурєнко В. В. Перспективні напрями оптимізації процесу відбору кандидатів на навчання до закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, що готують поліцейських // Підготовка

поліцейських в умовах реформування системи МВС України : зб. наук. пр. [за матеріалами III Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 24 трав. 2018 р.] / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Каф. спец. фіз. підготовки ф-ту № 2. Харків : ХНУВС, 2018. С. 44–47. URL: http://www.univd.edu.ua/general/publishing/konf/24_05_2018/pdf/9.pdf (дата звернення: 15.11.2018).

12. Зулунова Г. В. Профорієнтаційна робота в школі. *Начальна школа*. 2011. № 5. С. 31–34.

13. Корольчук М. С., Крайнюк В. М. Теорія та практика професійного психологічного відбору : навч. посіб. Київ : Ніка-Центр, 2006. 674 с.

14. Приходько Ю. О. Аналіз стану професійного відбору пожежних-рятувальників МНС України на сучасному етапі. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2007. Вип. 2. С. 161–171.

Надійшла до редколегії 16.11.2018

МИЛОРАДОВА Н. Э. ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ПРОФОРИЕНТАЦИИ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОТБОРА КАНДИДАТОВ НА СЛУЖБУ В ОРГАНЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИЦИИ УКРАИНЫ

Представлены результаты анализа общегосударственных подходов к осуществлению профориентационной работы среди молодежи для выбора полицейских специальностей, на этой основе выделены проблемные вопросы на каждом из профориентационных направлений (профинформация, профконсультация, профотбор и профадаптация). Сделан акцент на наличии общих и специальных недостатков в организации и проведении профориентационных мероприятий по профессиональному выбору вообще и профессий, связанных со служением в различных подразделениях Национальной полиции Украины, в частности.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, профессиональное самоопределение, профессиональный отбор, проблемные вопросы профориентации.

MILORADOVA N. E. PROBLEMATIC ISSUES OF VOCATIONAL GUIDANCE AND PROFESSIONAL SELECTION OF CANDIDATES FOR SERVICE IN THE AGENCIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

The author of the article has presented the results of the analysis of national approaches to the implementation of vocational guidance work among young people for the selection of police specialties. On this basis the author has singled out problematic issues in each of the vocational guidance areas (professional information, professional counseling, professional selection and professional adaptation).

A number of general problems of vocational guidance among young people has been considered. The author has emphasized the general and special shortcomings in the organization and conduction of vocational guidance in regard to professional choice in general and professions related to the service in the units of the National Police of Ukraine, in particular. The general shortcomings include both the peculiarities of the organization of vocational guidance (lack of a unified system of vocational guidance work, insufficient level of interaction between the participants in the process of vocational guidance, lack of an individual, differentiated and phased approach to each individual while implementing professional choice, etc.) and its content component (low level of awareness of children, parents and teachers regarding the existing social professional inquiry; improper attention to the motivational component of the profession selection, etc.). The special shortcomings include the following: lack of awareness among young people about the peculiarities of different specialties (an investigator, an employee of operational units, a district police officer, etc.); lack of opportunity to try themselves in different types of law enforcement activities within the framework of interaction, for example, between district police station, educational institution, school and parents; insufficient use of media opportunities to adequately cover various aspects of police activities.

The author has emphasized the necessity of creating an effective strategy of vocational guidance and qualitative selection procedure, referral and enrollment of young people to higher educational institutions with specific learning conditions.

Keywords: vocational guidance, professional personal identity, professional selection, problematic issues of vocational guidance.

ЕКОНОМІКА, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ЦИВІЛЬНЕ, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

УДК [346.5:338.24](477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2018.3.05>

СВІТЛАНА ВІКТОРІВНА ЄВДОКІМЕНКО,

*доктор юридичних наук,
Харківський економіко-правовий університет,
кафедра фінансів, обліку і аудиту;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2924-6621>,
e-mail: evdokimenko_s_v@ukr.net*

УПРАВЛІННЯ ЮРИДИЧНИМИ РИЗИКАМИ В ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ

Розглянуто низку питань про сутність управління юридичними ризиками в економічній сфері, визначено напрями аналізу наслідків юридичних ризиків у процесі здійснення економічної діяльності суб'єктами господарювання та ризиків для державного бюджету, які виникають від їх діяльності, а також розглянуто заходи впливу для подолання негативних наслідків юридичних ризиків.

Ключові слова: управління юридичними ризиками, аналіз юридичного ризику, оцінювання юридичного ризику, фіскальні ризики, економічна безпека, подолання наслідків юридичних ризиків.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

В Україні нині відбуваються реформи, що супроводжуються з ухваленням значної кількості нормативно-правових актів в економічній сфері, які через недостатнє або помилкове тлумачення умов діяльності призводять до збільшення втрат державного бюджету. Задля вирішення цієї проблеми необхідно дослідити наслідки юридичних ризиків в економічній сфері та подальше управління ними.

Стан дослідження проблеми

У науковій літературі зазначену проблематику досліджували Ю. В. Александров, М. В. Анчукова, М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, Я. М. Брайнін, В. М. Бурдін, Ю. А. Вапсва, В. О. Глушков, Л. В. Гусар, М. Д. Дурманов, С. І. Дячук, О. Ф. Кістяківський, В. Н. Козак, Н. Р. Лашук, О. М. Лупіносова, Ю. І. Ляпунов, В. О. Навроцький, Л. М. Підкоритова, А. М. Ришелюк, І. С. Тишкевич, В. І. Ткаченко, Т. І. Якімець, В. А. Якушин, М. І. Якубович та ін. Розгляд теоретичних правових підходів до визначення поняття «управління ризиком» досліджувалося М. Великановою у статті «Управління ризиком та його стадії: економіко-правовий аналіз», Р. А. Майдаником у навчально-практичному посібнику «Аномалії в цивільному праві України» та ін.

Дослідження питань аналізу та оцінювання юридичних ризиків в економічній сфері

здійснювалося з використанням Методики оцінювання фіскальних ризиків, пов'язаних з діяльністю суб'єктів господарювання державного сектору економіки (постанова Кабінету Міністрів України від 11 січня 2018 р. № 7); статті О. Воловик «Економічний аналіз права: потенціал та проблеми використання у правових дослідженнях» і ресурсів Інтернету: «Посібники статті та книги для студентів» (<http://posibniki.com.ua>): І. В. Белова «Банківська статистика», О. О. Карась «Специфіка системи управління ризиками в банківській сфері» та ін.

Мета і завдання дослідження

Мета роботи полягає в тому, щоб на підставі аналізу чинного законодавства України й узагальнення основних положень праць науковців визначити для зниження втрат державного бюджету країни та окремих суб'єктів господарювання наслідки юридичних ризиків в економічній сфері з метою подальшого управління ними.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі завдання: визначити механізм управління юридичними ризиками в економічній сфері, встановити напрями аналізу наслідків юридичних ризиків у процесі здійснення економічної діяльності, розглянути фактори впливу на розмір можливих збитків.

Наукова новизна дослідження

Це дослідження є однією з перших в українській правовій науці спроб з урахуванням новітніх досягнень науки визначити наслідки юридичних ризиків в економічній сфері та подальше управління ними для зниження втрат державного бюджету країни та окремих суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу

Процеси глобалізації та формування нової геополітичної структури є важливими не лише для сучасного світу, а й, перш за все, для України, для якої можливість інтеграції до європейського співтовариства дасть змогу значно прискорити впровадження започаткованих реформ [1]. Імовірність підвищення небезпеки значних втрат в економічній сфері України через наслідки юридичних ризиків визначає необхідність вирішити питання про своєчасне їх подолання.

Це вимагає розкриття поняття «управління юридичним ризиком». Теоретичні засади правового підходу до поняття «управління ризиком» досліджено М. Великановою, і ми погоджуємося з нею в тому, що згідно з аналізом нормативних актів, а також позицій вчених, що містяться в юридичній науковій літературі, у поняття «управління ризиками» вкладається той самий зміст – це процес, спрямований на виявлення, визначення, оцінювання та мінімізацію ризиків. Необхідно розглянути підхід до управління ризиками, який спричиняє правові наслідки. У підґрунті такого підходу лежить принцип економічної ефективності регулювання правових відносин, який і становить базис правового критерію розподілу ризиків у цивільному праві. При цьому передбачається, що процес розвитку ризику має такі стадії:

- 1) сигналізування про можливість виникнення ризику;
- 2) прояв ознак виникнення того чи іншого ризику;
- 3) розгортання ризику;
- 4) ліквідація чи мінімізація наслідків ризику або «загибель» об'єкта ризику [2, с. 21–22].

Втім, висловлюється думка, що під розподілом ризиків розуміється процес визначення суб'єкта й обсягу несення ризику. Управління ризиком долає кілька стадій (етапів). За стандартом AS/NZS 4360 управління ризиками складається з п'яти стадій: 1) установа контексту (оточення, середовища) – визначення цілей, зацікавлених сторін, критеріїв та ключових елементів; 2) ідентифікація ризику – визначення того, що трапилось і як це трапи-

лось; 3) аналіз ризиків, який передбачає перевірку контролю, ймовірностей, наслідків і рівнів ризику; 4) оцінювання ризиків, яке охоплює власне їх оцінювання, а також класифікацію ризиків; 5) обробка ризику (вплив на ризик) – визначення можливих варіантів впливу на ризик, відбір найкращих, розробка планів впливу на ризик та їх реалізація [3].

Р. А. Майданик у навчально-практичному посібнику «Аномалії в цивільному праві України» також розглядає аналіз, оцінювання та контроль у процесі управління ризиками [4]. При цьому, за даними М. Великанової, на підставі вивчення матеріалів О. Воловик, економічний аналіз права стає одним із домінуючих підходів до вивчення права й охоплює три окремі, але взаємопов'язані елементи: 1) визначення (економічного) ефекту правових норм; 2) визначення економічної ефективності правових норм задля напрацювання рекомендацій щодо подальшого їх використання; 3) моделювання майбутніх юридичних правил. Висловлюється думка, що теоретичний каркас економічного аналізу права дозволяє ігнорувати межі «дисциплінарних коробок» (зокрема, господарського та цивільного права) під час аналізу майнових відносин, регулювання яких (крім окремих винятків) має єдиний концепт [5].

Указаний підхід визначає встановлення економічних і правових наслідків юридичних ризиків (за домінуючого положення останніх). При цьому постає питання визначення механізму здійснення аналізу та оцінювання наслідків юридичних ризиків. Із нашої точки зору, визначення результатів дії юридичних ризиків за описаним порядком найбільш повно здійснюється на етапі вивчення законодавчих актів до їх ухвалення, що цілком відповідає принципу встановлення економічної ефективності правових норм.

Метою цієї статті, як уже згадувалося є встановлення наслідків юридичних ризиків в економічній сфері через економічні втрати, що виникли за рахунок дії окремих нормативно-правових актів, та визначення причин таких збитків. Необхідно зауважити, що такому підходу, з нашої точки зору, відповідає Методика оцінювання фіскальних ризиків, пов'язаних з діяльністю суб'єктів господарювання державного сектору економіки¹ (далі – Методика № 7). За цією методикою одним із факторів, які

¹ Методика оцінювання фіскальних ризиків, пов'язаних з діяльністю суб'єктів господарювання державного сектору економіки : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 11.01.2018 № 7. *Урядовий кур'єр*. 2018. № 10.

можуть призводити до виникнення фіскальних ризиків, зокрема, належить: прийняття нормативно-правових актів, пов'язаних з діяльністю суб'єктів господарювання, які можуть мати вплив на дохідну та/або видаткову частину державного бюджету (підп. 1 п. 5 Методики № 7). Що стосується поняття «фіскальний ризик», то згідно з п. 3 Методики № 7 фіскальними ризиками, пов'язаними з діяльністю суб'єктів господарювання, є можливе відхилення прогнозних показників фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання від запланованого рівня, що може призвести до зменшення надходжень до бюджету та/або потребувати додаткових витрат бюджету. Такі ризики виражаються в абсолютних цифрах або у відсотках валового внутрішнього продукту.

Методологічні засади проведення оцінювання фіскальних ризиків за п. 7 Методики № 7 передбачають оцінювання фіскальних ризиків органами управління на підставі отриманої від суб'єктів господарювання інформації про фінансово-економічну діяльність. За результатами оцінювання орган управління подає Міністерству фінансів України інформацію про діяльність суб'єктів господарювання. Інформація подається згідно з додатками 1–7, що містяться в Методичці № 7, разом і пояснювальною запискою, яка містить результати аналізу фінансово-господарської діяльності та ризиків, пов'язаних із діяльністю суб'єкта господарювання, які можуть мати вплив на діяльність або фінансові результати суб'єкта господарювання, а також заходи щодо управління такими ризиками. При цьому згідно з додатком 4 до Методики № 7 передбачається складання реєстру фіскальних ризиків, у якому за видами фіскальних ризиків по суб'єкту господарювання визначаються: вартісна оцінка впливу (можливого впливу) на бюджет, імовірність настання фіскального ризику, заходи, яких було вжито (буде вжито) для мінімізації впливу фіскального ризику, пропозиції органу управління щодо зменшення розміру фіскальних ризиків, і пропозиції органу управління щодо розміщення будь-яких залишкових фіскальних ризиків.

Керуючись змістом Методики № 7 щодо аналізу та оцінювання фіскальних ризиків, розглянемо пропозиції щодо механізму аналізу економічних наслідків юридичних ризиків:

1) визначення груп витрат за напрямками економічної діяльності суб'єкта господарювання;

2) щодо кожної з таких груп визначити перелік чинних нормативно-правових актів;

3) за даними суб'єкта господарювання та/або контролюючих органів установити вагу окремих нормативно-правових актів у зазначених збитках;

4) проаналізувати діючі критерії нормативно-правових актів з точки зору впливу на економічні показники суб'єкта господарювання;

5) надати пропозиції з подолання економічних наслідків юридичних ризиків.

Оскільки у кожного підприємства різні ринкові умови й різні структури, кожна юридична особа, особливо державна, повинна розробити власні програми та системи управління ризиками. У свою чергу, ефективне управління ризиками ґрунтується на наявних послідовних положеннях і процесах, кваліфікованому персоналі та системах контролю. Згідно з Методичними вказівками з інспектування банків «Система оцінки ризиків» (далі – Методичні вказівки), Національний банк України виділив дев'ять категорій ризиків, що оцінюються окремо. Керуючись змістом Методичних вказівок щодо аналізу та оцінювання економічних наслідків юридичних ризиків, «юридичний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через порушення або недотримання банком вимог законів, нормативно-правових актів, угод, прийнятої практики або етичних норм, а також через можливість двозначного їх тлумачення. Банківські установи наражаються на юридичний ризик через те, що мають відносини з великою кількістю зацікавлених сторін, наприклад, клієнтами, контрагентами, посередниками тощо, органами нагляду, податковими та іншими уповноваженими органами. Юридичний ризик може призвести до сплати штрафних санкцій та адміністративних стягнень, необхідності грошового відшкодування збитків, погіршення репутації, погіршення позицій банку на ринку, звуження можливостей для розвитку і зменшення можливостей правового забезпечення виконання угод»¹.

Оформлення результатів аналізу економічних наслідків юридичних ризиків можна подати у вигляді такої таблиці.

¹ Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків»: схвал. постановою Правління Нац. банку України від 15.03.2004 № 104. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36986> (дата звернення: 20.11.2018).

Порядковий номер	Найменування суб'єкта господарювання	Код згідно з ЄДРПОУ	Вид юридичного ризику	Назва нормативно-правового акта	Вартісна оцінка впливу (можливого впливу) юридичного ризику	Імовірність настання юридичного ризику	Заходи яких було вжито (буде вжито) для мінімізації впливу юридичного ризику	Пропозиції щодо зменшення юридичних ризиків
1	2	3	4	5	6	7	8	9

На підставі вивчення джерел економічної та юридичної інформації виділяють такі основні фактори оцінювання наслідків юридичного ризику в економічній сфері:

- існування адекватної, ефективної, доведеної до виконавців внутрішньої нормативної бази (положень, процедур тощо) щодо управління юридичним ризиком, затвердженої відповідними органами підприємства, виходячи з принципів корпоративного управління, а також відповідної практики виконання її вимог;

- кількість і серйозність порушень або відхилень від установлених норм або юридичних вимог (серйозність визначається шляхом аналізу частоти, грошової суми та характеру відхилення), такий аналіз має враховувати як поточні дані, так і дані за минулі періоди [6].

Щодо подолання можливих наслідків юридичних ризиків в економічній сфері розглянемо можливі компоненти системи управління на прикладі управління юридичним ризиком банків. Так, до такої системи на рівні самого підприємства можуть належати:

- політика та положення щодо контролю за юридичним ризиком, які мають розглядатись та затверджуватись відповідно до обраної форми корпоративного управління;

- система визначення й оцінювання дотримання вимог усіх законів України, нормативно-правових актів Національного банку та інших державних органів;

- методика оцінювання легітимності та прийнятності відносин із клієнтами, серед іншого процедури оцінювання легітимності контрактів та угод;

- процес моніторингу змін у законодавстві України, які можуть вплинути на фінансовий стан банку (підприємства) або викликати зміну параметрів його роботи;

- процес моніторингу всіх судових справ, ініційованих банком (підприємством) або проти банку (підприємства);

- система звітності для здійснення моніторингу рівня юридичного ризику для всіх видів діяльності банку (підприємства);

- оцінювання (додатково) ймовірного ризику збитків, пов'язаних із судовими справами, а також тестування точності оцінок цього ризику [7].

Висновки

Значна кількість нормативно-правових актів, що визначають економічну діяльність, призводить до підвищення небезпеки втрат в економічній сфері. Так, деякі норми законів можуть погіршувати економічні результати діяльності через недостатнє або помилкове тлумачення умов діяльності, що порушує економічну безпеку країни та вимагає її захисту.

За результатами аналізу та оцінювання юридичних ризиків в економічній сфері необхідно зауважити, що відсутність можливості управління юридичними ризиками завдає непоправної шкоди та призводить до необхідності грошового відшкодування збитків, сплати пені та штрафних санкцій, адміністративної та кримінальної відповідальності, шкодить подальшому розвитку діяльності.

Для зниження втрат державного бюджету країни та окремих суб'єктів господарювання виникає необхідність дослідити наслідки юридичних ризиків в економічній сфері та подальше управління ними.

На підставі аналізу чинного законодавства України та узагальнення основних положень праць науковців для зниження втрат державного бюджету країни нами встановлено наслідки юридичних ризиків в економічній сфері з метою визначення механізму подальшого управління ними та розглянуто фактори впливу на розмір можливих збитків.

Сутність управління юридичними ризиками в економічній сфері полягає в подоланні негативних економічних наслідків за результатами їх аналізу та оцінювання.

Список бібліографічних посилань

1. Євдокіменко С. В. Теорія і практика судово-економічної експертизи : монографія. Харків : Панов, 2016. С. 3.

2. Великанова М. Управління ризиком та його стадії: економіко-правовий аналіз. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 20–24. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/12/5.pdf> (дата звернення: 20.11.2018).

3. Tutorial notes: The Australian and New Zealand standard on risk management, AS/NZS 4360:2004 / Broadleaf Capital International Pty Ltd. 2007. 6 p. URL: http://broadleaf.com.au/old/pdfs/trng_tuts/tut.standard.pdf (дата звернення: 20.11.2018).

4. Аномалії в цивільному праві України : навч.-практ. посіб. / відп. ред. Р. А. Майданик ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ : Юстиніан, 2007. 912 с.

5. Воловик О. Економічний аналіз права: потенціал та проблеми використання у правових дослідженнях. *Юридична Україна*. 2012. № 10. С. 56–59.

6. Банківська статистика : навч. посіб. / уклад. І. В. Белова. Суми : Унів. кн., 2013. С. 90. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/50210/5/Bielova_Bankivska_statystyka.pdf (дата звернення: 20.11.2018).

7. Карась О. О. Специфіка системи управління ризиками в банківській сфері. *Ефективна економіка*. 2015. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3917> (дата звернення: 20.11.2018).

Надійшла до редколегії 22.11.2018

ЕВДОКИМЕНКО С. В. УПРАВЛЕНИЕ ЮРИДИЧЕСКИМИ РИСКАМИ В ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СФЕРЕ

Рассмотрен ряд вопросов о сущности управления юридическими рисками в экономической сфере, определены направления анализа последствий юридических рисков в процессе осуществления экономической деятельности субъектами хозяйствования и рисков для государственного бюджета, которые возникают от их деятельности, а также рассмотрены меры воздействия для преодоления негативных последствий юридических рисков.

Ключевые слова: управление юридическими рисками, анализ юридического риска, оценка юридического риска, фискальные риски, экономическая безопасность, преодоление последствий юридических рисков.

YEVDOKIMENKO S. V. LEGAL RISKS MANAGEMENT IN THE ECONOMIC SPHERE

A significant number of regulatory acts that determine economic activity leads to an increase in the risk of losses in the economic sphere. Thus, some norms of the laws may worsen economic results due to inadequate or misleading interpretation of the conditions of the activity that violates the country's economic safety and requires its protection.

According to the results of the analysis and assessment of legal risks in the economic sphere, the author notes that the lack of management of legal risks causes irreparable damage and leads to the need for damages reimbursement, payment of fines and penalties, administrative and criminal liability, hinders the further development of the activities. In order to reduce the losses of the state budget of the country and certain economic entities, it is necessary to study the consequences of legal risks in the economic sphere with a view to their further management.

Based on the analysis of the current legislation of Ukraine and the generalization of the main provisions of the work of scholars, the author has established the consequences of legal risks in the economic sphere in order to reduce the losses of the state budget of the country. The factors influencing the size of possible losses have been also considered.

According to the author, the essence of legal risks management in the economic sphere is to overcome the negative economic consequences by the results of their analysis and evaluation. The author has provided propositions on the mechanism of analysis of the economic consequences of legal risks and the preparation of the results of such an analysis. By the example of legal risk management of banks, the author has presented possible components of the management system, aimed at overcoming the possible consequences of legal risks in the economic sphere.

Keywords: legal risk management, legal risk analysis, legal risk assessment, fiscal risks, economic safety, overcoming the consequences of legal risks.

ОЛЕКСІЙ ЮРІЙОВИЧ ОНІЩЕНКО,

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого (м. Харків),
кафедра екологічного права (аспірант);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0369-9334>,
e-mail: onishchenko.aleksii@gmail.com*

**РЕТРОСПЕКТИВА ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ДОБУВАННЯ (ПРИДБАННЯ)
ДИКИХ ТВАРИН З МЕТОЮ ЇХ УТРИМАННЯ ТА РОЗВЕДЕННЯ
У НАПІВВІЛЬНИХ УМОВАХ ЧИ В НЕВОЛІ**

Досліджено спеціальну юридичну літературу та нормативно-правову базу виникнення та поетапного становлення законодавства у сфері добування (придбання) диких тварин з метою їх утримання та розведення у напіввільних умовах чи в неволі. Об'єктивно та ґрунтовно досліджено історію процесу утворення, формування й становлення екологічного законодавства в цій сфері. Відповідно до проаналізованих джерел виділено основні етапи розвитку законодавства щодо спеціального права використання тваринного світу.

Ключові слова: екологічне право, екологічне законодавство, утримання та розведення диких тварин, дикі тварини, тваринний світ, спеціальне використання.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Проблеми правової охорони, раціонального використання й відтворення природних ресурсів охоплюють надзвичайно широке коло питань і є нерозривно пов'язаними з перспективами добробуту та розвитку людського суспільства, рівнем науково-технічного прогресу, освіти та культури населення. Незважаючи на те, що нині цим проблемам надається як ніколи серйозне значення, багато з них лишаються дуже далеко від необхідної повноти рішення. Особливо це стосується проблем охорони та використання тваринного світу. Людство з 1970 по 2014 рік знищило 60 % ссавців, птахів, риб та плазунів. Експерти попереджають, що знищення дикої природи є надзвичайною ситуацією, яка загрожує цивілізації [1].

Актуальність наукового дослідження як самих відносин, так і правил, за якими вони виникають та існують, зумовлюється відсутністю на сьогодні дієвої системи нормативно-правових актів, що забезпечують належне регулювання використання й охорони диких тварин, які перебувають у напіввільних умовах чи в неволі, та відсутністю процедури їх надання у користування. Водночас для збереження всього різноманіття диких тварин (зокрема і для майбутніх поколінь) та успішного відновлення їх чисельності необхідним є існування ефективної й надійної національної правової системи, еколого-правових норм і приписів, які врегулювали б правовий режим перебування диких тварин у напіввільних умовах і в неволі.

Стан дослідження проблеми

Проблемні аспекти законодавства щодо регулювання відносин приналежності, використання, відтворення й охорони тваринного світу розглядалися в роботах таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як М. П. Волик, А. П. Гетьман, В. М. Краєва, В. В. Овдієнко, В. В. Шеховцов та ін. Однак деякі питання залишилися відкритими, адже увага авторів не була сконцентрована саме на дослідженні законодавства у сфері добування (придбання) диких тварин з метою їх утримання та розведення у напіввільних умовах чи в неволі. Тому стаття є актуальною, оскільки напрацювання у сучасній еколого-правовій науці України з зазначеної теми відсутні.

Мета і завдання дослідження

Виходячи з вищевказаного, ставимо за мету висвітлити становлення та розвиток законодавства у сфері добування (придбання) диких тварин з метою їх утримання та розведення у напіввільних умовах чи в неволі. Мета роботи конкретизується у таких завданнях, як аналіз і ґрунтовне вивчення спеціальної юридичної літератури та нормативно-правової бази щодо цієї сфери, а також пропонування періодизації розвитку відповідного законодавства.

Наукова новизна дослідження

Уперше досліджено становлення законодавства у сфері добування (придбання) диких тварин з метою їх утримання та розведення

у напіввільних умовах чи в неволі, в якому автор виділяє чотири основні періоди.

Виклад основного матеріалу

Як зазначає А. П. Гетьман, «становлення сучасної юридичної науки в цілому та її окремих складників зазвичай розглядається науковцями як виникнення та еволюція правових ідей і поглядів у межах розвитку філософії права, як історія правових учень. Для методологічного дослідження доктрини екологічного права дуже важливими є пошуки змін не лише в соціальних умовах того чи іншого етапу розвитку юридичної науки взагалі, а в першу чергу у сфері юридичних поглядів, уявлень і мислення, в тому числі й щодо проблеми взаємодії доктрили й суспільства» [2, с. 103].

Для розкриття теми важливо передусім указати наукові праці вчених, які займалися питанням періодизації історії розвитку правового використання тваринного світу. Вивченням питань у різних напрямках цієї сфери (мисливство, полювання, власність на об'єкти тваринного світу, їх використання тощо) займалися М. П. Волик, В. М. Краєва, М. В. Матвійчук та С. А. Голуб, В. В. Овдієнко та В. В. Шеховцов.

М. П. Волик виділяє чотири періоди еволюціонування правового регулювання мисливства [3, с. 10–15], а В. В. Овдієнко, у свою чергу, виокремлює п'ять періодів (етапів) розвитку правового регулювання мисливства в Україні [4, с. 11–35]. В. М. Краєва подає періодизацію історії формування порядку надання тваринного світу в дострокове користування не з позиції історичного підходу, а з точки зору зміни підстави виникнення права дострокового користування мисливських угідь, і теж виділяє п'ять періодів [5, с. 64–83]. В. К. Матвійчук та С. А. Голуб розглядають становлення правового регулювання мисливства у нерозривному зв'язку з процесом історичного розвитку суспільства та виділяють вісім періодів [6, с. 20]. В. В. Шеховцов указує, що формування та розвиток інституту права власності на об'єкти тваринного світу, що передувала його правовій регламентації, яка була проведена за сучасних умов, відбувалися лише в чотири етапи [7, с. 21–22, 24–28].

У свою чергу пропонуємо виділити чотири основні періоди використання й охорони диких тварин у напіввільних умовах чи в неволі: давній період, середньовічний період, період впливу царської Росії та Австро-Угорської імперії на українські землі, період формування та розвитку законодавства у складі Радянського Союзу.

Давній період. У палеоліті практично всі люди були всеїдними й мисливцями, інакше б вони не вижили. Вони не лише вбивали звірів палицями, камінням, списами та кам'яними сокирами, а й нерідко ловили їх живцем у спеціально обладнані земляні ями, петлі й інші пастки. Спійманих тварин теж відразу ж убивали та з'їдали, але в разі достатньої кількості дичини частину продукції все ж таки намагалися зберегти. У зв'язку з дуже мінливою кліматичною обстановкою, зростанням людського населення та скороченням чисельності звірів у місцях проживання племен мисливці далеко не завжди поверталися зі здобиччю. Перший мисливець, у якого промайнула думка залишити в живих дитинчат дикої кози, гірського барана, дикої свині або туру та з'їсти їх пізніше, був геніальною людиною [8, с. 5–6].

Однак виникли проблеми щодо цього «живого запасу м'яса», який потрібно було не тільки охороняти, а ще й годувати, щоб тварини не гинули, а для цього треба було організувати їх випас або годування в загоні, що дуже непросто. Так, швидше за все, в різних місцях планети, де клімат був відносно теплим, у самому кінці мезоліту або, ймовірно, на початку неоліту виникли перші мисливські ферми, де люди утримували окремі види тварин, яких пізніше вбивали. Цей перехід від полювання та збирання до мисливського фермерства, скотарства й землеробства був, по суті, неолітичною революцією – найбільшою подією, яка дала людині невичерпне джерело їжі.

Геродот описував релігійні вірування єгиптян, указуючи на те, що всі тварини – свійські й дикі – вважалися священними. Якщо хтось вб'є священну тварину, це каралося смертю, а якщо вбивство було здійснено ненавмисно, то необхідно було платити пеню, встановлену жерцями [9, с. 19].

В. В. Шеховцов у своїй науковій роботі зазначає, що вже на перших етапах становлення людства з'явилися норми звичаєвого права, які встановлювали порядок використання та привласнення тваринного світу. Усе це пов'язано в першу чергу зі світоглядним уявленням [7, с. 15].

Норми звичаєвого права дійсно відіграють велику роль у формуванні найдавніших нормативно-правових актів. Саме в законах Хаммурапі з'явилися окремі положення щодо набуття й охорони права власності на окремих тварин. Наприклад, існувало таке положення: «якщо людина придбає з рук сина людини або вівцю, або віслюка, або ж щось інше без свідків або договору, або ж прийняла на зберігання,

то ця людина – злодій та повинна бути вбита» [10, с. 15].

У Давній Індії досить активно використовували тварин у промислових цілях. У трактаті «Артхашастра» (IV ст. до н. е.) йдеться про те, що ліси, пасовища, мисливські парки й розплідники слонів були джерелами та статтями доходу, який отримували з лісів, і називався він «вана». Також була «варда» – це вівці, буйволи, віслюки та інші тварини, які були джерелом доходів зі стад [11, с. 277].

Римське право розглядало диких тварин як «безхазяйні речі» (*Resnullius*), причому власник земельної ділянки на тварин, які перебувають у межах такої ділянки, права власності не набував. Римському праву був властивий принцип «окупаційної свободи» – заволодіти безхазяйною річчю міг кожен. Б. Б. Черепакін, посилаючись на численні джерела, зазначає: «Окупація безхазяйних речей як така не знала обмежень» [12]. На чужій землі можна було присвоювати диких тварин, звертаючи їх у свою власність.

Власник землі, даючи мисливцеві право полювати, не дає йому цим водночас права власності на тварин, якого і сам виключно не має, а дає йому тільки право вільно ходити й діяти в своїй землі. Але через те, що дичина вважалася річчю безхазяйною, «власник маєтку не мав права на повернення видобутої в його володіннях без його дозволу дичини». Таким чином, у римському праві власники земельних ділянок мали право полювати на своїй земельній ділянці, але автоматично не купували права власності на звірів і птахів, що на ній перебували.

У Римському цивільному праві речі поділяли на приручених чотириногих тварин (*res Mancipi*) і диких тварин (*res nec Mancipi*), яких можна приручити, але, як правило, вони дикі, і переданий прав на них проходила без особливих формальностей. Щодо *res nec Mancipi* існувало правило, що ці речі не мають господаря, але якщо особа спіймає таку тварину, то остання є її власністю, доки ця тварина не втече. Також тварини, які зникали та поверталися, переставали бути власністю особи, коли перестали повертатися до неї.

У стародавній період закони, що стосувалися тварин, ґрунтувалися у першу чергу на економічних і релігійних засадах. Економічні правила легко пояснюються тим фактом, що тварини були товарною власністю. Виходячи з цієї обставини, необхідно було мати закони, що регулюють питання захисту цінності майна й вирішення спорів, пов'язаних із цим май-

ном, включно із законами про смерті, заподіяні тваринами. У випадку Месопотамії закони про биків та інших тварин є прикладами такого роду закону, що ґрунтується на економічних мотивах. Релігійно обґрунтовані закони також мали пріоритет перед деякими стародавніми законами, зокрема такими були закон ізраїльтян [13, р. 54] і укази Ашок [13, р. 57]. Саме в давньому періоді, в якому зароджувалось і розвивалось багато релігій, було природно мати закони для всіх аспектів життя, включно з такими людськими відносинами, що ґрунтувалися на релігійності.

У збірнику записів звичаєвого права «Салічна правда» передбачалася відповідальність за добутих тварин і тварин, які перебували у вільних умовах, та за крадіжку дичини. Дичиною вважалися всі об'єкти тваринного світу, які перебувають у стані природної волі. У положеннях «Салічної правди» встановлювалися суми, які необхідно було сплатити як штраф за крадіжку, а власники мали право вимагати повернення тварини або її вартості, а також оплати «оренди майна» в разі її відсутності [14, с. 414].

Понад 4 тисячі років тому правителі Єгипту й Месопотамії вигадали собі нову розвагу – збирати екзотичних тварин і створювати сади. Правителі заснували перші звіринці й ботанічні сади. У них були африканські жирафи, гепарди, мавпи, тюлені, ведмеді й слони з Азії. У садах серед насаджень рідкісних рослин улаштовували вольєри для екзотичних птахів, у ставки випускали рідкісних риб [15, с. 29].

Для зоологічних парків (колекцій) цього періоду є характерними великі площі, сади й напіввільне утримання тварин. Основною функцією таких садів (парків) було колекціонування тварин володарями або багатими людьми. Була досить поширена торгівля екзотичними тваринами, також тварин отримували від завойованих земель і як данину від іншого суспільства. Мисливці використовували тупі стріли для оглушення дикої тварини та пастки (як правило, приховані ями), щоб спіймати диких тварин живими й не завдати їм шкоди для подальшої торгівлі, колекції або господарства. Саме тому в цей період яскраво виражаються економічні мотиви використання тварин.

Що стосується розведення диких тварин в часи Давньої Греції та Риму до X століття н. е., то об'єктом штучного розведення дичини був лише фазан, та в технології його розведення відомі були лише окремі питання. Досить докладно описується утримання птахів у штучних умовах у працях Геродота, також велика

кількість згадок про утримання диких тварин у штучних умовах залишалась в античній літературі. У Давньому Єгипті також досить активно проводиться розведення екзотичних тварин у штучних умовах.

Середньовічний період. Протягом XI – початку XII ст., як зазначає В. К. Матвійчук, князі розпочали видавати законодавчі акти (статути) й навіть збірники законодавчих актів (Руська Правда, Правда Ярославичів, Розширена руська правда та ін. [16]. Закріплення промислових угідь породжувало законодавчі акти, що охороняють їх, а його порушники суворо каралися – від позбавлення дичини до вбивства винного. Зокрема, у російських літописах згадуються звіринці й ловища, в яких зберігалася дичина для князівських полювань, де ніхто не мав права полювати без дозволу князя, і ці свідчення підтверджують недоторканність закритих мисливських угідь [16, с. 86; 17, с. 73]. Ці закони мали позитивний результат, оскільки врятували від повного знищення бобрів та інших диких тварин.

Тваринний світ здавна служив людям джерелом харчових продуктів, промислової та лікарської сировини й інших матеріальних цінностей, необхідних для задоволення потреб людини. Полювання та хутряна промисловість були найважливішими галузями господарства. У XI–XII ст. на Русі водилося безліч турів, диких коней, лосів, оленів, кабанів та інших тварин, але особливо багато було хутрових звірів. Саме через це на Русі існували своєрідні мисливські господарства, які займалися охороною та розведенням цінних хутрових звірів, особливо бобрів, і мали своїх фахівців – бобровиків. Шкіра бобра дуже цінувалася на Київській Русі, саме тому Руська Правда охороняла бобрів та місця, де їх розводили [18, с. 336].

Крім промислового полювання «для себе», існував мисливський промисел заради одержання доходів і навіть збереження тварин. Із давніх часів продукція будь-якого промислу спочатку частково обмінювалась, а потім продавалась. Щоб отримати борошно, сіль, зброю й тканини для одягу, мисливцю необхідно було обмінювати чи продавати велику частину здобутого хутра [19, с. 11].

Також необхідно зауважити, що для періоду середньовіччя характерними є судові процеси, об'єктом спору яких були тварини. Як правило, в цих процесах керувалися релігійними мотивами. З'явилися положення, які локалізували добування окремих видів тварин, положення щодо вільного добування деяких

видів тварин усіма особами, а також права власників земельних ділянок на добування тварин на своїй землі. Спостерігаємо продовження економічних і релігійних концепцій, як переважаючих мотивів закону про тварин, що ми спостерігали і в стародавній період.

У середньовічний період у багатьох країнах Європи з'явилися різноманітні за своїм складом звіринці. Здебільшого вони мали характер приватних колекцій і не були доступні широким верствам населення. Джерелами їх комплектування та поповнення служили експедиції приватних експедицій, подарунки іноземних представників, мандрівників, капітанів кораблів і випадкові придбання. В епоху Відродження багатіями створювалися численні парки й сади для утримання в клітках і вольєрах екзотичних птахів і звірів, а у водоймах – риб. Вони мали характер гостьових, прогулянкових парків, призначених, як правило, для місцевої та приїжджої знаті. Для цього періоду є характерною поява кліток для тварин.

Історія свідчить, що за часів Римської імперії дикі звірі й інші тварини були невід'ємними учасниками різних видовищ, що дивували людей своєю крайньою жорстокістю та кровопролиттям. Поблизу знаменитого Колізею були побудовані й обладнані великі приміщення для утримання тварин. Крім того, існували спеціальні клітки, влаштовані під ареною цирку, для утримання великих хижаків, яких у потрібний момент випускали на арену. На аренах цирків голодних хижаків нацьковували на полонених воїнів, засуджених і переслідуваних за релігійні переконання й інакомислення [20, с. 12–13].

Із падінням Римської імперії припинилося і вбивство тварин, їх варварське винищення. Рим надовго залишився без парків, у яких утримували цих диких екзотичних тварин.

На Русі на початку другого тисячоліття нашої ери під звіринцями розумілись не публічні звіринці, а ділянки, призначені для утримання та дресирування ловчих звірів, птахів і тих тварин, які використовувались для їх нацькування. Аналогічні за своїм призначенням звіринці для утримання низки видів диких тварин із часом перетворилися на двори або, як їх називали в давнину, «потішні двори». Вони з часом перетворилися на цілі комплекси спеціальних споруд, у яких утримували та дресировали не тільки диких звірів і птахів, але і зграї мисливських собак і верхових коней. Крім того, на цих дворах була різна «мисливська» живність для її цькування й потіхи, а також «гостьового огляду» [21, с. 65].

Тобто всі зоологічні парки тієї і близької до нас епохи мали спільні ознаки, які варто відзначити: їх створювали лише на радість власнику, а не для широких народних мас; їх створювали, виходячи з міркувань престижу, не обтяжуючи себе розумінням тварин і забезпеченням адекватних умов для кожного виду. Про контакт між людиною й твариною можна говорити тільки тією мірою, якою тварина служила для розваги, забави, водночас це демонструвало багатство і міць власника звіринця. Для цього періоду характерними були тісні приміщення у звіринцях, темниці, рови та підвали як місця утримання тварин, яких морили голодом у розважальних цілях.

Період середньовіччя щодо розведення диких тварин тривав із середини X ст. до XVIII ст., коли основним об'єктом залишався фазан, але вже більш детально була розроблена технологія його масового відтворення, включно з питаннями утримання, годування, розведення, випуску в угіддя та мисливського використання. Уже у XV ст. фазанництво набуває поширення в усій Європі. Досить активно розводили і нові види для задоволення, в першу чергу, для естетичних цілей, а також для отримання вторинного продукту, наприклад пір'я, яке користувалося великою популярністю в ті часи.

Період впливу царської Росії й Австро-Угорської імперії на українські землі. Цей період розвитку інституту права власності на об'єкти тваринного світу тісно пов'язаний з етапом кодифікації цивільного законодавства в Європі після буржуазних революцій, для якого були характерними такі ознаки: 1) основними підставами набуття права власності на диких тварин було переважно їх вилучення в процесі полювання та рибальства; 2) установлена на законодавчому рівні відповідальність власника тварини за завдану шкоду; 3) установлені особливості правового регулювання порядку добування об'єктів тваринного світу шляхом ухвалення спеціального законодавства; 4) права осіб на добування тварин закріплювались незалежно від права власності на земельну ділянку (сервітутні права) [7, с. 24].

Основними нормативно-правовими актами, які регулювали охорону тваринного світу, серед іншого у водному середовищі, на території українських земель Східної Галичини були австрійські державні закони про полювання від 7 березня 1849 р. та про рибальство від 25 квітня 1885 р. [22, с. 34].

Як зазначає Л. Я. Коритко, «у Галичині Мисливський закон від 5 березня 1897 року встановлював, що право полювання прив'я-

зане до власності на землю, площа якої не повинна бути меншою ніж 115 гектарів. ... Власники малих земельних ділянок об'єднувались для створення спільного мисливського господарства, площа якого не повинна бути також меншою ніж 115 га. На власній землі дозволяли будувати вольєри для розведення дичини. До права полювання належало право на догляд за дичиною, її переслідування, висліджування, добування і право привласнення мисливських тварин, а також їх частин, таких як роги, яйця диких птахів» [22, с. 32; 23, с. 55].

Спільними рисами для царської Росії й Австро-Угорської імперії на території сучасної України є приватноправовий характер договірних відносин щодо надання земельних ділянок для здійснення полювання. Мисливські території надавались у користування на підставі договору оренди земельних ділянок із власниками земель, а ініціаторами таких угод, як правило, були мисливські товариства. Але, як ми бачимо, передавалося право не на землю, а на полювання на цих землях.

Із початком XVIII ст. люди нарешті почали усвідомлювати, що тварин у природі не так вже й багато, а деякі види взагалі винищені людиною безповоротно. Заснування парку «*Gardin des Plarttes*» має велике значення в історії зоологічних парків. Директор *de Saint Pierre* звернув увагу Національних зборів не тільки на помираючих тварин у Версалі, але і на можливість просвіти населення в плані природознавства в цьому парку. До цих пір тварин народу показували тільки в бродячих звіринцях, де їх презентували як щось цікаве та як відхилення від норми. Після створення «*Gardin des Plarttes*» був виданий указ, згідно з яким бродячі звіринці були заборонені. Це було першою гарантією існування зоологічного парку. У XIX ст. створюються один за іншим зоологічні парки, для яких характерним є утримання тварин у тісних клітках. Зоологічні парки починають виконувати науково-дослідницькі функції.

У 1826 р. було створено лондонське зоологічне товариство, яке мало на меті створити наукові колекції тварин, а також зоосад та бібліотеки. Справжнім проривом у XX ст. стала перша споруда без огорожі з решіткою. Це були ущелини для хижих тварин, за якими була штучно створена гірська стіна. Споруду було названо «Острів звірів»; її було спроектовано Урсом Егген-Швілером (1849–1923) для зоологічного парку Карла Гагенбека в Гамбург-Штелліне. Карл Гагенбек розробив концепцію без бар'єрних обгороджених корпусів, яка

вплинула на керівників зоологічних парків у всьому світі. На місці маленьких кліток з'явилися просторі огороження, що також допомагало забезпечувати біологічні та психологічні потреби полонених тварин [24, р. 3].

Головною метою в разі створення нового зоологічного парку було показати тварин в умовах максимальної волі на майданчику, наближеному до природних умов, без огорожі. Карл Гагенбек уперше змінив підхід до самої системи утримання тварин і догляду за ними, створив, можливо, один із найперших зоологічних парків у світі. Тварини в його парках не лише не вмирили від виснаження, а й розмножувалися, навіть ті, які вважалися непридатними до розведення в неволі. Це була справжня революція, але до остаточної перемоги зоологічних парків над звіринцями було ще далеко. Для цього періоду характерними є вольтери для тварин, огорожі у вигляді ровів, а також розвиток науково-дослідних функцій зоологічних парків.

Однією з важливих подій цього періоду є створення Фрідріхом Фальц-Фейном у 1883 р. біосферного заповідника «Асканія-Нова». Він був яскравим шанувальником природи, який, наслідуючи досвід європейських зоопарків, створив місце для збереження видів тварин, якомога наближене до природного середовища їх існування. Саме тому дотепер Асканія-Нова залишається одним із провідних наукових центрів України, який розробляє методи утримання та повернення видів диких тварин до природного середовища.

У період із середини XVIII до XX ст. технології розведення фазанів починають використовувати для розведення у штучних умовах інших диких тварин.

Період формування та розвитку законодавства у складі Радянського Союзу. На початку XX ст. О. В. Маркграф заснував Перше російське товариство господарського розведення тварин і представників корисної дичини. Головними цілями товариства було сприяння більш широкому й вигідному розвитку промислового звірівництва як дохідної статті народного господарства та забезпечення його членам, приватним особам та установам можливості купувати породистих тварин рідкісних якостей, а також допомога раціональному влаштуванню й утриманню тварин.

Товариство повинно було виконувати такі завдання: поширювати теоретичні та практичні відомості з цієї теми; вивчати й аналізувати стан справ у нас у країні та за кордоном; купувати кращі вітчизняні й іноземні породи

тварин; створювати розплідники та звірівницькі станції-ферми для розведення й вирощування найбільш цінних видів тварин; створювати окремі ферми з метою продажу та поширення тварин серед населення; видавати наукові праці, звіти, інструкції та іншу спеціальну документацію й організувати підготовку проектів різних законодавчих документів.

У 1903 р. О. В. Макграф виступив із доповіддю «Звірівництво. Російський зоопромисловий парк». У ній обґрунтовувалося створення галузі звірівництва в сільському господарстві Росії, наводились приклади проектів і кошторисів парків (зооферм). 4 жовтня 1905 р. був затверджений «Статут 1-го Російського товариства господарського розведення промислових тварин і представників корисної дичини». Після цього почали з'являтися різні ферми, де розводили тварин.

У післяреволюційні роки розвиток хутрового звірівництва зосередився в одних руках – в апараті Госторга (організації Наркомату торгівлі, що займалася заготівлею й експортом промислового хутра), де був сформований відділ звірівництва. Виробництво хутра та звірівництво стали справою держави. Уже 30 січня 1919 р. Вища рада народного господарства ухвалила указ, за яким усе хутро продавалося та заготовлялося за твердими цінами виключно державою. У 1920 р. В. І. Ленін підписав перший декрет про регулювання хутрових заготівель. Розвиток звірівництва отримав вагому економічну базу, коли відповідно до постанови Економічної ради РРФСР був створений постійний фонд для фінансування заходів із промислового звірівництва та науково-дослідних робіт у галузі розмноження цінних хутрових звірів у неволі [25, с. 393–394].

Після ухвалення Декрету «Про землю» 1917 р.¹, який полягав у скасуванні приватної власності та націоналізації землі та природних багатств, Декретом ВЦК «Про соціалізацію землі» 1918 р.² було встановлено державну власність на землю, надра, ліси, води та тваринний світ. Ці положення були поштовхом до ухвалення низки нормативно-правових актів, таких як Декрет «Про строки полювання та право на мисливську зброю»

¹ О земле : декрет Всерос. съезда власти от 26.10.1917. *Собрание узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского правительства*. 1917. № 1. С. 3.

² О социализации земли : декрет ВЦИК от 19.02.1918. *Собрание узаконений и распоряжений Рабочего и Крестьянского Правительства*. 1918. № 25. Ст. 346.

1919 р.¹, Декрет «Про мисливство» 1920 р.², «Правила здійснення полювання, його строки та способи» 1922 р.³, а найбільш важливим нормативно-правовим актом щодо утримання та розведення диких тварин у напіввільних умовах чи в неволі був Декрет «Про мисливство» 1923 р.⁴, який уперше встановив можливість заснування заповідників, заказників, зооферм, лабораторій, мисливських парків і розплідників хутрового звіра, птиці та мисливських собак (п. «б» ст. 5).

У положенні від 10 лютого 1930 р. «Про мисливське господарство РРФСР»⁵ уперше було чітко обґрунтовано поняття «мисливське господарство», існування якого полягало в правильній експлуатації державного мисливського фонду, збільшенні й покращенні цінних мисливських звірів і птахів шляхом полювання, звірівництва та розведення дичини.

30-ті роки ХХ ст. ознаменувалися колективізацією сільського господарства та проголошенням того, що «організація мисливського господарства й мисливського промислу здійснюється через колгоспи» [26, с. 85].

Для штучного розведення диких тварин у ці роки характерним є використання сучасних наукових і практичних досягнень біології, зоотехніки, ветеринарії, генетики, мисливствознавства й охорони природи, що сприяло створенню нової технології масового промислового розведення багатьох видів тварин і цим самим перетворило штучне розведення дичини на особливу систему ведення мисливського господарства, а розведення рідкісних видів тварин – на дієві заходи щодо їх збереження на планеті.

Активне використання наукових розробок і сучасних технологій для розведення молодняка в штучних умовах почалося в 1970 р. У цей час активно будуються господарства в багатьох областях нашої держави.

Відповідно до Закону УРСР «Про охорону і використання тваринного світу»⁶ відносили в галузі використання й охорони сільськогосподарських та інших свійських тварин, а також диких тварин, яких тримають у неволі чи напіввільних умовах для господарських, культурних, наукових, естетичних та інших цілей, регулювалися відповідним законодавством Союзу РСР та Української РСР. Відповідальність за порушення правил щодо охорони, утримання та використання зазначених тварин установлювалася законодавством Союзу РСР та Української РСР. У статті 28 Закону УРСР «Про охорону і використання тваринного світу» зазначалося, що вилучення тварин із природного середовища для використання в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях проводилося на підставі дозволу, що видавався спеціалізованими уповноваженими органами з охорони та регулювання використання тваринного світу.

У цей період величезний внесок у рух створення зоологічних парків замість звіринців зробив англійський зоолог Джеральд Даррелл, який присвятив своє життя збереженню та розведенню рідкісних і зникаючих видів тварин. Учений створив власний зоологічний парк на о. Джерсі (1958 р.) для тварин, що перебувають під загрозою зникнення, і перетворив його з часом на справжній центр збереження рідкісних видів. Нині саме в цьому полягає головна роль усіх зоологічних парків світу – збереження тваринного світу Землі.

Якщо розглянути роль штучного розведення дичини з метою збереження рідкісних видів тварин, у першу чергу необхідно зауважити, що розроблені прийоми, принципи й методичні підходи до утримання, годування, розведення в неволі й інтродукції тварин у природу з успіхом можна використовувати в роботі з рідкісними видами. У Законі СРСР «Про охорону та використання тваринного світу» і в Червоних книгах МСОП (Міжнародного союзу охорони природи), СРСР і союзних республік розведення рідкісних видів у розплідниках названо одним з ефективних заходів щодо порятунку тварин [27].

Розведенням у неволі диких тварин із давніх часів займалися зоологічні парки, багато рідкісних видів тварин успішно розмножувались у них. Однак основною функцією зоологічних парків є просвітня, а головним їх

¹ О сроках охоты и праве на охотничье оружие : декрет СНК РСФСР от 27.05.1919. *Охота и охотничье хозяйство*. 1970. № 2. С. 1.

² Об охоте : декрет РСФСР от 20.07.1920. *СУ РСФСР*. 1920. № 66. С. 297.

³ Правила производства охоты, ее сроки и способы : от 24.08.1922. *Известия Центрального Комитета Всероссийского Союза Охотников и Центроохоты*. 1922. № 20. С. 6–8.

⁴ Об охоте : декрет ВЦИК и СНК РСФСР от 01.01.1923. *Собрание узаконений и распоряжений Рабочего и Крестьянского Правительства*. 1923. № 17. Ст. 217.

⁵ Про мисливське господарство РСФСР : положення від 10.02.1930. *СУ РСФСР*. 1930. № 9. Ст. 109.

⁶ Про охорону і використання тваринного світу : закон Української РСР від 21.11.1981 № 2814-Х. *ЗП УРСР*. 1981. № 12. Ст. 140.

завданням залишається експозиція колекцій тварин, адже території зоологічних парків є обмеженими, що унеможливорює масове розведення різних видів тварин. Отриманий приріст поголів'я, як правило, йде на продаж або на обмін. Саме тому виникла необхідність у створенні спеціалізованих розплідників із розведення рідкісних видів або груп видів звірів і птахів. Вони стали центрами кропіткої роботи з порятунку рідкісних видів тварин. Головною метою розплідників є масове розведення тварин, яке, у свою чергу, вимагає спеціальної технології, розробленої на основі принципів промислового тваринництва.

Однак розведення у вольєрних умовах як метод порятунку рідкісних видів тривалий час більшістю фахівців сприймалося скептично, оскільки зовсім нещодавно вважалося, що тварини, які вирости в тісному контакті з людиною (імпринтовані на людину) й не навчені батьками, вже не здатні до самостійного життя в природних умовах. Особливо стійко трималися такі погляди щодо хижих тварин. Однак є вчені, які доводять, що це не так, зокрема Джой Адамсон із левами та гепардами показав неспроможність цих сумнівів. По-перше, були розроблені технічні прийоми повернення тварин у природне середовище, які виявилися ефективними. По-друге, самі тварини показали себе в екологічному й етологічному плані набагато пластичнішими, ніж ми уявляли це раніше. Вони проявили чудові здібності до адаптації в незнайомих їм умовах, що значно полегшило вирішення проблем, пов'язаних із репатріацією [28].

Проаналізувавши перелік розплідників, які існували в СРСР, ми доходимо висновку, що вони були організовані або при науково-дослідних інститутах, або при заповідниках. І це насправді є виправданим рішенням, оскільки на стадії робіт із ретельного вивчення видів, які розводяться, розробляється технологія їх утримання, годування та розведення.

За радянських часів штучне розведення дичини було спрямовано на вирішення виключно мисливських проблем, для цього використовувалися методи утримання та розведення мисливських видів тварин у неволі, які відповідали методу *ex-situ* в контексті Міжнародної конвенції про біологічне різноманіття стосовно всіх видів об'єктів тваринного світу.

У 1990 р. почався занепад робіт, що здійснювалися в СРСР щодо розведення мисливських і рідкісних видів тварин, адже держава припинила їх фінансування. Власного фінансування не було, тому що за радянських часів

неможливо було приватно займатися господарською діяльністю. Одночасно з цим мисливські господарства почали відмовлятися від придбання молодняка, який розводився в неволі, для випуску його в угіддя. У результаті цього закрилося багато ферм із розведення дичини та розплідників.

На сьогодні штучне розведення диких тварин – це важливий спосіб збереження природного розмаїття нашої фауни, а також це бізнес, який дає високий прибуток. У провідних країнах світу ця галузь досить ефективно впливає на економіку. Не має сумнівів, що штучне розведення тварин, спеціалізовані розплідники та сучасні зоологічні парки складають єдину стратегічну лінію. Вони мають лише різні підходи до збереження тваринного світу.

Висновки

Вивчення наукової літератури з історії розвитку законодавства щодо використання й охорони диких тварин, які перебувають у напіввільних умовах чи в неволі, дає підстави виділити основні чотири періоди, тобто проміжки часу, обмежені певними датами, подіями тощо.

З урахуванням сказаного вбачається, що треба виокремити такі періоди: давній період (доісторичні часи – початок IX ст.), середньовічний період (кінець IX – початок XVIII ст.), період впливу царської Росії та Австро-Угорської імперії на українські землі (початок XVIII – кінець XX ст.) і період формування й розвитку законодавства у складі Радянського Союзу (початок XX – початок XXI ст.). Щодо кожного окремо можемо зробити такі висновки.

Давній період характеризується відсутністю чітких правових норм, а суспільні екологічні відносини в ньому врегульовуються звичаєвим правом. Щодо утримання тварин відомо, що з'явилася нова розвага для правителів – збирати екзотичних тварин і створювати сади, саме тоді були засновані перші звіринці й ботанічні сади, в яких не тільки зберігали, але й розводили тварин. Об'єктом штучного розведення дичини спочатку був лише фазан, а в технології його розведення відомими були лише окремі питання.

Середньовічний період ознаменувався появою норм писаного права, центральне місце в якому на українських землях посідає Руська Правда, в якій указувалося про обмеження використання тваринного світу й охорону мисливських володінь. Мисливські угіддя служили для розваги князівської влади та були

розплідником дичини, де князь вільно полював. Також існували своєрідні мисливські господарства, які займалися охороною і розведенням цінних хутрових звірів. У середньовічний період з'явилися різноманітні за своїм складом звіринці, які здебільшого мали характер приватних колекцій і не були доступні широким верствам населення; характерною є поява кліток для утримання та розведення диких тварин. Основним об'єктом штучного розведення залишався фазан, але вже більш детально була розроблена технологія його масового виробництва, включно з питаннями утримання, годування та розведення, випуском в угіддя та мисливським використанням.

У період впливу на українські землі царської Росії та Австро-Угорської імперії питання утримання та використання диких тварин регулювалися законодавствами згаданих імперій, оскільки українські землі перебували у їх складі. Характерним стало надання в оренду мисливських угідь та отримання права на полювання. Власники малих земельних ділянок об'єднувалися для створення спільного мисливського господарства, а на власних землях дозволялося будувати вольєри для розведення дичини. У цей період з'явилися простори

огороження, що також допомагало забезпечувати біологічні та психологічні потреби полонених тварин. Головною метою створення нового зоологічного парку було показати тварин в умовах максимальної волі на майданчику, наближеному до природних умов, без огорожі. Із середини XVIII до XX ст. технології розведення фазанів почали використовувати для розведення у штучних умовах інших диких тварин.

Щодо періоду формування та розвитку законодавства у складі Радянського Союзу вкажемо, що основними є нормативно-правові акти, створені для регулювання відносин у мисливському господарстві. Організація мисливського господарства та мисливського промислу здійснювалася через колгоспи. Створювали заповідники, заказники, зооферми, лабораторії, мисливські парки та розплідники хутрового звіра, птиці й мисливських собак, а також використовували сучасні наукові та практичні досягнення біології, зоотехніки, ветеринарії, генетики, мисливствознавства й охорони природи, що допомогло створити нову технологію масового промислового розведення багатьох видів тварин.

Список бібліографічних посилань

1. Carrington D. Humanity has wiped out 60 % of animal populations since 1970, report finds. *The Guardian*. 30 Oct 2018. URL: <https://www.theguardian.com/environment/2018/oct/30/humanity-wiped-out-animals-since-1970-major-report-finds/> (дата звернення: 23.11.2018).
2. Гетьман А. П. Шляхи становлення й розвиток науки земельного права. *Проблеми законності*. 2008. Вип. 95. С. 103–107.
3. Волик М. П. Правове регулювання полювання в Україні (на матеріалах південного регіону України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Одеса, 1997. 23 с.
4. Овдінко В. В. Правове регулювання мисливства в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2014. 211 с.
5. Краева В. Н. Правовое регулирование пользования охотничьими ресурсами на закрепленных охотничьих угодьях : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. М., 2010. 235 с.
6. Матвійчук В. К., Голуб С. А. Незаконне полювання: відповідальність, протокольна форма, провадження, розслідування і запобігання. Київ : КНТ, 2006. 304 с.
7. Шеховцов В. В. Право приватної власності на об'єкти тваринного світу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2009. 207 с.
8. Данилкин А. А. Фермерское охотничье хозяйство. М. : Товарищество науч. изд. КМК, 2011. 147 с.
9. Хрестоматія з історії стародавнього світу / упоряд.: О. П. Крижанівський та ін. Київ : Радян. шк., 1974. 159 с.
10. Законы Хаммурапи // Хрестоматія по истории государства и права зарубежных стран : в 2 т. / отв. ред. Н. А. Крашенинникова. М. : Норма, 2003. Т. 1: Древний мир. Средние века / сост. О. Л. Лысенко, Е. Н. Трикоз. С. 12–15.
11. Артахаштра // Хрестоматія з історії стародавнього світу. Т. 1 / за ред. В. В. Струве. Київ : Радян. шк., 1953. С. 275–283.
12. Черепяхин Б. Б. Первоначальные способы приобретения права собственности по действующему праву // Ученые записки Государственного Саратовского университета им. Н. Г. Чернышевского. Т. II, вып. 4. Саратов, 1924. С. 3–31. URL: http://civil.consultant.ru/elib/books/22/page_7.html (дата звернення: 23.11.2018).
13. Kelch Th. G. A short history of (mostly) western animal law. Part I. *Animal Law Review*. 2012. Vol. 19:23. P. 23–62. URL: https://www.animallaw.info/sites/default/files/lralvol19_1_23.pdf (дата звернення: 23.11.2018).

14. Салическая правда // Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран : в 2 т. / отв. ред. Н. А. Крашенинникова. М. : Норма, 2003. Т. 1: Древний мир. Средние века / сост. О. Л. Лысенко, Е. Н. Трикоз. С. 395–439.
15. Заварин В. П. Принципы проектирования зоологических парков (на примере Северо-Западного региона СССР) : дис. ... канд. архитектуры. Л., 1987. 230 с.
16. Матвійчук В. К. Загальнотеоретичні підходи до витоків та класифікації періодів кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища на теренах України. *Юридична наука = Juridical science*. 2012. № 1. С. 83–95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2012_1_11 (дата звернення: 23.11.2018).
17. Врангель В. В. История лесного законодательства Российской империи. СПб., 1841. 153 с.
18. Ференець О. П. Охорона навколишнього середовища в Україні часів Київської Русі. *Вісник Житомирського національного агроекологічного університету*. 2013. № 1 (36), т. 1. С. 334–338.
19. Новіцький Р. О., Домніч В. І. Основы мисливствознавства : навч. посіб. Дніпропетровськ : Артлогос, 2011. 72 с.
20. Сосновский И. П. Живые музеи. М. : Знание, 1981. 160 с.
21. Скуратова Л. С. История развития зоопарков. *Вестник Алтайского государственного технического университета им. И. И. Ползунова*. 2010. № 1–2. С. 64–67.
22. Коритко Л. Я. Становлення інституту правової охорони тваринного світу в Австро-Угорщині. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2012. № 1. С. 28–35. URL: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyku/nvsy/01_2012/12klyavau.pdf (дата звернення: 23.11.2018).
23. Проців О. Р. Правові засади полювання в Австро-Угорській та Російській імперіях другої половини XIX – початку XX століття. *Науковий Вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.6. С. 50–57.
24. Ghosh K. Ex-situ and in-situ conservation of wild life with reference to zoo gardens and sundarban tiger reserve in West Bengal. 10 p. URL: <http://www.terisas.ac.in/mct/pdf/assignment/KANAILAL-GHOSH.pdf> (дата звернення: 23.11.2018).
25. Паркалов И. В. К вопросу о промышленной domestikации пушных зверей в России. *Информационный вестник ВОГиС*. 2010. Т. 14, № 3. С. 389–397.
26. Березина Н. Ю. Генеза правового режиму використання й охорони мисливських угідь за законодавством України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. № 27. С. 82–88.
27. Гарбузов О. С. Роль искусственного дичеразведения в сохранении редких животных // Дичеразведение в охотничьем хозяйстве : сб. науч. тр. ЦНИЛ Главохоты РСФСР. М., 1982. С. 6–40. URL: <http://ex-situ.ru/bibliographylist/115-2010-05-18-19-14-35.html> (дата звернення: 23.11.2018).
28. Флинт В. Е. и др. Разведение редких видов птиц. М. : Агропромиздат, 1986. 206 с. URL: <http://ex-situ.ru/bibliographylist/98-2010-04-16-19-13-12.html> (дата звернення: 23.11.2018).

Надійшла до редколегії 23.11.2018

ОНИЩЕНКО А. Ю. РЕТРОСПЕКТИВА ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В СФЕРЕ ДОБЫЧИ (ПРИБРЕТЕНИЯ) ДИКИХ ЖИВОТНЫХ С ЦЕЛЬЮ ИХ СОДЕРЖАНИЯ И РАЗВЕДЕНИЯ В ПОЛУВОЛЬНЫХ УСЛОВИЯХ ИЛИ В НЕВОЛЕ

Исследованы специальная юридическая литература и нормативно-правовая база возникновения и поэтапного становления законодательства в сфере добычи (приобретения) диких животных с целью их содержания и разведения в полувольных условиях или в неволе. Объективно и основательно изучена история процесса образования, формирования и становления экологического законодательства в данной сфере. Согласно проанализированным источникам выделены основные этапы развития законодательства о специальном праве использования животного мира.

Ключевые слова: экологическое право, экологическое законодательство, содержание и разведение диких животных, дикие животные, животный мир, специальное использование.

ONISHCHENKO O. YU. RETROSPECTIVE OF LEGISLATION ON THE ACQUISITION (PURCHASE) OF WILD ANIMALS FOR THE PURPOSE OF THEIR MAINTENANCE AND BREEDING IN SEMI-FREE CONDITIONS OR IN CAPTIVITY

The purpose of the article is to analyze and thoroughly study the special legal literature and the legal and regulatory framework for the emergence and gradual formation of legislation in the field of obtaining (purchasing) wild animals for the purpose of their maintenance and breeding in semi-free conditions or in captivity.

The importance of the scientific article is indisputable, since the question of the formation and development of the legislative framework, through which becomes possible regulation of environmental relations in the field of acquisition (acquisition) of wild animals for the purpose of their maintenance and breeding in semi-free conditions or in captivity, is a complex historical and legal phenomenon, that has its own periodization.

In the scientific work the author objectively and thoroughly investigates the history of the process of formation, formation and formation of environmental legislation in the field of obtaining (purchasing) wild animals for the purpose of keeping and breeding in semi-free conditions or in captivity.

The author's point of view is fair, according to which in Ukraine there is currently no effective system of normative legal acts, that ensure the proper regulation of the use and protection of wild animals, that are in a semi-free condition or in captivity. At the same time in order to preserve the diversity of wildlife and successfully restore their numbers it is necessary to have an effective and reliable national legal system, ecological and legal norms and regulations that would regulate the legal regime of wild animals in semi-free conditions or in captivity.

The key point is the author's position, that the formation of a retrospective of legislation in the field of acquisition (purchase) of wild animals for the purpose of their maintenance and breeding in semi-free conditions or in captivity should be divided into four main periods: the ancient period, medieval period, the period of the influence of tsarist Russia and the Austro-Hungarian Empire on Ukrainian lands and the period of formation and development of legislation within the Soviet Union. In the conclusions the author summarizes the analysis of the development of environmental legislation in the field of acquisition (purchase) of wild animals for the purpose of their maintenance and breeding in semi-free conditions or in captivity.

Keywords: *ecological law, ecological legislation, maintenance and breeding of wild animals, wild animals, wildlife, special use.*

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2018.3.07>

ОКСАНА МИКОЛАЇВНА ВОЛУЙКО,

Національна академія внутрішніх справ (м. Київ),
відділення методичного забезпечення освітнього процесу,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3723-5415>,
e-mail: voluyko1@i.ua

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ІНДИВІДУАЛЬНО-СТИЛЬОВА САМОРЕГУЛЯЦІЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Наголошено, що до керівників поліцейських підрозділів висуваються неабиякі вимоги щодо здійснення ними ефективної управлінської діяльності, яка має забезпечувати належне виконання підпорядкованими працівниками професійних обов'язків. Психологічна готовність до інноваційної діяльності у представників керівної ланки поліції уможливить ефективну реалізацію стратегії забезпечення захисту особистості та суспільства. Недостатня сформованість саморегуляції робить їх уразливими під час прийняття важливих професійних рішень.

Метою статті стало емпіричне дослідження особливостей психологічної готовності та індивідуально-стильової саморегуляції у керівників поліцейських підрозділів із різним рівнем готовності до інноваційної діяльності.

У дослідженні було застосовано методики «Психологічна готовність до інноваційної діяльності» (В. Є. Клочко, О. М. Краснорядцева) та «Стиль саморегуляції поведінки» (В. І. Моросанова). Вибірку склали 316 керівників поліцейських підрозділів. Обґрунтовано, що психологічна готовність до інноваційної діяльності є важливою умовою професійної діяльності керівника в поліції, що здатна сформувати його особистісний ресурс в умовах постійних змін.

Ключові слова: керівники, поліцейські підрозділи, управлінська діяльність, психологічна готовність, інноваційна діяльність, саморегуляція.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Стрімкий розвиток правоохоронної системи висуває нові вимоги до особистісних якостей працівників. Перетворення правоохоронної сфери характеризуються інноваційністю та орієнтацією на світове співтовариство, тому потребує якісно нових рис у працівників поліції. Ця обставина ставить нові вимоги до ефективної реалізації поліцейськими своєї професійної діяльності шляхом психологічної готовності правоохоронців інтегрувати нововведення у власний життєвий та професійний досвід.

Стан дослідження проблеми

Вивченням інноваційних процесів займалася велика кількість дослідників, які наголошували, що результатами даних нововведень є зміни в світогляді особистості, стилі мислення та перетворенні способів діяльності.

Аналіз інноваційної діяльності керівників провели дослідники Г. І. Марасанов та Д. О. Сальник, які у своїй науковій праці детально розк-

рили значущість дослідження інноваційної діяльності сучасного керівника та навели низку цікавих досліджень цього поняття у психологічній науці. Автори зазначили, що інноваційна активність керівника базується на «його здатності і прагненні оцінювати можливості новачі, прогнозувати їх очікувану ефективність, поєднувати неминучу частку ризику з необхідністю розрахунку» [1, с. 131].

Психологічну готовність до інноваційної діяльності як фактор конкурентоспроможності особистості детально вивчала В. П. Чудакова. Дослідниця зазначала, що «сконцентрованість учених і практиків на проблемах управління інноваційними процесами, не завжди дозволяють розпізнати ще більш складну і більш значущу проблему здійснення інновацій – психологічну готовність до інноваційної діяльності ... психологічні фактори є важливим і найбільш складним бар'єром ефективного здійснення інноваційних перетворень і вимагають детального дослідження» [2, с. 2].

Так, наприклад, В. В. Пантелеєва розглядає психологічну готовність до інноваційної діяльності в особистісно-діяльнісному аспекті, що передбачає вивчення тих сторін особистості, які в цілісності забезпечують можливість ефективного виконання такого виду діяльності. Так чи інакше, інноваційна готовність подана в усіх підструктурах особистості: спрямованості, здібностях, характері в аспекті їх впливу на процес і результат діяльності [3, с. 58].

Власне, через те, що саме в незвичній ситуації, в межах певного нерозуміння її та можливих результатів, ми можемо спостерігати різні рівні саморегуляції, ми вирішили дослідити, яким чином існують взаємозв'язки готовності до інноваційної діяльності у керівників поліцейських підрозділів.

Мета і завдання дослідження

Мета роботи полягає в емпіричному дослідженні особливостей психологічної готовності та індивідуально-стильової саморегуляції у керівників поліцейських підрозділів із різним рівнем готовності до інноваційної діяльності.

Для досягнення мети поставлено такі *завдання*: 1) визначити рівень готовності до інноваційної діяльності у керівників поліцейських підрозділів для розподілу їх на групи; 2) емпірично дослідити показники стилю саморегуляції та психологічної готовності у керівників поліцейських підрозділів із різним рівнем готовності до інноваційної діяльності.

Наукова новизна дослідження

Удосконалено теоретико-психологічні та емпіричні підходи до психологічної діагностики саморегуляції у професійній діяльності керівника поліцейських підрозділів у контексті його психологічної готовності до інноваційної діяльності. Набули подальшого розвитку уявлення щодо всебічного розгляду стилів саморегуляції поліцейського в контексті його готовності до інноваційної діяльності, від яких залежить ефективність поліцейської діяльності та готовність керівників поліції до впровадження інновацій.

Матеріали та методи дослідження

У дослідженні особливостей показників саморегуляції та психологічної готовності до інноваційної діяльності з різним її рівнем взяли участь 316 керівників поліцейських підрозділів. Із застосуванням опитувальника для виміру психологічної готовності до інноваційної діяльності, авторами якої є В. Є. Ключко та О. М. Краснорядцева, та за допомогою клас-

терного аналізу за методом k-середніх були сформовані групи з різним рівнем (низький, середній та високий) психологічної готовності до інноваційної діяльності. Першу групу керівників (з високим рівнем) склали 84 досліджуваних, у другу групу (з середнім рівнем) увійшло 84 досліджуваних, 64 респонденти з низьким рівнем показника.

За допомогою методики «Стиль саморегуляції поведінки» (ССП) В. І. Моросанової ми діагностували розвиток індивідуальної саморегуляції та індивідуального профілю керівників поліції. Опитувальник СПП складається із 46 тверджень та 7 шкал: «Планування», «Моделювання», «Програмування», «Оцінка результатів», «Гнучкість», «Самостійність», «Загальний рівень саморегуляції». Показники шкал характеризують рівень сформованості індивідуальної системи саморегуляції довільної активності людини. Крім того, структура опитувальника така, що дозволяє оцінити показники загальної саморегуляції, тобто загальний рівень сформованості індивідуальної системи свідомої саморегуляції довільної активності людини (ЗСР). Кожна шкала складається з 9 тверджень, загальний показник саморегуляції оцінюється за відповідями на всі 46 тверджень [4].

З використанням методики «Психологічна готовність до інноваційної діяльності» В. Є. Ключко та О. М. Краснорядцевої ми діагностували психологічну готовність до інноваційної діяльності та розподілили респондентів за її рівнями. В теоретичну основу своєї методики автори заклали розуміння психологічної готовності до інновацій як ресурсу, потенціалу, переддиспозиції, передумови саморозвитку особистості, яка може вивчатися позаситуаційно. На думку авторів методики, психологічна готовність до інноваційної діяльності є динамічною якістю особистості, що проявляється в загальному показнику, а також у трьох шкалах – «Ініціативність», «Переважає діяльність, що вимагає інновативності», «Готовність до змін». Опитувальник складається з 21 твердження, для кожного з яких пропонується 3 варіанти відповіді [5, с. 52–57].

Для математико-статистичної обробки результатів був застосований коефіцієнт рангової кореляції Спірмена.

Результати дослідження

Результати дослідження взаємозв'язків стилю саморегуляції поведінки та психологічної готовності правоохоронців до інноваційної діяльності з високим її рівнем надано у таблиці 1.

Таблиця 1

Взаємозв'язки стилю саморегуляції та психологічної готовності до інноваційної діяльності у правоохоронців у першій групі (r)

Шкала	Ініціативність	Перевага діяльності, що вимагає інноваційності	Готовність до змін	Загальний рівень
Планування	0,153	0,048	0,122	0,169
Моделювання	0,183	0,026	0,139	0,172
Програмування	0,053	0,273	0,118	0,147
Оцінка результатів	0,096	-0,052	-0,199	0,018
Гнучкість	0,054	0,161	-0,262*	0,205
Самостійність	-0,137	0,018	0,024	-0,083
Загальний рівень	0,035	0,115	-0,010	0,123

Примітка: * – рівень значущості $p \leq 0,05$.

Як бачимо, у першій групі є пряма кореляція між шкалами «Готовність до змін» та «Гнучкість» ($r = -0,262$; $p \leq 0,05$). Це означає, що у правоохоронців при збільшенні рівня готовності до змін відбувається зменшення рівня пластичності регуляторних процесів, яка виражається в здатності вносити корективи в

систему саморегуляції при змінненні зовнішніх та внутрішніх умов.

Взаємозв'язки стилю саморегуляції та психологічної готовності до інноваційної діяльності у правоохоронців у другій групі наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Взаємозв'язки стилю саморегуляції та психологічної готовності до інноваційної діяльності у правоохоронців у другій групі (r)

Шкала	Ініціативність	Перевага діяльності, що вимагає інноваційності	Готовність до змін	Загальний рівень
Планування	-0,140	0,133	-0,052	0,100
Моделювання	0,038	0,238	0,219	0,164
Програмування	0,087	0,209	0,116	0,261*
Оцінка результатів	-0,033	-0,092	0,539*	-0,028
Гнучкість	0,277*	0,203	0,203	0,281*
Самостійність	0,079	0,027	-0,219	0,137
Загальний рівень	0,214	0,189	0,147	0,228*

Примітка: * – рівень значущості $p \leq 0,05$.

Як бачимо, в групі із середнім рівнем готовності до ініціативності існує прямий зв'язок шкали «Ініціативність» зі шкалою «Гнучкість» ($r = 0,277$; $p \leq 0,05$). Це означає, що з підвищенням ініціативності у правоохоронців також є тенденція до збільшення здатності перелаштовувати власні плани та поведінку у випадку швидкої зміни обставин.

Шкала «Готовність до змін» має прямий зв'язок зі шкалою «Оцінка результатів» ($r = 0,539$; $p \leq 0,05$). Тобто у зв'язку зі збільшенням готовності до змін збільшується також рівень адекватності самооцінки, сформованості та стійкості суб'єктивних критеріїв оцінки результатів.

Шкала «Загальний рівень» має прямий зв'язок зі шкалами «Гнучкість» ($r = 0,281$;

$p \leq 0,05$), «Програмування» ($r = 0,261$; $p \leq 0,05$), «Загальний рівень» ($r = 0,228$; $p \leq 0,05$).

Тож, можемо припустити, що другій групі властивим є з підвищенням загального рівня психологічної готовності до інноваційної діяльності розвиток здатності до швидкого підлаштування під певні зміни в життєдіяльності, уміння продумувати свою поведінку та дії для досягнення цілей, змінювати реальні дії, спілкування та системи самоуправління.

Результати дослідження взаємозв'язків стилю саморегуляції та психологічної готовності до інноваційної діяльності у правоохоронців у третій групі подано в таблиці 3.

Таблиця 3

Взаємозв'язки стилю саморегуляції та психологічної готовності до інноваційної діяльності у правоохоронців у третій групі (r)

Шкала	Ініціативність	Перевага діяльності, що вимагає інноваційності	Готовність до змін	Загальний рівень
Планування	-0,106	0,148	-0,184	-0,114
Моделювання	0,150	-0,014	0,091	0,073
Програмування	0,02	0,245*	-0,217	0,201
Оцінка результатів	0,103	-0,132	-0,073	0,028
Гнучкість	0,224	-0,118	0,028	0,042
Самостійність	0,032	-0,171	-0,009	-0,168
Загальний рівень	0,07	-0,032	-0,204	-0,05

Примітка: * – рівень значущості $p \leq 0,05$.

У результаті отриманих даних ми можемо говорити про наявність у правоохоронців у третій групі прямого зв'язку шкали «Перевага діяльності, що вимагає інноваційності» зі шкалою «Програмування» ($r=0,245$; $p \leq 0,05$). Указане свідчить про те, що зі збільшенням частоти надання переваги інноваційній діяльності збільшується також здатність завчасного планування своїх цілей та деталізування дій задля їх здійснення.

Обговорення результатів

Проблема вивчення саморегуляції в психології порушувалась такими вченими, як Б. Г. Ананьев, П. К. Анохіна, О. М. Леонтьев, С. Л. Рубінштейн та іншими. У словнику С. Ю. Головіна саморегуляція визначається як «цілеспрямована зміна індивідом роботи різних психофізіологічних функцій, що потребує формування особливих засобів контролю за діяльністю» [6, с. 221].

Що стосується взаємозв'язку саморегуляції та професійної діяльності, то В. О. Бодров включав механізми саморегуляції діяльності в забезпечення професійної придатності, тобто через саморегуляцію ми можемо урівнювати можливості власні з потрібними в професії та компенсувати недоліки [7].

У роботах М. А. Котика та А. М. Ємельянова зазначається, що функція саморегуляції полягає власне в тому, щоб на основі наявного досвіду про власну надійність оцінювати ступінь невизначеності виниклої проблеми чи ситуації та зробити таке узагальнення, яке дозволить зняти цю невизначеність і вирішити проблему. Автори приділили увагу вивченню психологічного рівня саморегуляції сенсомоторних реакцій, результати чого показують, що самоконтроль за результатами своїх дій є необхідною складовою процесу регулювання виробничої діяльності навіть на рівні просто-

го (а тим більше складного) сенсомоторного регулювання [8, с. 173].

У розумінні самоконтролю в різних дослідників можна виділити такі три основні напрямки: ототожнення поняття самоконтролю з більш широким поняттям саморегуляції; визначення самоконтролю свідомим процесом або вольовим аспектом особистості в її самосвідомості, тобто якоюсь мірою ототожнення з вольовою саморегуляцією; розуміння самоконтролю як механізму та як одного з найважливіших компонентів у рамках саморегуляції, при цьому він має свідомий характер, свою структуру і функціонує у взаємозв'язку з іншими психічними якостями особистості, наприклад, із процесами психічного відображення, образом та індивідуально-типологічними особливостями особистості.

Висновки

Результати, отримані в процесі емпіричного дослідження стосовно взаємозв'язку саморегуляції та психологічної готовності до інноваційної діяльності, свідчать про те, що група із середнім рівнем готовності виявляє найбільшу кількість значущих взаємозв'язків, котрі включають в себе і гнучкість, і вміння виділити критерії оцінки успіху та планувати і корегувати цілі. Стосовно взаємозв'язків саморегуляції та психологічної готовності до інноваційної діяльності у правоохоронців з різним її рівнем визначено таке: у правоохоронців із високим рівнем готовності до інноваційної діяльності з підвищенням готовності до змін збільшується і гнучкість.

У правоохоронців із середнім рівнем готовності до інноваційної діяльності результати показують тенденцію підвищення гнучкості при активнішому прояві ініціативності; при підвищенні частоти надання переваги

діяльності, що вимагає інноваційності, знижується здатність виставляти критерії оцінювання якості; підвищення готовності до змін веде за собою зростання вміння оцінки результатів; при збільшенні загального показника психологічної готовності до інноваційної діяльності підвищуються також такі вміння, як гнучкість, програмування, корекція та в цілому загальний рівень саморегуляції.

У правоохоронців із низьким рівнем готовності до інноваційної діяльності спостерігається зростання здатності програмування внаслідок підвищення частоти надання переваги діяльності, що вимагає інноваційності. Розвиток загального рівня психологічної готовності до інноваційної діяльності сприяє підвищенню вміння корекції.

Список бібліографічних посилань

1. Марасанов Г. И., Сальник Д. А. Связь инновационной активности руководителя и предпочитаемых им путей преодоления «проблемы успеха». *Национальный психологический журнал*. 2018. № 1 (29). С. 128–140. DOI: <https://doi.org/10.11621/npj.2018.0112>.
2. Чудакова В. П. Психологическая готовность к инновационной деятельности как фактор конкурентоспособности личности в быстро изменяющихся условиях. *Вестник по педагогике и психологии Южной Сибири*. 2015. № 2. 13 с. URL: <http://bulletinpp.esrae.ru/211-981> (дата звернення: 01.11.2018).
3. Пантелеева В. В. Возможности психологической диагностики инновационной готовности личности и организации. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Психология и педагогика*. 2011. № 3. С. 56–61.
4. Моросанова В. И. Опросник «Стиль саморегуляции поведения» (ССПМ) : руководство. М. : Когито-Центр, 2004. 44 с.
5. Ключко В. Е., Краснорядцева О. М. Психодиагностические технологии выявления потенциала инновационности и одаренности молодежи : учеб. пособие. Томск : Издат. дом Том. гос. ун-та, 2013. 172 с.
6. Головин С. Ю. Словарь психолога-практика. Минск : Харвест, 2001. 660 с.
7. Бодров В. А. Психофизиологические проблемы профессиональной надежности человека-оператора // Психологические проблемы профессиональной деятельности. М. : Наука, 1991. С. 111–121.
8. Котик М. А., Емельянов А. М. Природа ошибок человека-оператора (на примерах управления транспортными средствами) : моногр. М. : Транспорт, 1993. 252 с.

Надійшла до редколегії 11.11.2018

ВОЛУЙКО О. Н. ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ГОТОВНОСТЬ К ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ИНДИВИДУАЛЬНО-СТИЛЕВАЯ САМОРЕГУЛЯЦИЯ ПОЛИЦЕЙСКИХ

Обращено внимание, что к руководителям полицейских подразделений выдвигаются серьёзные требования относительно осуществления ими эффективной управленческой деятельности, которая должна обеспечивать надлежащее выполнение подчинёнными работниками профессиональных обязанностей. Психологическая готовность к инновационной деятельности у представителей руководящего звена полиции сделает возможной эффективную реализацию стратегии обеспечения защиты личности и общества. Недостаточная сформированность саморегуляции делает их уязвимыми при принятии важных профессиональных решений.

Целью статьи стало эмпирическое исследование особенностей психологической готовности и индивидуально-стилевой саморегуляции у руководителей полицейских подразделений с разным уровнем готовности к инновационной деятельности.

В исследовании были использованы методики «Психологическая готовность к инновационной деятельности» (В. Е. Ключко, О. М. Краснорядцева) и «Стиль саморегуляции поведения» (В. И. Моросанова). Выборку составили 316 руководителей полицейских подразделений.

Обосновано, что психологическая готовность к инновационной деятельности является важным условием профессиональной деятельности руководителя в полиции, которая способна сформировать его личностный ресурс в условиях постоянных изменений.

Ключевые слова: руководители, полицейские подразделения, управленческая деятельность, психологическая готовность, инновационная деятельность, саморегуляция.

VOLUIKO O. M. PSYCHOLOGICAL READINESS FOR INNOVATION AND INDIVIDUAL-STYLE SELF-REGULATION OF POLICE OFFICERS

It has been stressed that very demanding requirements for the effective management activity put forward for the heads of police departments. This activity should ensure the proper performance of professional duties by subordinate employees. The psychological readiness for innovation will allow the representatives of the police leadership to carry out an effective implementation of the strategy of ensuring the protection of individuals and society. The lack of self-regulation makes them vulnerable while taking important professional decisions.

The objective of the article was the empirical study of the features of psychological readiness and individual-style self-regulation of the heads of police departments at different levels of readiness for innovation.

The author of the research has used “Psychological Readiness for Innovation” (V. E. Klochko, O. M. Krasnoryadtseva) and “Style of Self-Regulation of Behavior” (V. I. Morosanova) methods. The sample consisted of 316 heads of police departments.

It has been theoretically grounded that psychological readiness for innovation is an important professional feature of a police leader able to form his personal resource in terms of constant changes. Empirically, the highest number of correlation relationships was found within a group of leaders with an average readiness level, namely, it was recorded: a tendency to increase flexibility with a more active manifestation of initiative; the ability to set criteria for quality assessment is reduced while increasing the frequency of providing the benefits of activities that require innovation; increasing readiness for change leads to an increase in the ability to assess the results. It has been noted that leaders with a high level of readiness for innovation have increased flexibility with the growth of readiness for changes. With regard to law enforcement officers with a low level of readiness for innovation, it has been concluded that their programming capacity has increased as a result of an increase in the frequency of giving priority to activities that require innovation. It has been determined that such skills as flexibility, programming, correction and self-regulation can improve managerial activity of the leaders in the whole.

Keywords: *heads, police departments, management activity, psychological readiness, innovative activity, self-regulation.*

ОЛЕКСАНДР СЕРГІЙОВИЧ КОЛЕСНІЧЕНКО,

*кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,
Національна академія Національної гвардії України (м. Харків),
науково-дослідна лабораторія забезпечення службово-бойової діяльності
Національної гвардії науково-дослідного центру службово-бойової діяльності
Національної гвардії України;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6406-1935>,
e-mail: alex_kolesnichenko@ukr.net;*

СТАНІСЛАВ АНАТОЛІЙОВИЧ ГОРЕЛИШЕВ,

*кандидат технічних наук, доцент,
Національна академія Національної гвардії України (м. Харків),
науково-дослідна лабораторія забезпечення службово-бойової діяльності
Національної гвардії науково-дослідного центру службово-бойової діяльності
Національної гвардії України;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1689-0901>;
e-mail: port_6633@ukr.net*

**ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ПРОГНОЗУВАННЯ
ТА ДІАГНОСТИКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТРАВМАТИЗАЦІЇ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ – УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ**

Подано принципи використання інформаційних технологій для прогнозування та діагностики бойової психологічної травматизації військовослужбовців. Наведено опис структури, методи використання та алгоритм роботи програмного комплексу «Бойова психологічна травматизація особистості», який був створений співробітниками науково-дослідного центру Національної академії Національної гвардії України.

Ключові слова: психологічна травматизація, бойові дії, військовослужбовець, Національна гвардія України, бойовий досвід, адаптація, поведінка, комплекс, структура баз даних, алгоритм.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Події, що відбуваються в Україні останні роки, а саме проведення на території нашої держави операції Об'єднаних сил, змусили поновому поглянути на низку проблем службово-бойової діяльності (СБД) Національної гвардії України, у тому числі на проблему визначення типу стійкості до психологічної травматизації бойовим досвідом (висхідного/низхідного), наявності (відсутності) ознак посттравматичних стресових розладів (ПТСР), наявності (відсутності) психологічної травматичності бойового досвіду та визначення типових рекомендацій щодо можливості залучення військовослужбовця до участі в бойових діях, необхідності застосування до нього заходів психологічної профілактики, допомоги, реабілітації тощо.

Крім того, це питання необхідно вирішувати в стислі терміни і з максимально можливою мірою достовірності [1, с. 171].

Стан дослідження проблеми

Сьогодні найбільша увага приділяється питанням автоматизації процедур психологіч-

ного і психофізіологічного тестування – автоматизації методик та тестів. Аналіз розробок [2; 3] у цій галузі свідчить про те, що більшість програмних або апаратно-програмних комплексів було спрямовано на комп'ютеризацію відомих психодіагностичних методик, спочатку орієнтованих на традиційне бланкове використання [1, с. 171]. Проте недостатньо уваги приділяється комплексному підходу у вирішенні цієї проблеми – створенню автоматизованих методик визначення типу стійкості до психологічної травматизації бойовим досвідом (висхідного/низхідного), наявності (відсутності) ознак ПТСР, наявності (відсутності) психологічної травматичності бойового досвіду.

Для вирішення поставленої проблеми ми пропонуємо автоматизований психодіагностичний комплекс (АПК) «Бойова психологічна травматизація особистості».

Мета і завдання дослідження

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні використання програмного психодіагностичного комплексу для визначення типових

рекомендацій щодо можливості залучення військовослужбовця до участі у бойових діях, необхідності застосування до нього заходів психологічної профілактики, допомоги, реабілітації тощо на базі визначення типу стійкості до психологічної травматизації бойовим досвідом (висхідного/низхідного), наявності (відсутності) ознак ПТСР, наявності (відсутності) психологічної травматичності бойового досвіду.

Для досягнення мети було поступово вирішено такі завдання:

- на основі аналізу наукової психологічної літератури виявлені основні концепції та підходи до оцінки та формування бойової психологічної травматизації військовослужбовців Національної гвардії України;
- розроблена методика оцінки психологічної травматичності бойового досвіду у військовослужбовців Національної гвардії України;
- визначені психологічні характеристики критеріїв і рівнів оцінки структурних компонентів психологічної готовності;
- досліджені типи бойової психологічної травматизації при різних рівнях психотравматичності бойового досвіду військовослужбовців Національної гвардії України;
- розроблена модель формування стійкості військовослужбовців Національної гвардії України до психологічної травматизації бойовим досвідом;
- запропонована комплексна програма профілактики психологічної травматизації військовослужбовців Національної гвардії України.

Наукова новизна дослідження

Проблема прогнозування та діагностики бойової психологічної травматизації військовослужбовців – учасників бойових дій уперше вирішується шляхом використання інформаційних технологій.

Матеріали та методи досліджень

У рамках науково-дослідної роботи «Розроблення програми профілактики посттравматичних стресових розладів у військовослужбовців Національної гвардії України» (шифр – «Стрес», держ. реєстр. № 0116U004047; науковий керівник – начальник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України О.С. Колесніченко) розроблено автоматизований психодіагностичний комплекс «Бойова психологічна травматизація особистості», орієнтований на ви-

конання практичних завдань з визначення типу стійкості до психологічної травматизації бойовим досвідом (висхідного/низхідного), наявності (відсутності) ознак ПТСР, наявності (відсутності) психологічної травматичності бойового досвіду, що дозволяє зробити вісім типових рекомендацій щодо можливості залучення військовослужбовця до участі у бойових діях, необхідності застосування до нього заходів психологічної профілактики, допомоги, реабілітації тощо. У написанні комп'ютерної програми брав участь кандидат технічних наук, доцент С. А. Горелишев.

Основа автоматизованого комп'ютерного психодіагностичного комплексу становить база знань, у якій зберігаються дані про респондента, інформація про кожен із пройдених ним тестів (результати, дата проведення тощо), а також вихідні тестові завдання та параметри настроювання батарей психодіагностичних методик: методики «Локус контролю» (О.Г. Ксенофонтова), методики «Тест життєстійкості» (С. Мадді, переклад і адаптація Д. О. Леонтьєва, О. І. Рассказової), методики «Здатність самоврядування» (Н. М. Пейсахов), методики «Вольова регуляція особистості» (М. С. Гуткін, Г. Ф. Міхальченко), методики «Тест-опитувальник особистісної зрілості» (Ю. З. Гільбух), опитувальника загальної компетентності (О. Штепа), опитувальника толерантності до невизначеності (Т. В. Корнілова), методики оцінки травматичності бойового досвіду (О. С. Колесніченко), Міссісіпської шкали оцінки посттравматичних реакцій (військовий варіант).

Друга важлива частина системи – блок оброблення даних. З його допомогою здійснюється обробка результатів пройденого респондентом тесту й розрахунок ключових параметрів цього тесту.

Функція блока інтерпретації даних полягає у наданні інформації психологу в зручному для роботи вигляді. В цьому блоці міститься інтерпретація отриманого результату за кожною методикою, що були використані для діагностики компонентів і особливостей психологічної безпеки особистості, і рекомендації щодо реалізації психологічної безпеки особистості відповідно до отриманих результатів тестування. Крім того, психолог може отримати повну інформацію про результати проходження респондентом кожного тесту.

Блок спілкування, або інтелектуальний інтерфейс, організує взаємодію користувача із системою у зручній для нього формі. Блок спілкування складається з двох підблоків: блока

психолога (який надає повний доступ до всієї інформації системи) і блока респондента (що здійснює тестування респондентів).

Обговорення результатів дослідження

Під бойовою психологічною травматизацією персоналу екстремальних видів діяльності розуміємо процес впливу бойового стресу на особистість, який характеризується порушенням рівня психологічної безпеки особистості, напруженням регуляторних систем та мобілізацією функціональних ресурсів організму, зниженням здатності адаптуватися до психічних та фізичних навантажень, є проміжним станом між здоров'ям та хворобою.

Створений автоматизований психодіагностичний комплекс «Бойова психологічна травматизація особистості» є корисним інструментом, що сприяє підвищенню точності, оперативності й ефективності діагностичних заходів із подальшим складанням типових рекомендацій щодо можливості залучення військовослужбовця до участі у бойових діях.

Для функціонування автоматизованого психодіагностичного комплексу необхідна наступна інформація, що зберігається в базах даних (БД) [4–8]:

- загальні анкетні відомості про респондента;
- результати комп'ютерного психологічного і психофізіологічного обстеження;
- вихідні тести (тестові завдання);
- встановлення комплексного тесту.

У загальних анкетних відомостях про кандидата передбачено можливості введення

даних, що необхідні для прогнозування та діагностики бойової психологічної травматизації військовослужбовців.

Результатами комп'ютерного психологічного і психофізіологічного обстеження є:

- показники діагностичних шкал, виражені у конкретних фізичних величинах, передбачених кожною методикою, що включена у процедуру обстеження;
- стандартизовані показники діагностичних шкал залежно від цілей обстеження і групування результатів за різними компонентами, які визначають бойову психологічну травматизацію військовослужбовців;
- інтегральний висновок про рівень бойової психологічної травматизації військовослужбовців.

Функціонування автоматизованої системи прогнозування та діагностики бойової психологічної травматизації військовослужбовців пов'язане зі збиранням, обробленням і зберіганням різноманітної інформації про респондентів. Цей процес вимагає наявності певного ресурсу дискового простору, оптимального надання та зберігання цієї різноманітної інформації та потребує певної оптимізації.

Усі ці дані мають різноманітний характер. Для оптимального зберігання досить великих масивів інформації та організації швидкого доступу розроблено чітку структуру БД. Після детального аналізу необхідної інформації та розв'язування завдань було прийнято рішення про створення кількох тематичних таблиць у БД (див. рис. 1).

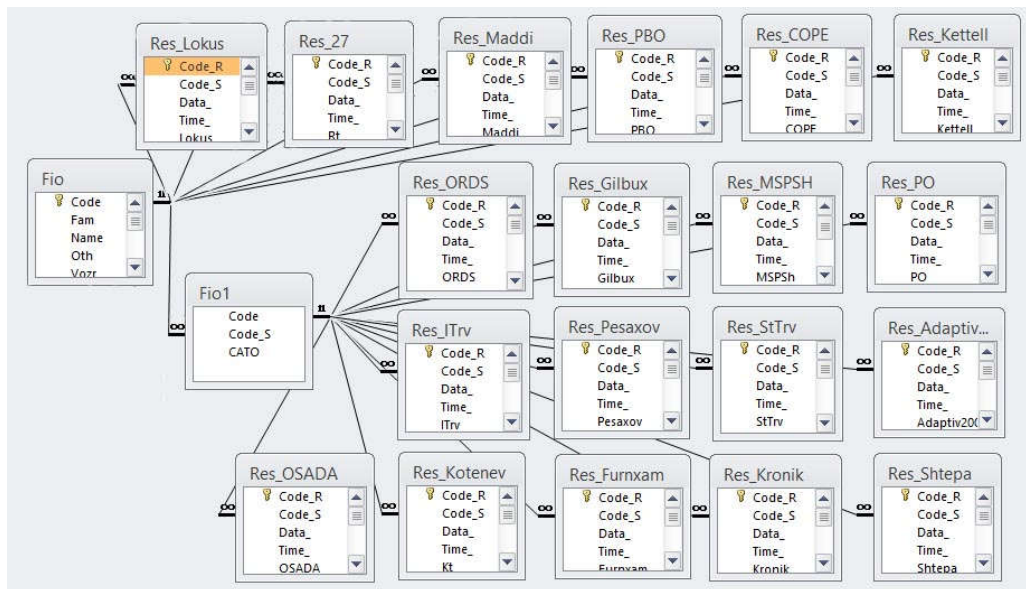

Рисунок 1 – Схема таблиць у базі даних та їх взаємозв'язок

Першою та основною таблицею є таблиця із загальними відомостями про респондентів –

Fio. Додаткова таблиця для респондентів – Fio1. Наступні таблиці бази відповідатимуть

набору психологічних тестів, закладених у психодіагностичний комплекс: Res_Kettell («Методика багатофакторного дослідження особистості» (Р. Кеттелл)), Res_Lokus (Методика «Локус контролю» (О. Г. Ксенофонтова)), Res_27 (Методика «Вольова регуляція особистості» (М. С. Гуткін, Г. Ф. Міхальченко)), Res_Maddi («Тест життєстійкості» (С. Мадді, переклад і адаптація Д. О. Леонтєва, Є. І. Расказової)), Res_PBO (Методика «Діагностика психологічної безпеки особистості» (І. І. Приходько)), Res_COPE («Діагностика копінг-стратегій») – ці таблиці безпосередньо підключені до основної таблиці Fio; Res_Pesaxov («Здатність самоврядування» (Н. М. Пейсахов)), Res_Gilbux («Тест-опитувальник особистісної зрілості» (Ю. З. Гільбух)), Res_ORDS («Ретроспективна діагностика психічних станів у військовослужбовців, які потрапили в екстремальні ситуації»), Res_MSPSH («Міссісіпський опитувальник для бойового ПТСР»), Res_PO (Методика «Оцінка рівня індивідуальних пріоритетів»), Res_ITrv (Методика «Оцінка травматичності бойового досвіду»), Res_StTrv (Методика «Стійкість до бойової психологічної травматизації»), Res_Adaptiv200 (Багаторі-

вневий особистісний опитувальник «Адаптивність», 200 запитань), Res_OSADA (Методика «Оцінка стану адаптованості особистості»), Res_Kotenev («Опитувальник травматичного стресу для діагностики психологічних наслідків» (І. О. Котєнєв)), Res_Furnham («Новий опитувальник толерантності до невизначеності» (А. Фурнхам)), Res_Kronik (Методика «Оцінка переживань часу» (О. О. Кронік, Є. І. Головаха)), Res_Shtepa («Опитувальник загальної компетентності» (О. Штепа)) – ці таблиці підключені до основної таблиці Fio через допоміжну таблицю Fio1.

Між основними та іншими таблицями створюються зв'язки за типом «один до багатьох». Така схема дозволяє автоматично контролювати й обробляти зміну й видалення пов'язаних полів.

Алгоритм функціонування комплексу для оцінки стійкості до психологічної травматизації бойовим досвідом військовослужбовців Національної гвардії України здійснюється шляхом диференціації низхідного та висхідного типів психологічної травматизації особистості (див. табл. 1 та рис. 2).

Таблиця 1

Показники профілю особистості військовослужбовця стійкої/схильної до психологічної травматизації бойовим досвідом

№	Шкали	Низхідний тип (стійкий до психологічної травматизації бойовим досвідом)	Висхідний тип (схильний до психологічної травматизації бойовим досвідом)
1	Загальна інтернальність	25 балів та вище	до 24 балів включно
2	Заперечення активності	до 6 балів включно	7 балів та вище
3	Життєстійкість	78 балів та вище	до 77 балів включно
4	Загальна здатність до самоврядування	30 балів та вище	до 29 балів включно
5	Загальна вольова організація особистості	85 балів та вище	до 84 балів включно
6	Особистісна зрілість	15 балів та вище	до 14 балів включно
7	Толерантність до невизначеності	50 балів та вище	до 49 балів включно
8	Інтолерантність	65 балів та вище	до 64 балів включно
9	Рівень загальної компетентності	39 балів та вище	до 38 балів включно

Із наведеної таблиці 1 стає зрозуміло: якщо більше 50 % ознак належать до певного типу, то констатується приналежність до цього типу (якщо 5 із 9 характеристик належать

до низхідного типу – діагностуємо низхідний тип; якщо 5 із 9 належать до висхідного типу, то діагностуємо висхідний тип).

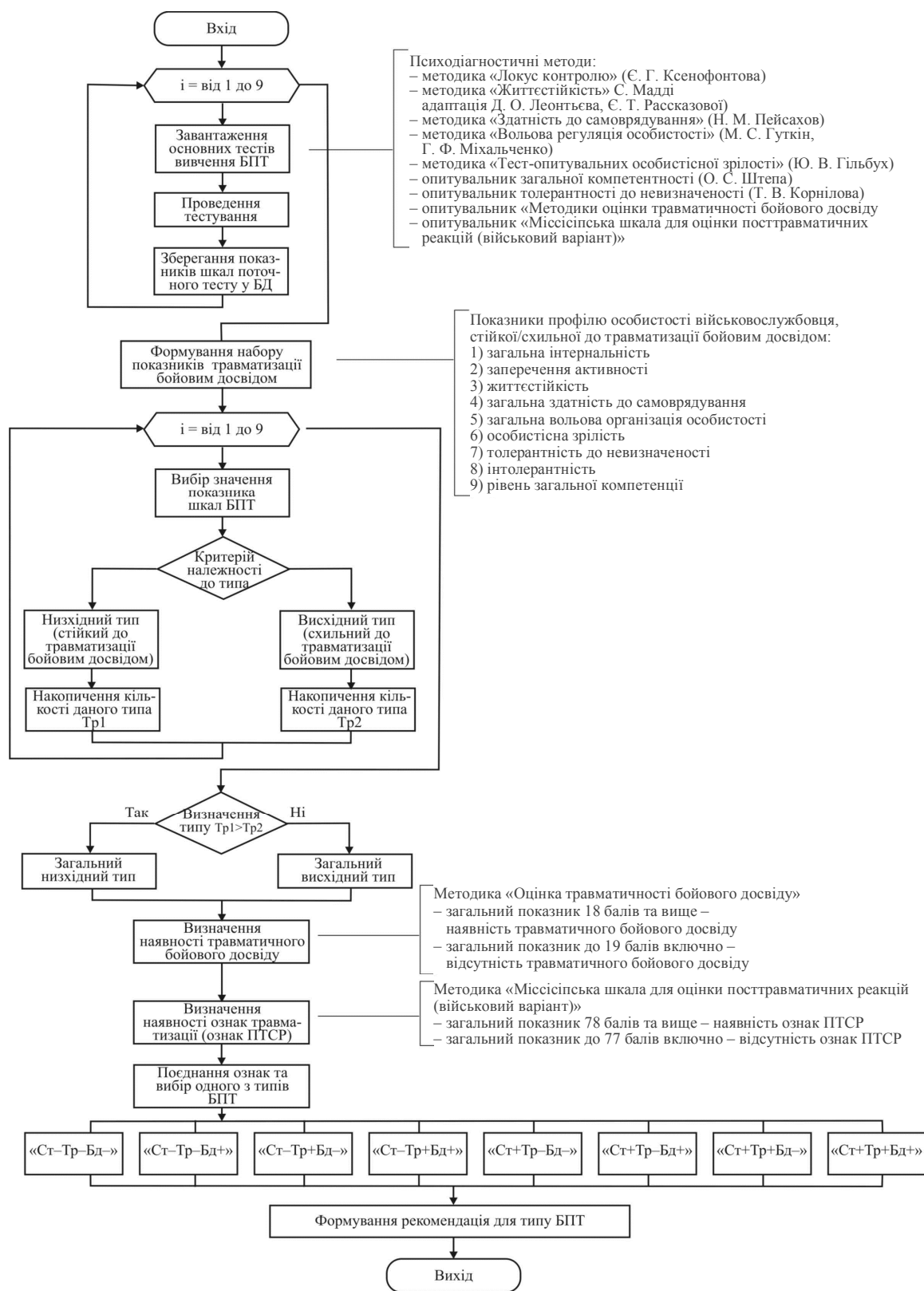

Рисунок 2 – Алгоритм функціонування комплексу для оцінки стійкості до психологічної травматизації бойовим досвідом військовослужбовців НГУ

Примітка: «Ст-Тр-Бд-» – нестійкий тип з відсутністю ознак психологічної травматизації та відсутністю ознак бойового досвіду; «Ст-

Тр-Бд+» – нестійкий тип з відсутністю ознак психологічної травматизації та наявністю ознак бойового досвіду; «Ст-Тр+Бд-» – нестійкий

тип з наявністю ознак психологічної травматизації та відсутністю ознак бойового досвіду; «Ст-Тр+Бд+» – нестійкий тип з наявністю ознак психологічної травматизації та наявністю ознак бойового досвіду; «Ст+Тр-Бд-» – стійкий тип з відсутністю ознак психологічної травматизації та відсутністю ознак бойового досвіду; «Ст+Тр-Бд+» – стійкий тип з наявністю ознак психологічної травматизації та наявністю ознак бойового досвіду; «Ст+Тр+Бд-» – стійкий тип з наявністю ознак психологічної травматизації та відсутністю ознак бойового досвіду; «Ст+Тр+Бд+» – стійкий тип з наявністю ознак психологічної травматизації та наявністю оз-

нак бойового досвіду; БПТ – бойова психологічна травматизація.

Для рекомендацій введено ще 2 змінні:

– наявність травматичного бойового досвіду (за даними методики «Оцінка психологічної травматичності бойового досвіду»);

– наявність ознак психологічної травматизації (ознак ПТСР) (за даними методики «Міссісіпська шкала для оцінки посттравматичних реакцій (військовий варіант)»).

У таблиці 2 подано критерії визначення наявності психологічного травматичного досвіду і наявності травми.

Таблиця 2

Критерії наявності психологічного травматичного досвіду та травми у військовослужбовців

№	Психодіагностичний інструментарій	Наявність ознаки	Відсутність ознаки
1	Методика оцінки психологічної травматичності бойового досвіду	18 балів та вище – наявність психологічного травматичного бойового досвіду	до 19 балів включно – відсутність психологічного травматичного бойового досвіду
2	Міссісіпська шкала для оцінки посттравматичних реакцій (військовий варіант)	78 балів та вище – наявність ознак ПТСР	до 77 балів включно – відсутність ознак ПТСР

Поєднання: 1) типу (стійкий / схильний до психологічної травматизації бойовим досвідом); 2) наявність / відсутність ознак ПТСР; 3) наявність / відсутність психологічної травматичності бойового досвіду дають можливим зробити вісім типових рекомендацій.

Автоматизований психодіагностичний комплекс «Бойова психологічна травматизація особистості» не потребує наявності спеціальних знань у психолога і пропонується до використання як у стаціонарних, так і польових умовах.

Висновок

Застосування автоматизованого психодіагностичного комплексу «Бойова психологічна травматизація особистості» дає психологу потужний інструмент для прогнозування та діагностики бойової психологічної травматизації військовослужбовців. Цей комплекс дозволяє визначити типові висновки-рекомендації щодо можливості залучення військовослужбовця до участі у бойових діях виходячи з характеристик його стійкості до психологічної травматизації бойовим досвідом.

Список бібліографічних посилань

1. Колесніченко О. С., Горєлишев С. А., Побережний А. А. Психодіагностичний комплекс для визначення рівня психологічної готовності військовослужбовців до дій в екстремальних умовах. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*. 2014. Вип. 3 (40). С. 171–174.
2. Агрелль Я. Стресс: его военные следствия – психологические аспекты проблемы // Эмоциональный стресс. Физиологические и психологические реакции. Медицинские, промышленные и военные последствия стресса : тр. Междунар. симпозиума, организ. Швед. центром исслед. в обл. воен. медицины 5–6 февр. 1965 г., Стокгольм, Швеция / под ред. Л. Леви. Л. : Медицина, 1970. С. 248–255.
3. Воробйова І. В. Автоматизований психодіагностичний комплекс визначення професійної придатності кандидатів на військову службу у внутрішні війська МВС України і навчання у вищих військових навчальних закладах МВС України. Харків : Акад. Внутр. військ МВС України, 2012. 297 с.
4. Воробьева И. В., Горельшев С. А., Мацегора Я. В., Побережный А. А. Информационные технологии в решении задач психологических исследований // Социальная психология здоровья и современные информационные технологии. Ч. 1 : сб. науч. ст. I Междунар. науч.-практ. конф., Брест, 14–15 апр. 2015 г. / Брест. Гос. ун-т им. А. С. Пушкина ; под общ. ред. Е. И. Медведской. Брест : БрГУ им. А. С. Пушкина, 2015. С. 112–124.
5. Розробка автоматизованого психодіагностичного комплексу визначення професійної придатності військовослужбовців внутрішніх військ, кандидатів на військову службу за контрактом, на

навчання у вищі та середні військові навчальні заклади внутрішніх військ МВС України : звіт про наук.-дослід. роботу / І. І. Приходько, І. В. Воробйова, О. В. Тімченко та ін. Харків, 2010. 444 с. (№ держрестрації 0109U008191).

6. Розроблення системи психологічної безпеки військовослужбовців внутрішніх військ МВС України : звіт про наук.-дослід. роботу / І. І. Приходько, Я. В. Мацегора, І. В. Воробйова та ін. Харків, 2013. 719 с. (№ держрестрації 0113U003365).

7. Психологічна готовність до професійної діяльності військовослужбовців внутрішніх військ МВС України при виконанні службово-бойових завдань у відрядженні : звіт про наук.-дослід. роботу / О. С. Колесніченко, О. В. Тімченко, О. О. Пархоменко та ін. Харків : Нац. акад. Нац. гвардії України, 2014. 367 с. (№ держрестрації 0113Г003366).

8. Психологічна готовність до ризику військовослужбовців Національної гвардії України : звіт про наук.-дослід. роботу / О. С. Колесніченко, Н. В. Юр'єва, О. В. Тімченко та ін. Харків : Нац. акад. Нац. гвардії України, 2016. 309 с. (№ держрестрації 0115U002838).

Надійшла до редколегії 21.11.2018

КОЛЕСНИЧЕНКО А. С., ГОРЕЛЫШЕВ С. А. ПРИМЕНЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ И ДИАГНОСТИКИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ТРАВМАТИЗАЦИИ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ – УЧАСТНИКОВ БОЕВЫХ ДЕЙСТВИЙ

Представлены принципы использования информационных технологий для прогнозирования и диагностики боевой психологической травматизации военнослужащих. Описаны структура, методы применения и алгоритм работы автоматизированного психодиагностического комплекса «Боевая психологическая травматизация личности», который был разработан сотрудниками научно-исследовательского центра Национальной гвардии Украины.

Ключевые слова: *психологическая травматизация, боевые действия, военнослужащий, Национальная гвардия Украины, боевой опыт, адаптация, поведение, комплекс, структура баз данных, алгоритм.*

KOLESNICHENKO O. S., GORELYSHEV S. A. THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES TO PREDICT AND DIAGNOSE THE PSYCHOLOGICAL TRAUMA OF SERVICEMEN – COMBATANTS

Based on the analysis of existing developments in the field of automation of psychological and psycho-physiological testing procedures, as well as own empirical studies of combat psychological trauma of servicemen – combatants, the authors within the scientific research “Development of Preventive Program of Post-Trauma Stress Disorders of Servicemen of the National Guard of Ukraine”, have offered own approach to the creation of the complex of automated methods for determining resistance to psychological trauma by the combat experience, presence / absence of the features of post-traumatic stress disorder, presence / absence of psychological trauma of the combat experience

The specified automated complex allows to get test results for each respondent in each method and to make complete characteristics of his mental health with the consequent possibility to convert textual information into a Microsoft Word document. Such a psycho-diagnostic testing document (profile) contains information about the respondent (last name, first name, middle name, group number), as well as numerous results of passing each psychological test (title, time, date, basic indicators) and their interpretation. If any test is failed, a record on its failure is made in the profile. While passing the main tests of the complex there is information in the profile about the type of psychological trauma of a person and the description.

The use of the automated psycho-diagnostic complex “Combat Psychological Trauma of Individuals” improves the accuracy, efficiency and effectiveness of the psychological work of psychologists of military units of the National Guard of Ukraine in assessing the level of psychological trauma by the combat experience. The practical component of the automated psycho-diagnostic complex is the formation of recommendations based on the obtained test results, with the determination of the possibility of servicemen further engagement to participate in combat operations.

Keywords: *psychological trauma, combat operations, a serviceman, National Guard of Ukraine, combat experience, adaptation, behavior, complex, database structure, algorithm.*

ОКСАНА ВІКТОРІВНА МІТРОШКІНА,

*Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра соціології та психології;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9433-2836>,
e-mail: oksana.mitroshkina@gmail.com*

СПЕЦИФІКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ЗМІН ТА ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ У ПРАЦІВНИКІВ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ

Висвітлено результати дослідження психологічної готовності до змін і особистісної зрілості, взаємозв'язків між ними у працівників кримінально-виконавчої служби. Обґрунтовано актуальність вивчення цього феномена в контексті професійної діяльності працівників кримінально-виконавчої служби в умовах її реформування. Емпірично доведено, що досліджувані з різним рівнем психологічної готовності до змін демонструють відмінності як у показниках особистісної зрілості, так і у структурі взаємозв'язків між компонентами психологічної готовності до змін та особистісною зрілістю. Отримані результати можуть бути використані під час підготовки та перепідготовки персоналу кримінально-виконавчої служби.

Ключові слова: особистісна зрілість, працівники кримінально-виконавчої служби, професійна діяльність, психологічна готовність, психологічна готовність до змін.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Сьогодні першочерговим завданням України є входження в європейську правову систему. У зв'язку з цим важливим кроком у розвитку вітчизняної кримінально-виконавчої політики є її перебудова в контексті європейських стандартів, мета якої – гуманізація діяльності відповідних органів і установ, забезпечення їх відкритості, використання визнаних міжнародною спільнотою демократичних прогресивних концепцій пенітенціарної практики, реалізація загальновизнаних міжнародних принципів і норм щодо прав і свобод людини та громадянина, які б забезпечували гарантії охорони інтересів як суспільства, так і особистості у сфері кримінально-виконавчої діяльності [1, с. 7–8].

Кримінально-виконавча служба України на сучасному етапі, як зауважує О. В. Сахнік, переживає непростий перехідний період, пов'язаний з відмовою від застарілих форм, методів і підходів до організації діяльності з виправлення та ресоціалізації незаконслухняних громадян. «Досить непростому пенітенціаристу переорієнтуватися на нові засади здійснення професійних функцій без відповідної професійно-психологічної підготовки, покликаної змінити його прихильне ставлення до застарілої, малоефективної системи організації виконання покарань» [2, с. 250]. Справа в тому, що переважна більшість діючих пенітенціаристів «проходили етапи професійного самовизначення, первинного професій-

ного становлення та накопичення професійного досвіду задовго до початку реформаторських часів. Засвоєні ними правила та норми, пов'язані з виконанням професійних функцій, увійшли в конфлікт з вимогами сьогодення ... Все, що здавалось основою здійснення успішної професійної діяльності, перетворилось на непотрібні настанови, що втратили свою актуальність та шкодять процесу прогресивних перетворень у пенітенціарному відомстві. Досить складно досвідченому фахівцю, який протягом багатьох років керувався звичними для нього нормами під час організації та несення служби, усвідомити їх недосконалість, погодитися з необхідністю їх перегляду або повного скасування» [2, с. 252]. Отже, «вітчизняне пенітенціарне відомство гостро потребує нових, інноваційно спрямованих кадрів» [2, с. 250].

Багатогранність і переплетення з різними дисциплінами, проблеми готовності працівників кримінально-виконавчої служби до інновацій і розвитку свого професійного потенціалу, існування безлічі теоретичних підходів до розуміння проблеми, відсутність чітко сформульованих критеріїв визначення рівня психолого-акмеологічної готовності, професійного потенціалу особистості в конкретному роді діяльності загострюють необхідність вивчення цього напрямку [3, с. 6].

Готовність особистості до інновацій неодмінно передбачає психологічну готовність до змін, які супроводжують інноваційні

перетворення. Однак, незважаючи на актуальність вивчення здатності суб'єкта не тільки адаптуватися, а й успішно реалізувати себе у вирії тих змін, які супроводжують наше життя сьогодні, означена проблема в сучасній психологічній науці вивчена недостатньо. Важливим дослідницьким завданням, на нашу думку, є не тільки вивчення психологічного змісту феномена психологічної готовності до змін у працівників Державної кримінально-виконавчої служби України, а й висвітлення специфіки особистісних чинників такої готовності.

Стан дослідження проблеми

У сучасній науці психологічна готовність розглядається як істотна передумова будь-якої цілеспрямованої діяльності, її регуляції, стійкості й ефективності [4, с. 11].

Як наголошує Н. В. Сміла, психологічна готовність – це, в першу чергу, невід'ємний компонент загальної професійної готовності, яка включає в себе наявність професійно значущих якостей, постійну та стійку спрямованість на здійснення діяльності, глибоке розуміння специфічних особливостей здійснення професійної діяльності [5, с. 34]. Сутність психологічної готовності визначається через специфіку тієї діяльності, стосовно якої вона виникає [4, с. 16]. При цьому психологічна готовність є важливою складовою професіоналізму як прояв професійної майстерності [6, с. 81].

Несформована психологічна готовність (її відсутність) робить вольову пошукову поведінку неефективною, викликає внутрішній опір змінам, видає невірні помилкові стратегії та поведінкові патерни. Навпаки, сформована або активна готовність розширює поведінкові патерни, спектр рішень і шляхів досягнення, збагачує мотиваційну сферу [7, с. 43].

Посилаючись на думку Р. М. Шаміонова, Р. О. Терьохін констатує, що психологічна готовність акумулює в собі установки на динаміку ситуації та самозміни, відомі й відібрані особистістю способи та схеми поведінки й реагування в передбачуваних і відомих ситуаціях. Це установка на певну поведінку, внутрішня налаштованість, готовність до отримання знань, умінь і навичок, засвоєння соціальних норм, формування нових і використання відомих особистості патернів взаємодії. Така готовність передбачає наявність певного досвіду й можливість його реалізації в певних обставинах, гнучке реагування на зміни, а також наявність тих моделей взаємодії, які вже сформувалися та відібрані як оптимальні (за [8, с. 23–24]). Посилаючись на наукові дані,

Р. О. Терьохін наголошує, що психологічна готовність є ключовим компонентом загальної готовності до дії, який визначається психологічними факторами, має на увазі наявність знань, умінь і навичок у відповідній сфері, а також охоплює загальну інформованість про події та їх наслідки, рівень підготовленості (за [8, с. 23–24]). Дослідник зауважує, що високий рівень психологічної готовності допомагає особистості більш успішно виконувати покладені на неї обов'язки, грамотно використовувати отриманий раніше досвід і особистісний потенціал, застосовувати найбільш ефективні способи саморегуляції та швидко реагувати на різного роду ситуативні зміни [8, с. 26]. Щодо готовності до змін як одного з видів психологічної готовності Р. О. Терьохін зазначає, що цей феномен являє собою соціально-психологічне ставлення до об'єктивних або суб'єктивних несподіванок, невизначеності, що таїться у змінах різних ситуацій, яке характеризується установкою на певну поведінку в умовах мінливої ситуації відповідно до отриманого раніше досвіду [8, с. 27].

Готовність до змін в організаційному контексті, зазначає О. О. Наумцева, розглядається як ступінь, у якому працівники дотримуються позитивної думки про необхідність організаційних змін; ступінь, у якій працівники вважають, що такі зміни можуть мати позитивні наслідки для них самих і всієї організації, а також ступінь прийняття на себе відповідальності за широкомасштабні ініціативи [9, с. 60].

Готовність включає в себе не лише різного роду усвідомлені та неусвідомлені установки на визначені форми реагування, а й моделі вірогідності поведінки, певні оптимальні способи діяльності, оцінку своїх можливостей в їх співвідношенні з майбутніми труднощами та необхідністю досягнення визначеного результату [4, с. 18]. Як вважають більшість учених, психологічна готовність до діяльності – це складне соціально-психологічне явище, форма зв'язку професійної спрямованості з іншими важливими рисами особистості (світлоглядом, життєвими настановами і духовними цінностями), а також з її морально-вольовою та емоційною сферами. Вона передбачає активну самоосвіту та самовиховання, є системним утворенням, яке формується під впливом великої кількості факторів [4, с. 21].

Готовність до змін у виконуваній діяльності як вид психологічної готовності повинна включати в себе подібні характеристики, які ставлять питання щодо значущості особистісної зрілості суб'єкта цієї готовності.

Високий рівень особистісної зрілості, на думку С. М. Панченко, дає змогу людині усвідомлювати процеси самопізнання, саморозвитку та самореалізації як життєві цінності, створювати умови для самовдосконалення та самовиховання у життєдіяльності, пізнавати, актуалізувати, творчо формувати свою індивідуальність [10, с. 309].

О. С. Штепа зазначає, що на етапі особистісної зрілості людина здатна до самовизначення в координатах «пізнання» та «соціум» за допомогою самопізнання та саморозуміння. Водночас процес самовизначення потребує від людини умінь адекватно сприймати життєві ситуації, що стає причиною відчуття необхідності змін [11, с. 13].

Мета і завдання дослідження

Метою дослідження є виявлення особливостей функціонування психологічної готовності до змін у контексті особистісної зрілості у працівників Державної кримінально-виконавчої служби України.

Для реалізації поставленої мети нами було сформульовано такі *завдання*:

- на ґрунті теоретичного аналізу розкрити зміст понять «психологічна готовність» і «психологічна готовність до змін» та обґрунтувати зв'язок цих феноменів з особистісною зрілістю;

- визначити особливості особистісної зрілості працівників Державної кримінально-виконавчої служби України з високим і низьким рівнями психологічної готовності до змін;

- висвітлити особливості взаємозв'язків психологічної готовності до змін та особистісної зрілості в зазначених групах працівників з високим і низьким рівнями психологічної готовності до змін.

Наукова новизна дослідження

Уперше висвітлено особливості особистісної зрілості працівників Державної кримінально-виконавчої служби України в контексті психологічної готовності до змін, удосконалено наукові знання щодо психологічних характеристик, які фасилітують або піддають інгібіції її функціонування.

Матеріали та методи досліджень

Як психодіагностичний інструментарій було використано такі методики:

- методику PCRS (Change Personal Readiness Survey), створену А. Rolnic, S. Heather,

М. Gold, С. Hull. Вона являє собою опитувальник з 35 питань, складається із семи шкал: пристрасність (енергійність, невтомність, підвищений життєвий тонус); винахідливість (уміння знаходити вихід зі складних ситуацій, звертатися до нових джерел для вирішення нових проблем); оптимізм (надії, віра в успіх, небажання орієнтуватися на гірший розвиток подій, прагнення фокусуватися не на проблемах, а на можливостях їх вирішення); сміливість, завзятливість (потяг до нового, невідомого, відмова від випробуваного і надійного); адаптивність (уміння змінювати свої плани та рішення, переналаштовуватися в нових ситуаціях, не наполягати на своєму, якщо цього вимагає ситуація); впевненість (віра в себе, у свою гідність і свої сили); толерантність до двозначності (спокійне ставлення до відсутності конкретних відповідей, самовладання в ситуаціях, коли суть того, що відбувається, незрозуміла або результат справи непередбачуваний, коли не визначені цілі й очікування). Переклад і первинна апробація цього варіанту методики PCRS були проведені Н. А. Бажановою та Г. Л. Бардієр, причому вибір найбільш удалих формулювань перекладу тверджень був здійснений із залученням двомовних експертів, у тому числі фахівців у галузі психології [12, с. 322–324];

- опитувальник особистісної зрілості (автор – О. С. Штепа). Методика нараховує 84 твердження, які розподілено за десятьма шкалами: відповідальність, децентрація, глибинність переживань, життєва філософія, толерантність, автономність, контактність, самоприйняття, креативність, синергічність [11].

Для математико-статистичної обробки результатів було застосовано t-критерій Стьюдента для незалежних груп і коефіцієнт рангової кореляції Ч. Спірмена.

Досліджуваними виступили працівники Державної кримінально-виконавчої служби України, які були поділені на дві групи: перша група – 137 осіб з високим рівнем готовності до змін; друга група – 139 осіб з низьким рівнем готовності до змін.

Результати досліджень

Нами було проведено дослідження особливостей особистісної зрілості працівників Державної кримінально-виконавчої служби України з різним рівнем психологічної готовності до змін, результати якого наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

**Показники особистісної зрілості працівників ДКВС України
з різним рівнем психологічної готовності до змін (M±m)**

Шкали	1 група (з високим рівнем)	2 група (з низьким рівнем)	t	p
Відповідальність	7,54±0,54	5,08±0,25	4,13	0,001
Децентрація	4,77±0,44	4,58±0,28	0,36	–
Глибинність переживань	6,54±0,37	5,08±0,28	3,15	0,01
Життєва філософія	6,54±0,45	6,16±0,24	0,74	–
Толерантність	6,38±0,45	5,18±0,24	2,35	0,05
Автономність	5,54±0,62	3,66±0,32	2,69	0,01
Контактність	7,38±0,46	6,61±0,31	1,39	–
Самоприйняття	8,13±0,40	6,21±0,24	4,12	0,001
Креативність	6,69±0,53	6,42±0,29	0,45	–
Синергічність	7,38±0,48	5,76±0,27	2,94	0,01

Як свідчать дані, наведені в таблиці 1, у першій групі зафіксовано вірогідно більші показники за шкалами «Відповідальність» ($t=4,13$, $p\leq 0,001$), «Глибинність переживань» ($t=3,15$, $p\leq 0,01$), «Толерантність» ($t=2,35$, $p\leq 0,05$), «Автономність» ($t=2,69$, $p\leq 0,01$), «Самоприйняття» ($t=4,12$, $p\leq 0,001$), «Синергічність» ($t=2,94$, $p\leq 0,01$).

Отже, працівникам кримінально-виконавчої служби з високим рівнем психологічної готовності до змін більше притаманні такі прояви особистісної зрілості:

- визнання себе відповідальним за здійснення певного проекту, яким може бути сама людина, її життя або справа; усвідомлення необхідності як обов'язку, що виявляється у причетності особи до соціально і особистісно значущих аспектів життєдіяльності; здатність самостійно діяти, приймати рішення, завершувати розпочату справу;

- здатність відчувати взаємопов'язаність різних проявів життя, цікавитися широким колом життєвих подій і переконаність у тому, що всі вони мають сенс;

- готовність сприймати людей і події неупереджено, поважати автентичність інших, уміння фокусуватися на спільному, не загострюючи уваги на відмінному, що стає підґрунтям для безоцінкового та багатовекторного сприймання світу;

- довіра до себе, власний погляд на світ, бачення себе джерелом подій власного життя, гнучкість рольової поведінки; здатність до самовизначення, самоорганізації, досягнення власних цілей за рахунок використання власних ресурсів;

- розуміння власних сильних і слабких боків, відносності власних успіхів без фокусування на неспіхах, висока самооцінка, повага

до себе та інших, здатність спокійно сприймати конструктивну критику;

- самодостатність, несуперечливість власних цінностей на ґрунті внутрішньої єдності, здатність до самокорекції відповідно до розуміння сенсу власного життя, уміння реалізувати власні плани.

Відсутність вірогідних відмінностей між групами з різним рівнем психологічної готовності до змін за шкалами «Децентрація», «Життєва філософія», «Контактність» і «Креативність» дає можливість стверджувати, що представники обох груп рівною мірою характеризуються здатністю до внутрішнього діалогу та подолання егоцентричності; чіткістю сформульованих власних життєвих принципів, життєвої позиції та життєвого кредо; щирістю у змістовному спілкуванні, умінням швидко налагоджувати стосунки та зберігати їх цінність тривалий час; здатністю реалізувати власний потенціал.

Використання кореляційного аналізу дозволило встановити, що у другій групі шкала «Пристрасність» виявляє значущі додатні взаємозв'язки зі складовими особистісної зрілості «Автономність» ($r=0,347$, $p\leq 0,001$), «Контактність» ($r=0,229$, $p\leq 0,01$) та «Самоприйняття» ($r=0,181$, $p\leq 0,05$). Однак слід зауважити, що в першій групі не було встановлено жодної значущої кореляції між шкалою «Пристрасність» та особистісною зрілістю.

Шкала «Винахідливість» у першій групі додатно корелює на значущому рівні зі складовими особистісної зрілості «Глибинність переживань» ($r=0,254$, $p\leq 0,01$), «Толерантність» ($r=0,261$, $p\leq 0,01$), «Самоприйняття» ($r=0,526$, $p\leq 0,001$), у другій групі – зі складовою особистісної зрілості «Автономність» ($r=0,311$, $p\leq 0,001$).

Не було виявлено значущих кореляцій у другій групі між шкалою «Оптимізм» та особистісною зрілістю, тоді як у першій групі встановлено значущі додатні взаємозв'язки між цією шкалою та складовими особистісної зрілості «Життєва філософія» ($r=0,396$, $p\leq 0,001$), «Толерантність» ($r=0,187$, $p\leq 0,05$), «Автономність» ($r=0,217$, $p\leq 0,05$), «Контактність» ($r=0,269$, $p\leq 0,01$) та «Самоприйняття» ($r=0,453$, $p\leq 0,001$).

Також не було зафіксовано значущих взаємозв'язків у другій групі між шкалою «Сміливість» та особистісною зрілістю. У першій групі шкала «Сміливість» додатно корелює на значущому рівні зі складовими особистісної зрілості «Життєва філософія» ($r=0,268$, $p\leq 0,01$), «Толерантність» ($r=0,256$, $p\leq 0,01$) та «Самоприйняття» ($r=0,483$, $p\leq 0,001$).

Шкала «Адаптивність» виявляє з особистісною зрілістю лише один значущий взаємозв'язок, який має додатний характер, а саме з такою її складовою, як «Креативність», що було визначено у другій групі ($r=0,411$, $p\leq 0,001$).

Також лише один значущий додатний взаємозв'язок визначено між шкалою «Впевненість» та особистісною зрілістю – у першій групі зі складовою «Відповідальність» ($r=0,493$, $p\leq 0,001$).

В обох групах встановлено значущі додатні взаємозв'язки між шкалою «Толерантність до двозначності» та складовими особистісної зрілості «Автономність» ($r=0,451$, $p\leq 0,001$ та $r=0,258$, $p\leq 0,01$) і «Контактність» ($r=0,318$, $p\leq 0,001$ та $r=0,227$, $p\leq 0,01$). Крім того, шкала «Толерантність до двозначності» в першій групі додатно корелює на значущому рівні зі складовою особистісної зрілості «Життєва філософія» ($r=0,658$, $p\leq 0,001$).

Обговорення результатів

Отримані результати свідчать, що працівники кримінально-виконавчої служби з різним рівнем психологічної готовності до змін демонструють відмінності у структурі взаємозв'язків між компонентами психологічної готовності до змін і складовими особистісної зрілості.

В обох групах толерантність до двозначності актуалізується зі зростанням контактності й автономності. Крім того, толерантність до двозначності у групі працівників з високим рівнем психологічної готовності збільшується з удосконаленням життєвої філософії.

У групі працівників з високим рівнем психологічної готовності оптимізм посилюється

разом зі зростанням вираженості толерантності, автономності, контактності, позитивізацією самоприйняття та розвиненням життєвої філософії. Сміливість збільшується зі зростанням толерантності, покращенням самоприйняття й удосконаленням життєвої філософії. Упевненість зростає зі збільшенням відповідальності.

Винахідливість у групі працівників з високим рівнем психологічної готовності посилюється зі зростанням глибинності переживань, толерантності, самоприйняття. У групі працівників з низьким рівнем психологічної готовності ця складова особистісної зрілості набуває більшої вираженості разом з актуалізацією автономності.

У групі працівників з низьким рівнем психологічної готовності пристрасність набуває більшої вираженості з посиленням автономності, контактності та самоприйняття, а збільшення адаптивності відбувається разом зі зростанням креативності.

Отже, в обох групах всі взаємозв'язки, які досягають рівня значущості, мають додатний характер. Разом із тим слід звернути увагу, що у групі працівників з високим рівнем психологічної готовності було виявлено 15 значущих кореляцій, а у групі працівників з низьким рівнем психологічної готовності – лише 7.

Таким чином, незважаючи на те, що в обох групах разом зі зростанням особистісної зрілості відбувається вдосконалення психологічної готовності до змін, взаємодія означених феноменів у групі з високим рівнем психологічної готовності до змін відбувається більш активно, на відміну від групи з низьким рівнем, у якій ця взаємодія має доволі обмежений характер.

Висновки

Психологічна готовність виступає істотною передумовою будь-якої цілеспрямованої діяльності та розглядається як невід'ємний компонент загальної професійної готовності. Її сутність зумовлена специфікою тієї діяльності, відносно якої вона виникає. Готовність до змін у виконуваній діяльності є видом психологічної готовності. Психологічний зміст цих понять зумовлює значущість особистісної зрілості суб'єкта такої готовності.

Встановлено, що працівники Державної кримінально-виконавчої служби України з високим рівнем психологічної готовності до змін відрізняються більшою вираженістю таких її складових, як відповідальність, глибинність переживань, толерантність, автономність,

самоприйняття та синергічність. Працівники служби з різним рівнем психологічної готовності до змін демонструють відмінності у структурі взаємозв'язків між компонентами психологічної готовності до змін і складовими особистісної зрілості. В обох групах зростання особистісної зрілості супроводжується фасилітацією психологічної готовності до змін. Однак у групі досліджуваних з високим рівнем психологічної готовності до змін зафіксовано майже вдвічі більшу кількість взаємозв'язків між цими феноменами, що свідчить про активну взаємодію між ними в цій групі, на відміну від групи з низьким рівнем, у якій ця взаємодія є досить обмеженою.

Менша вираженість низки складових психологічної готовності до змін та певна дефіцитарність її взаємодії з особистісною зрілістю може перешкоджати як успішній професійній діяльності досліджуваних, так і їх

оптимальному функціонуванню в особистісному сенсі.

Проведене дослідження не дає вичерпної інформації щодо всього спектра взаємозв'язків психологічної готовності до змін та особистісних характеристик у працівників Державної кримінально-виконавчої служби України. *Перспектива* подальшої роботи полягає у продовженні досліджень в обраному напрямку та вивченні більш широкого кола особистісних змінних у контексті психологічної готовності до змін персоналу ДКВС України. Вважаємо, що це дозволить не тільки вдосконалити наукові знання щодо психологічного змісту феномена психологічної готовності до змін, а й отримати емпіричні результати, які стануть підґрунтям для розробки програм психологічного супроводження професійної діяльності працівників Державної кримінально-виконавчої служби України на етапі її реформування.

Список бібліографічних посилань

1. Бандурка А. М., Литвинов А. Н. Реформирование уголовно-исполнительной политики Украины в контексте европейского выбора // Сучасні проблеми та тенденції розвитку кримінально-виконавчого права в Україні : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. семінару (20 листоп. 2015 р., м. Харків) / Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Н.-д. ін-т вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України ; Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2015. С. 7–10.
2. Сахнік О. В. Психологічні аспекти професійної самореалізації працівників пенітенціарної системи України в сучасних умовах її реформування // Актуальні проблеми модернізації законодавства та освіти в умовах євроінтеграційного поступу України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 27–28 жовт. 2016 р.) / редкол.: Тогочинський О. М., Олійник О. І., Чебоненко С. О. та ін. ; М-во юстиції України, Акад. Держ. пенітенціар. служби. Чернігів : Десна Поліграф, 2016. С. 250–252.
3. Суслов Ю. Е. Психолого-акмеологическая готовность сотрудников уголовно-исполнительной системы к инновациям реформирования : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.13. Кострома, 2015. 202 с.
4. Колесніченко О. С. Сучасний стан розроблення проблеми психологічної готовності до професійної діяльності // Психологічна готовність військовослужбовців Національної гвардії України до службово-бойової діяльності поза межами пункту постійної дислокації : монографія / О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, В. І. Воробйова та ін. Харків : Нац. акад. Нац. гвардії України, 2016. Підрозд. 1.1. С. 8–21.
5. Сміла Н. В. Особливості психологічної готовності майбутнього лікаря до професійної діяльності : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2018. 238 с.
6. Воробйова І. В., Колесніченко О. С., Мацегора Я. В. Модель професійної психологічної готовності до діяльності представників ризиконебезпечних професій. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2013. № 14 (1). С. 71–93.
7. Бринза І. В., Будіянський М. Ф. Готовність до змін як ресурс подолання психологічної кризи. *Наука і освіта*. 2016. № 11. С. 43–48.
8. Терехин Р. А. Психологическая готовность военнослужащих к изменениям служебной ситуации в процессе военно-профессиональной социализации : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Саратов, 2018. 155 с.
9. Наумцева Е. А. Психологическая готовность к организационным изменениям: подходы, понятия, методики. *Организационная психология*. 2016. № 2. С. 55–74.
10. Панченко С. М. Особистісна зрілість: сутність і перспективи актуалізації в умовах післядипломної освіти. *Вісник післядипломної освіти*. 2010. Вип. 1 (14), ч. 2: Психологія. С. 308–316.
11. Штепа О. С. Особистісна зрілість: Модель. Опитувальник. Тренінг : монографія. Львів : Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 210 с.
12. Чикер В. А., Капустина А. Н., Захарова А. М. 18 програм тренінгов : Руководство для профессионалов / ред. В. А. Чикер. СПб. : Речь, 2007. 368 с.

Надійшла до редколегії 22.11.2018

МИТРОШКИНА О. В. СПЕЦИФИКА ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ГОТОВНОСТИ К ИЗМЕНЕНИЯМ И ЛИЧНОСТНОЙ ЗРЕЛОСТИ У СОТРУДНИКОВ УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СЛУЖБЫ

Освещены результаты исследования психологической готовности к изменениям и личностной зрелости, взаимосвязи между ними у работников уголовно-исполнительной службы. Обоснована актуальность изучения этого феномена в контексте профессиональной деятельности сотрудников уголовно-исполнительной службы в условиях её реформирования. Эмпирически доказано, что испытуемые с разным уровнем психологической готовности к изменениям демонстрируют различия как в показателях личностной зрелости, так и в структуре взаимосвязей между готовностью к изменениям и личностной зрелостью. Полученные результаты могут быть использованы при подготовке и переподготовке персонала уголовно-исполнительной службы.

Ключевые слова: личностная зрелость, работники уголовно-исполнительной службы, профессиональная деятельность, психологическая готовность, психологическая готовность к изменениям.

MITROSHKINA O. V. SPECIFICITY OF PSYCHOLOGICAL READINESS FOR CHANGES AND PERSONALITY'S MATURITY OF THE EMPLOYEES OF THE STATE CRIMINAL AND EXECUTIVE SERVICE

The work focuses on the study of psychological readiness for changes and personality's maturity among the employees of the State Criminal and Executive Service of Ukraine. It is shown that readiness for changes in the reforming conditions is a psychological condition for successful professional activity and personal self-realization of the staff of the criminal and executive service. The content of the concepts of "psychological readiness" and "psychological readiness for changes" is revealed; the purposefulness of the study of personality's maturity as one of the factors of psychological readiness for changes is substantiated. The purpose of the study was to identify the features of the functioning of psychological readiness for changes in the context of personal maturity of the employees of the State Criminal and Executive Service of Ukraine.

The PCRS (Personal Changes Readiness Survey) method created by A. Rolnic, S. Heather, M. Gold, C. Hull (translation and adaptation by N. A. Bazhanova and G. L. Bardier) and the questionnaire of personal maturity (O. S. Shtepa) were applied to solve empirical problems. The subjects were employees of the State Criminal and Executive Service of Ukraine, who were divided into groups according to the level of psychological readiness for changes. The first group consisted of subjects with a high level of readiness for changes, the second – with a low level.

The scientific novelty of the research is determined by the fact that the author established, for the first time, the features of psychological readiness for changes of the employees of the Criminal and Executive Service of Ukraine in the context of personal maturity. It was found out that the employees of the Criminal and Executive Service with a high level of psychological readiness for changes are distinguished by the greater severity of its components, such as responsibility, depth of experience, tolerance, autonomy, self-acceptance and synergy. It was proved that the groups of the employees of the Criminal and Executive Service with different levels of psychological readiness for changes show differences in the structure of interrelationships between the components of psychological readiness for changes and the components of personal maturity. In both groups, the growth of personality maturity is accompanied by a facilitation of psychological readiness for changes. At the same time, there were almost twice as many interconnections between these phenomena in the group with high level of psychological readiness for changes, which indicated an active interaction between them in this group, in contrast to the low-level group, where this interaction was rather limited. The obtained results allow us to conclude that the subjects with different levels of psychological readiness for changes demonstrate differences both in the indicators of personal maturity and in the structure of interrelations between the components of psychological readiness for changes and personal maturity. Less distinct manifestation of a number of components of psychological readiness for changes and a certain deficiency of its interaction with personality maturity can hinder both the successful professional activity of low-level group and their optimal functioning in the personality's sense. The results obtained in the study can be used to develop programs for psychological support of the professional activities of the staff of the Criminal and Executive Service at the stage of its reformation.

Keywords: *personality's maturity, employees of the Criminal and Executive Service, professional activity, psychological readiness, psychological readiness for changes.*

НАТАЛЯ ЄВГЕНІВНА ТВЕРДОХЛЄБОВА,

*Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра соціології та психології (аспірант);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3139-4308>,
e-mail: natatv@ukr.net*

**ОСОБИСТІСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СКЛАДОВИХ ПОВЕДІНКОВОГО
КОМПОНЕНТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОНЦІВ**

Подано результати дослідження особливостей особистісних трансформацій складових поведінкового компонента професійної діяльності правоохоронців на етапі навчання у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Виокремлено взаємозалежні складові поведінкового компонента професійної діяльності правоохоронця. Діагностовано, що у складних ситуаціях курсанти 1 та 3 курсів навчання використовують досить широкий спектр просоціальних та активних стратегій копінг-поведінки. З'ясовано, що курсанти 2 курсу навчання та слухачі магістратури разом із просоціальними діями схильні до пасивної копінг-поведінки.

Ключові слова: трансформація, поведінковий компонент, моделі копінг-поведінки, копінг-стратегії, правоохоронці.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Проблема впливу професійної діяльності на особистість правоохоронця (його цінності, життєві установки, риси характеру, мотиви діяльності тощо) на різних етапах професійної самореалізації отримує нові трактування. За сучасних умов затяжної економічно-політичної кризи й активних соціальних змін у суспільстві висувуються більш високі вимоги до самостійності, креативності й ініціативності працівників поліції. Крім того, соціальна значущість діяльності працівників правоохоронних органів, залежність рівня правопорядку та стабільності у суспільстві від їхньої діяльності та наявність владних повноважень обумовлюють підвищені вимоги до моральних і психологічних якостей правоохоронців. Отже, наростаюча складність завдань суспільного, економічного та соціального життя з одного боку і вимоги до ефективності діяльності з іншого підвищують важливість дослідження особистісних трансформацій правоохоронців на різних етапах професійної самореалізації, що, у свою чергу, дозволить активізувати внутрішній мотиваційний потенціал щодо цілеспрямованого розвитку професійно-особистісних якостей, прагнення до постійного професійного вдосконалення та досягнення вершин особистісного та професійного розвитку.

Стан дослідження проблеми

Теоретичні узагальнення результатів досліджень професіоналізму та психологічного

супроводу діяльності правоохоронця (В. Г. Андросюк, О. М. Бандурка, В. І. Барко, О. О. Євдокімова, О. В. Землянська, Л. І. Казміренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. О. Лефтеров, В. С. Медведєв, Н. Е. Мілорадова, Л. І. Мороз, О. М. Цільмак, Г. О. Юхновець, С. Яковенко та ін.) надали можливість виокремити такі компоненти професійної діяльності правоохоронця: пізнавальний (розвиток психічних пізнавальних та емоційно-вольових процесів), конструктивний (планування послідовності та змісту поведінки; планування, виконання й самоконтроль одержаних результатів), комунікативний (комунікативні здібності, знання, уміння та навички конструктивного спілкування тощо), організаційний (створення оптимальних умов для здійснення діяльності в цілому), профілактичний (правове виховання громадян) та засвідчувальний (надання всій одержаній інформації спеціальних передбачених законом форм) [1].

Проте на сьогодні в науці та практиці кількість експериментальних даних щодо визначення трансформацій особистісної сфери працівників правоохоронних органів на різних рівнях професійної самореалізації є недостатньою.

Мета і завдання дослідження

Мета роботи полягає в аналізі результатів емпіричного дослідження особливостей особистісних трансформацій складових поведінкового компонента професійної діяльності правоохоронців на етапі навчання у

зкладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Для досягнення поставленої мети було сформульовано такі завдання: 1) виокремити складові поведінкового компонента професійної діяльності правоохоронців; 2) за допомогою особистісного опитувача «SACS» С.Хобфолла [2] діагностувати особливості стратегій і моделей копінг-поведінки правоохоронців на різних етапах професійної підготовки як типів реакцій особистості на складні життєві та професійні ситуації.

Наукова новизна дослідження

Удосконалено емпіричні підходи до психологічної діагностики копінг-поведінки правоохоронців на різних етапах професійної підготовки. Набули подальшого розвитку уявлення щодо психологічної структури компонентів професійної діяльності правоохоронця.

Виклад основного матеріалу

На підставі аналізу проблеми дослідження професійної діяльності правоохоронців [3–5] ми виокремили такі компоненти професійної діяльності поліцейського, що трансформуються в процесі виконання професійної діяльності: особистісний (особистісні та професійно-важливі якості), когнітивний (розвинені інтелектуальні якості, функції мислення, пам'яті, уваги та ін., здатність до навчання, адекватний обсяг професійних знань), мотиваційний (мотивація до дотримання законності та службової дисципліни, професійні інтереси, пріоритет безпеки в системі мотивів та установок), комунікативний (емпатійність, сугестивність, вербальна ерудиція, загальний розвиток комунікативних здібностей), емоційно-вольовий (розвинена емоційно-вольова сфера), ціннісно-смісловий (професійний образ «Я» правоохоронця, ціннісні орієнтації, усвідомлення соціальної значущості й особистої відповідальності за результати власної діяльності, рефлексія, правова свідомість) та поведінковий (саморегуляція поведінки, адаптаційні здібності, стресостійкість).

У межах цієї статті ми здійсимо аналіз складових поведінкового компонента. Нами було виокремлено такі взаємозалежні складові поведінкового компонента професійної діяльності правоохоронця: адаптаційний потенціал особистості (стресостійкість), навички та стилі саморегуляції поведінки (вміння встановлювати, реалізовувати й коригувати взаємовідносини, встановлювати емоційно

позитивні контакти, управляти та впливати на поведінку й стосунки, об'єктивність, уважне й тактовне ставлення до колег і громадян, гнучкість і самостійність поведінки), індивідуально-ділові якості (вимогливість, дисциплінованість, ініціативність, організованість, помірна схильність до ризику, рішучість, самокритичність, цілеспрямованість тощо), механізми психологічного захисту та стратегії копінг-поведінки. Більш детально зупинимося на аналізі останньої складової поведінкового компонента, а також на особливостях стратегій і моделей копінг-поведінки правоохоронців на різних етапах професійної підготовки.

Вибірку дослідження склали 257 правоохоронців, які були поділені на чотири групи: 1 група – курсанти 1 курсу факультету №3 ХНУВС (n = 75), 2 група – курсанти 2 курсу факультету № 3 ХНУВС (n = 80), 3 група – курсанти 3 курсу факультету № 3 ХНУВС (n = 77), 4 група – слухачі магістратури факультету № 3 ХНУВС (n = 25).

Як видно з таблиці 1, домінуючою моделлю копінг-поведінки у першокурсників є соціальний контакт ($x_{cp} = 15,40$), у другокурсників – обережні дії ($x_{cp} = 23,00$) та пошук соціальної підтримки у третьокурсників ($x_{cp} = 17,42$) і слухачів магістратури ($x_{cp} = 22,60$). При цьому взаємодія з людьми у складних життєвих і професійних ситуаціях статистично більш значимою є для другокурсників ($22,09 > 15,40$; $p \leq 0,001$) і слухачів магістратури ($21,68 > 15,40$; $p \leq 0,001$), ніж для першокурсників. Для слухачів магістратури статистично більш значимо шукати підтримки у колег і членів родини порівняно з першокурсниками ($22,60 > 14,98$; $p \leq 0,001$) та третьокурсниками ($22,60 > 17,42$; $p \leq 0,05$). Зіткнувшись із труднощами, другокурсники також статистично значимо частіше чекатимуть на підтримку оточення, ніж першокурсники ($22,24 > 14,98$; $p \leq 0,001$) і третьокурсники ($22,24 > 17,42$; $p \leq 0,05$).

Визначено, що пасивна модель поведінки «обережні дії» статистично значимо є більш характерною для другокурсників, ніж для першокурсників ($23,00 > 13,79$; $p \leq 0,001$) і третьокурсників ($23,00 > 15,58$; $p \leq 0,001$).

З'ясовано, що друге рейтингове місце посіли такі моделі копінг-поведінки: у першокурсників – асертивні дії ($x_{cp} = 15,33$), у другокурсників – пошук соціальної підтримки ($x_{cp} = 22,24$), у третьокурсників ($x_{cp} = 17,00$) і слухачів магістратури ($x_{cp} = 21,68$) – соціальний контакт (див. табл. 1). Зазначимо, що використання копіngu «асертивні дії», тобто здатність

людини не залежати від зовнішніх впливів та оцінок, самостійно регулювати власну поведінку й відповідати за неї, статистично значимо є більш характерним для другокурс-

ників ($21,39 > 15,33$; $p \leq 0,001$) і слухачів магістратури ($21,00 > 15,33$; $p \leq 0,001$), ніж для першокурсників.

Таблиця 1

Особливості моделей копінг-поведінки правоохоронців на різних етапах фахової підготовки (x_{cp})

Модель поведінки	1 група	2 група	3 група	4 група	t 1,2	t 1,3	t 1,4	t 2,3	t 2,4	t 3,4
Асертивні дії	15,33	21,39	16,61	21,00	5,27**	1,08	4,54*	3,85*	0,35	3,16
Соціальний контакт	15,40	22,09	17,00	21,68	6,00**	1,38	5,21**	4,10*	0,35	3,36
Пошук соціальної підтримки	14,98	22,24	17,42	22,60	6,10**	2,19	5,98**	4,05*	0,29	3,93*
Обережні дії	13,79	23,00	15,58	21,48	8,71**	2,03	8,00**	7,76**	1,60	5,43**
Імпульсивні дії	14,02	17,67	14,71	18,40	3,61	0,91	4,26*	3,51	0,65	4,17
Уникання	14,48	14,73	13,97	15,28	0,22	0,49	0,60	0,81	0,59	1,22
Маніпулятивні дії	14,86	19,21	15,64	19,68	4,06*	0,78	4,06*	3,85*	0,65	3,89*
Асоціальні дії	14,52	15,55	13,83	17,08	0,87	0,63	2,07	1,53	1,45	2,67
Агресивні дії	11,24	15,61	12,83	16,16	5,26**	2,32	5,42**	3,51	0,52	3,77

Примітка: * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,001$.

Діагностовано, що третє рейтингове місце мають показники таких моделей копінг-поведінки: у першокурсників – пошук соціальної підтримки ($x_{cp} = 14,98$), у другокурсників – соціальний контакт ($x_{cp} = 22,09$), у третьокурсників – асертивні дії ($x_{cp} = 16,61$), а у слухачів магістратури – обережні дії ($x_{cp} = 21,48$).

Слід зауважити, що для ефективного вирішення проблемних ситуацій другокурсники статистично значимо більше потребують взаємодії з іншими людьми, ніж курсанти 3 курсу навчання ($22,09 > 17,00$; $p \leq 0,05$). Крім цього, у складних ситуаціях другокурсники статистично значимо більше розраховують на власні сили порівняно з третьокурсниками ($21,39 > 16,61$; $p \leq 0,05$). Що стосується використання обережних дій у стресових ситуаціях, то слухачі магістратури статистично значимо частіше їх використовують порівняно з першокурсниками ($21,48 > 13,79$; $p \leq 0,001$) і третьокурсниками ($21,48 > 15,58$; $p \leq 0,001$).

Таким чином, у складних життєвих ситуаціях для першокурсників є характерним

вступати у контакт для сумісного з іншими прийняття рішення. Попри це, першокурсники здатні взяти на себе відповідальність і самостійно вирішити проблеми, хоча ще потребують підтримки оточення. Другокурсники прагнуть до спільної діяльності для досягнення цілей, що збігаються й уникнення ризику невдачі за рахунок тривалого аналізу варіантів рішення та можливих наслідків, вони схильні до перестраховки й обережних дій. Третьокурсники шукають підтримку з боку оточення (сім'ї, друзів, колег), проявляють уміння вирішувати проблемні, важкі ситуації спільно з іншими людьми, здатні до співпраці й поведінки, що поєднує внутрішню силу та ввічливість до оточення. Слухачі магістратури використовують практично однаковий із третьокурсниками набір моделей копінг-поведінки: пошук соціальної підтримки і взаємодію з людьми. Однак вони більш схильні до обережних дій і виважених рішень, ніж третьокурсники.

Також ми визначили загальний індекс конструктивності стратегій копінг-поведінки (див. рис. 1). У першокурсників показник цього індексу має найменше значення ($x_{cp} = 1,14$), але відповідає середньому рівню конструктивності. Цікавим є той факт, що у другокурс-

ників цей показник є найвищим ($x_{cp} = 1,43$) і, відповідно, має високий індекс. У третьокурсників ($x_{cp} = 1,25$) і слухачів магістратури ($x_{cp} = 1,34$) показники також відповідають високому рівню конструктивності використання копінг-стратегій поведінки.

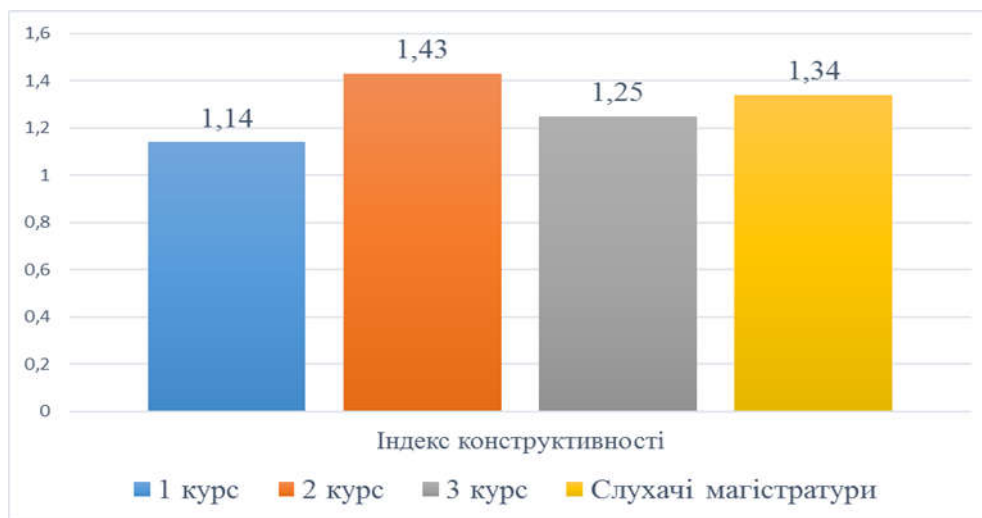

Рисунок 1 – Індекс конструктивності стратегій копінг-поведінки правоохоронців на різних етапах фахової підготовки (x_{cp})

На підставі таких даних можна дати сприятливий прогноз щодо подальшого розвитку стресостійкості й використання продуктивних стратегій копінг-поведінки у професійній діяльності правоохоронця.

Висновки

Нами було виокремлено складові поведінкового компонента професійної діяльності правоохоронців, а саме: адаптаційний потенціал особистості, навички та стилі саморегуляції поведінки, індивідуально-ділові якості, механізми психологічного захисту та стратегії копінг-поведінки.

Діагностовано особливості стратегій і моделей копінг-поведінки правоохоронців на різних етапах професійної підготовки. Так, у складних життєвих і професійних ситуаціях курсанти 1 і 3 курсів навчання використовують досить широкий спектр просоціальних (вступ до соціального контакту, пошук соціальної підтримки) й активних (асертивні дії) стратегій копінг-поведінки. З'ясовано, що

курсанти 2 курсу навчання прагнуть до соціальної підтримки та спільної діяльності (просоціальні стратегії копінг-поведінки), але схильні до перестраховки й обережних дій (пасивна стратегія копінг-поведінки). Слухачі магістратури використовують практично однаковий із третьокурсниками набір моделей копінг-поведінки: пошук соціальної підтримки та взаємодію з людьми, однак вони більш схильні до обережних дій і виважених рішень, ніж третьокурсники.

Визначено, що на етапі фахової підготовки правоохоронці найменше схильні використовувати пасивні й асоціальні копінг-стратегії. Так, у складних ситуаціях першокурсники не проявлятимуть обережні та агресивні дії, другокурсники не будуть уникати труднощів і поводитись асоціально, третьокурсники також найменш схильні до асоціальних і агресивних дій, а слухачам магістратури менш за все властиво діяти агресивно й уникати вирішення проблем.

Список бібліографічних посилань

1. Твердохлебова Н. Е. Личностные трансформации, обусловленные профессиональной деятельностью полицейского // *Современные проблемы прикладной юридической психологии* : материалы I Междунар. науч.-практ. интернет-конф., Минск, 23 нояб. 2017 г. / редкол. : И. А. Фурманов (отв. ред.) и др. Минск : Изд. центр БГУ, 2017. С. 205–209. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/38876/1/Tverdokhlebova_Lichnostnye_transformatsii_2017.pdf (дата звернення: 16.11.2018).
2. Водопьянова Н. Е. Психодиагностика стресса. СПб. : Питер, 2009. 336 с.

3. Александров Д. О. Загальна психологічна характеристика професійної діяльності працівника Національної поліції. *Юридична психологія = Юридическая психология = Legal psychology*. 2016. № 1 (18). С. 129–140.

4. Цільмак О. М. Професіогенез компетентності фахівців кримінальної міліції: теорія та практика : монографія. Одеса : РВВ ОДУВС, 2011. 432 с.

5. *Юридична психологія* : підручник / за заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсеєва ; Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко та ін. Київ : КНТ, 2007. 360 с.

Надійшла до редколегії 20.11.2018

ТВЕРДОХЛЕБОВА Н. Е. ЛИЧНОСТНЫЕ ТРАНСФОРМАЦИИ СОСТАВЛЯЮЩИХ ПОВЕДЕНЧЕСКОГО КОМПОНЕНТА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРАВООХРАНИТЕЛЕЙ

Представлены результаты исследования особенностей личностных трансформаций составляющих поведенческого компонента профессиональной деятельности правоохранителей на этапе обучения в учреждениях высшего образования со специфическими условиями обучения. Выделены взаимосвязанные составляющие поведенческого компонента профессиональной деятельности правоохранителя. Диагностировано, что в сложных ситуациях курсанты 1 и 3 курсов обучения используют достаточно широкий спектр просоциальных и активных стратегий копинг-поведения. Выяснено, что курсанты 2 курса обучения и слушатели магистратуры наряду с просоциальными действиями склонны к пассивному копинг-поведению.

Ключевые слова: трансформация, поведенческий компонент, модели копинг-поведения, копинг-стратегии, правоохранители.

TVERDOKHLIEBOVA N. YE. PERSONAL TRANSFORMATIONS OF THE ELEMENTS OF BEHAVIORAL COMPONENT OF LAW ENFORCEMENT OFFICERS' PROFESSIONAL ACTIVITY

The author of the article has provided the results of the study of the features of personal transformations of the elements of behavioral component of law enforcement officers' professional activity at the stage of training in higher educational institutions with specific learning conditions. The interdependent elements of behavioral component of a law enforcement officer's professional activity have been singled out, namely: the adaptive potential of an individual, skills and behavioral self-regulation styles, individual and business qualities, mechanisms of psychological protection and coping-behavior strategies.

The author has diagnosed the features of strategies and models of coping behavior of law enforcement officers at different stages of professional training. So, in difficult life situations it is typical for freshmen to come into contact with others for decision-making. Despite this, they are able to take responsibility and solve problems independently, although they still need support from others. Second-year students tend to work together to achieve mutual goals that coincide and to avoid the risk of failure due to long-term analysis of solution options and possible consequences, they are prone to re-insurance and cautious actions. Third-year students seek support from others (family, friends, colleagues), have the ability to solve problematic, difficult situations with other people, are able to cooperate and behave combining inner strength and politeness to the environment. MA students use practically the same with third-year students a set of models of coping behavior, search for social support and interaction with people. However, they are more prone to cautious actions and weighed decisions than third-year students.

It has been determined that law enforcement officers at the stage of professional training are least of all inclined to use passive and asocial coping strategies. Thus, freshmen in difficult situations will not demonstrate caution and aggression, second-year students will not avoid difficulties and behave in asocial way, third-year students are also less likely to engage in antisocial and aggressive actions, and MA students are less likely to act aggressively and avoid solving problems.

Keywords: transformation, behavioral component, coping-behavior models, coping strategies, law enforcement officers.

ДО УВАГИ АВТОРІВ НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРАВО І БЕЗПЕКА»

Сторінка редакції

Шановні автори та читачі нашого журналу!

Прагнучи подальшого вдосконалення нашої спільної з Вами діяльності, ми вирішили започаткувати окремий розділ журналу, де ми будемо роз'яснювати окремі аспекти щодо порядку подання матеріалів для публікації, значимість виконання встановлених у журналі вимог, висвітлюватимемо ті зміни, що відбуваються в редакційній політиці видання. Тим самим ми сподіваємося на досягнення більшого порозуміння з Вами, що сприятиме покращанню якості публікацій за результатами Ваших досліджень і водночас просуванню журналу у світовому інформаційному просторі.

Нагадаємо, що повністю порядок подання матеріалів для публікації було опубліковано в 1-му та 2-му номерах журналу за 2018 рік, а в електронному вигляді його оприлюднено на сайті журналу в розділі «Інформація для авторів» за постійним посиланням (<http://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/information/authors>) у таких підрозділах: «Загальна інформація», «Рубрики журналу», «Періодичність видання», «Вимоги до подання», «Протидія плагіату», «Процедура рецензування», «Таблиця транслітерації», «Оформлення посилань», «Етика публікацій», «Зразок оформлення статті», «Вартість публікацій (редакційні збори)».

1. Ліцензія¹

Статті журналу «Право і безпека» поширюються на умовах Ліцензії Creative Commons Зазначення Авторства 4.0 Міжнародна (CC BY 4.0). Її умови (спрощений вигляд):

Можна вільно:

поширювати — копіювати і розповсюджувати матеріал у будь-якому вигляді чи форматі;

змінювати — реміксувати, трансформувати і брати матеріал за основу для будь-яких цілей, навіть комерційних.

Ліцензіар не може відкликати ці дозволи, поки Ви дотримуєтесь умов ліцензії;

на таких умовах:

зазначення авторства — Ви маєте вказати автора, розмістити посилання на ліцензію та вказати, чи було внесено зміни до твору. Ви можете зробити це у будь-який розумний спосіб, але так, щоб не створювати враження стосовно того, що ліцензіар підтримує чи схвалює Вас або Ваше використання твору;

без додаткових обмежень — Ви не можете висувати додаткові умови або застосовувати технологічні засоби захисту, що обмежують права інших на дії, дозволені ліцензією.

Повідомлення

Ви можете не дотримуватись умов ліцензії в частині, що стосується частин матеріалу, котрі знаходяться у суспільному надбанні, або коли ваше використання дозволене застосовними виключеннями та обмеженнями авторського права.

Не надається жодних гарантій. Ліцензія може не надавати всіх дозволів, необхідних для вашого використання матеріалу. Наприклад, інші права, такі як право на зображення особи, на приватне життя або особисті немайнові права, можуть обмежувати ваші можливості використовувати матеріал.

2. ЗАХИСТ АВТОРСЬКИХ ПРАВ

Авторське право на наукові публікації завжди належить авторам. Ані журнал безпосередньо, ані Харківський національний університет внутрішніх справ як юридична особа – його засновник і видавець не претендують на таке право.

Журнал безпосередньо та Харківський національний університет внутрішніх справ як юридична особа – його засновник і видавець сприяють захисту порушених прав своїх авторів, пов'язаних із публікацією в журналі. Також Університет вживає попереджувальних заходів з метою недопущення опублікування в журналі матеріалів, які порушують принципи академічної доброчесності.

Журнал є виданням відкритого доступу, що означає, що всі публікації в повному обсязі безстроково розміщуються на його сайті відразу після виходу номера, доступ до них надається на

¹ <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.uk>.

безоплатній основі, якщо інше не обумовлено в ліцензійному договорі, що складається на вимогу автора.

Автори попереджаються про те, що:

– електронна копія журналу безоплатно розміщується на платформі «Наукова періодика України» в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського НАН України та в Національному репозитарії академічних текстів у разі відкритого (без грифа обмеження) доступу електронних копій видання, а за умови розповсюдження за передплатою розміщується повний бібліографічний опис та анотації до статей у відповідних номерах видань для формування реєстру академічних текстів;

– статті, вміщені в журналі, безоплатно розміщуються у відкритому доступі на бібліотечному порталі Харківського національного університету внутрішніх справ, у репозитарії Університету (KhNUAIR) і в тих архівах відкритого доступу, в яких Університет зареєстрований;

– на веб-сайті періодичного видання можуть бути розміщені коментарі опублікованих матеріалів, надіслані читачами, а також рецензії на статті;

– у рамках заходів, які вживатимуться Університетом щодо включення видання до міжнародних наукометричних баз, репозитаріїв, каталогів тощо, усі опубліковані матеріали після виходу видання у світ за рішенням редакційної колегії можуть бути розміщені в мережі Інтернет згідно з вимогами цих баз, репозитаріїв, каталогів тощо.

Авторам дозволено розміщувати свої остаточні PDF-файли, які надаються журналом, на особистих сайтах або сайті своєї установи (організації), у профілях, в архівах тощо без порушення авторських прав інших осіб.

Авторське право на кожен випуск журналу в цілому як продукт видавничої діяльності належить видавцю.

3. Політика протидії плагіату

Для публікації в журналі приймаються лише оригінальні наукові статті, які містять нові наукові результати і не були опубліковані раніше. Як виняток, у спеціальному розділі можуть публікуватися рецензії на уже опубліковані праці або публікуватися оглядові чи науково-методичні матеріали, про що обов'язково зазначається в анотації до них.

Оригінальність наукових статей визначається насамперед тим, що робота не містить плагіату. Під **плагіатом** розуміють:

а) оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору (*Закон України «Про авторське право і суміжні права»*);

б) оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результат власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства (*поняття академічного плагіату, закріплене в Законі України «Про освіту»*).

Перевірки на наявність ознак плагіату в поданих для опублікування роботах організуються редколегією журналу і здійснюються:

а) шляхом виявлення текстових запозичень у представлених рукописах з використанням програмного забезпечення Unichack, Strikeplagiatism чи іншого і подальшої оцінки отриманих результатів відповідальними особами (спеціалістами-експертами);

б) під час рецензування статей.

Плагіат є недопустимим. Рукописи, в яких виявлено плагіат або текстові запозичення без посилань на першоджерело, відхиляються редакційною колегією назавжди чи до усунення недоліків. З метою запобігання плагіату науковці повинні виконувати такі мінімальні **рекомендації Міністерства освіти і науки України**:

1. Будь-який текстовий фрагмент обсягом від речення і більше, відтворений в тексті наукової роботи без змін, з незначними змінами або в перекладі з іншого джерела, обов'язково має супроводжуватися посиланням на це джерело. Винятки допускаються лише для стандартних текстових кліше, які не мають авторства та/чи є загальноживаними.

2. Якщо перефразування чи довільний переказ у тексті наукової роботи тексту іншого автора (інших авторів) займає більше одного абзацу, посилання (бібліографічне та/або текстуальне) на відповідний текст та/або його автора (авторів) має міститися щонайменше один раз у кожному абзаці наукової роботи, крім абзаців, що повністю складаються з формул, а також нумерованих та маркованих списків (в останньому разі допускається подати одне посилання наприкінці списку).

3. Якщо цитата з певного джерела наводиться за першоджерелом, в тексті наукової роботи має бути наведено посилання на першоджерело. Якщо цитата наводиться не за першоджерелом, в тексті наукової роботи має бути наведено посилання на безпосереднє джерело посилання («цитуються за: _____»).

4. Будь-яка наведена в тексті наукової роботи науково-технічна інформація має супроводжуватися чітким вказуванням на джерело, з якого взята ця інформація. Винятки припускаються лише для загальновідомої інформації, визнаної всією спільнотою фахівців відповідного профілю. У разі використання в науковій роботі *тексту нормативно-правового акта* достатньо зазначити його назву, дату ухвалення та, за наявності, дату ухвалення останніх змін до нього або нової редакції.

Автори попереджаються, що вони несуть повну персональну цивільну відповідальність за автентичність змісту статей. Журнал може нести адміністративну відповідальність у порядку, визначеному щодо наукових фахових видань України, а також інші види відповідальності. З метою недопущення цього недобросовісні автори також попереджаються про те, що в разі сплати ними відповідного внеску за опублікування матеріалів такий внесок може бути повернутий лише частково, у розмірі 50 відсотків платежу за опублікування.

Додаткову інформацію з питань протидії плагіату в публікаціях журналу можна знайти на сайті видання.

4. ІНФОРМАЦІЯ ЩОДО ПРОЦЕДУР РЕЦЕНЗУВАННЯ

Матеріали, що надійшли до редколегії, вивчаються відповідальним членом редколегії, після чого направляються рецензенту для сліпого рецензування разом із висновком за результатами перевірки на наявність текстових запозичень.

Рішення про подальшу долю поданих матеріалів за результатами першого сліпого рецензування приймає відповідальний член редколегії. Статтю може бути прийнято, направлено автору на доопрацювання чи відхилено. За необхідності може бути здійснено додаткове зовнішнє рецензування (друге сліпе рецензування) чи рецензування членом редколегії.

Остаточне рішення про включення публікації до матеріалів чергового номера ухвалює редакційна колегія.

Інформацію про проходження відповідних процедур автор отримує через сервіси сайту на платформі OJS.

5. СТРУКТУРА ОСНОВНОГО ТЕКСТУ СТАТЕЙ

Структура тексту **оригінальної статті як теоретико-практичного дослідження** має містити такі елементи, назви яких виділяють на початку жирним шрифтом:

5.1. Постановка проблеми – постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

5.2. Стан дослідження проблеми – аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; *простий перелік прізвищ науковців не допускається*;

5.3. Мета і завдання дослідження – формулювання мети, цілей статті (постановка завдання); *метою дослідження не може бути дослідження саме по собі, має бути вказано на досягнення певного наукового результату, який буде отримано в процесі дослідження*;

5.4. Наукова новизна дослідження – нові знання, які планується отримати під час цього дослідження;

5.5. Виклад основного матеріалу – виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

5.6. Висновки – висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі; *вони мають бути органічно пов'язаними з назвою, метою та завданнями, проголошеною новизною дослідження*.

Експериментальне дослідження повинне мати частково інші елементи замість Викладу основного матеріалу, а саме: **Матеріали та методи досліджень, Результати досліджень, Обговорення результатів**.

Структура тексту **оглядової статті** може бути іншою.

Рубрики журналу

- ❖ ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА, КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО, МІЖНАРОДНЕ ПРАВО
- ❖ АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО
- ❖ ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
- ❖ КАДРОВА РОБОТА В ОРГАНАХ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ, ТРУДОВЕ ПРАВО
- ❖ ЕКОНОМІКА, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ЦИВІЛЬНЕ, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО
- ❖ ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Рубрики журнала

- ❖ ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА, КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО, МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО
- ❖ АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО И ПРОЦЕСС, ФИНАНСОВОЕ ПРАВО, ИНФОРМАЦИОННОЕ ПРАВО
- ❖ ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
- ❖ КАДРОВАЯ РАБОТА В ОРГАНАХ МИНИСТЕРСТВА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УКРАИНЫ, ТРУДОВОЕ ПРАВО
- ❖ ЭКОНОМИКА, ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО, ГРАЖДАНСКОЕ, ХОЗЯЙСТВЕННОЕ ПРАВО
- ❖ ЮРИДИЧЕСКАЯ ПСИХОЛОГИЯ

Sections of the journal

- ❖ THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW, CONSTITUTIONAL LAW, INTERNATIONAL LAW
 - ❖ ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS, FINANCIAL LAW, INFORMATION LAW
 - ❖ THEORY AND PRACTICE OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITY
 - ❖ PERSONNEL WORK WITHIN THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE, LABOR LAW
 - ❖ ECONOMY, ENTREPRENEURSHIP, CIVIL AND COMMERCIAL LAW
 - ❖ LEGAL PSYCHOLOGY
-
-

Редагування *П. О. Білоуса, С. С. Тарасової, М. В. Цветкової-Верніченко*
Внесення правок, комп'ютерне верстання *А. О. Зозулі*
Переклад анотацій англійською *Л. О. Осятинської*
Дизайн обкладинки *Н. М. Круглик, І. В. Зозулі, П. О. Білоуса, І. Є. Єсіної*

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23376-13216 ПР від 24.05.2018.

Підписано до друку 27.11.2018. Формат 60x84/8.
Ум. друк. арк. 9,33. Тираж 50 прим. Зам. № 2018-23.

Адреса редакції, видавця та виготовлювача:
Харківський національний університет внутрішніх справ
просп. Льва Ландау, 27, Харків, 61080;
тел. (057) 73-98-168, факс (057) 73-98-181;
адреса електронної пошти: pb.hnuvs@ukr.net; сайт: <http://pb.univd.edu.ua>.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.